

Mirovna inicijativa administracije predsjednika Billa Clintona u Bosni i Hercegovini 1995. godine

Gospić, Mateo

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:035454>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-05**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest

Ivana Lučića 3

Mateo Gospić

Mirovna inicijativa administracije predsjednika Billa Clintona u Bosni i
Hercegovini 1995. godine

Diplomski rad

Mentor:

dr. sc. Martin Previšić

Zagreb, rujan 2021.

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
Department of History
Ivana Lučića 3

Mateo Gospić

The 1995 peace initiative in Bosnia and Herzegovina by the administration of President Bill Clinton

Master's Thesis

Mentor:

dr. sc. Martin Previšić

Zagreb, September 2021.

Izjava o autorstvu nad diplomskim radom i akademskoj čestitosti

Ovime potvrđujem i svojim potpisom jamčim da sam ja, Mateo Gospić, napisao diplomski rad naslovljen
„Mirovna inicijativa administracije predsjednika Billa Clintona u Bosni i Hercegovini 1995. godine“
te sam stoga njegov autor.

Svi dijelovi ovog rada koji se temelje na djelima na koja autorska prava polažu drugi autori propisno su navedeni i citirani sukladno pravilima Chicago Manual humanističkog stila, a sva korištena literatura popisana je na kraju teksta. Nijedan dio ovog rada do trenutka njegove obrane nije korišten ni objavljen na drugim mjestima obrazovnog, visokoškolskog ili znanstvenog karaktera.

_____ Mateo Gospić

Zahvalnica

Od samog početka pisanja ovog rada mnoge osobe bile su mi od velike pomoći. Među njima želio bi istaknuti svoje roditelje, Ružicu i Šimeta Gospića. Njihova pomoć u materijalnom i svakom drugom obliku omogućila mi je da posvetim onoliko vremena koliko je bilo potrebno kako bi napisao rad na koji mogu biti ponosan. Moj brat Marko, kao i roditelji, pomagao mi je na mnoge načine – često samo razgovorom, ali ponekad i ranojutarnjom vožnjom na bus za Zagreb. Također, njegov stan u Zagrebu bio mi je bitan oslonac za korištenje zagrebačkih knjižnica. Želio bih se zahvaliti i prijatelju Teu Gregovu koji je marljivo čitao moj rad i svojim savjetima ga značajno poboljšao. Profesor Tvrtko Jakovina pomogao mi je u samim počecima u pisanju uvoda te mi je savjetovao par knjiga koje su se ispostavile veoma bitnim izvorima. Savjeti mojeg mentora, profesora Martina Previšića, pomogli su mi odvojiti bitno od nebitnoga te zadržati fokus tijekom pisanja.

Posveta

Ovaj rad posvećujem mojoj mami, tati i bratu.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Mirovne inicijative u Bosni i Hercegovini od Carrington-Cutlerovog plana do Plana kontakt grupe.....	7
2.1. Carrington-Cutlerov plan	7
2.2. Vance-Ovenov plan	11
2.3. Owen-Stoltenbergov plan	14
2.4. Washingtonski sporazum i Plan Kontakt grupe	23
3. Razdoblje promjena kasno proljeće rano ljeto 1995. godine	27
3.1. OPLAN 40104	27
3.2. Eskalacija nasilja - Srebrenica, predsjednik Jacques Chirac i Londonska konferencija	35
3.3. Operacija Oluja	42
3.4. Strategija „Završni čin“	47
3.5. Početak pregovora – planina Igman – Richard Holbrooke	49
4. Završni čin	53
4.1. Operacija Hotimična sila, Operacija Maestral i slamanje vođa bosanskih Srba	53
5. Zaključak.....	57
6. Bibliografija	60
6.1 Izvori:	60
6.2 Novinski članci:	62
6.3 Literatura:	63
6.4 Znanstveni radovi:	64
6.5 Disertacije:	64
6.6 Internet:	64

1. Uvod

“The debacle in Iraq has reinforced the realist dictum, disparaged by idealists in the 1990s, that the legacies of geography, history and culture really do set limits on what can be accomplished in any given place. But the experience in the Balkans reinforced an idealist dictum that is equally true: One should always work near the limits of what is possible rather than cynically give up on any place. In this decade idealists went too far; in the previous one, it was realists who did not go far enough.”¹

— Robert D. Kaplan

Gore citirani paragraf nalazi se u članku američkog analitičara i putopisca Roberta Kaplana za Washington Post pod naslovom *Interventionism's Realistic Future* u kojemu Kaplan analizira posljedice debakla američke intervencije u Iraku 2003. godine. U tom članku napisanom 2006. godine, Kaplan naziva idealistima one političare, intelektualce i novinare koji su zagovarali vojne intervencije Zapada u krizna područja širom svijeta nakon pada Berlinskog zida 1989. godine. Njihove antagoniste, one koji su zagovarali oprez i ne interveniranje u krizna područja, Kaplan naziva realistima. On smatra kako su od američke intervencije u BiH 1995. godine, američkom vanjskom politikom dominirale ideje idealizma koje su zagovarale vojne intervencije diljem svijeta. U gore citiranom paragrafu Kaplan objašnjava kako su ideje zagovornika realističkog pristupa vanjskoj politici diskreditirane neambicioznim, ali uspješnim američkim intervencijama u posljednjem desetljeću 20. stoljeća (BiH, Kosovo, Haiti, Kuvajt...). Na krilima tih uspjeha SAD se 2003. godine upustio u izrazito ambicioznu vojnu intervenciju u Iraku. Kaplan smatra kako neuspjeh te intervencije ponovno osnažuje ideje realista, međutim, on argumentira kako u budućnosti SAD neće u potpunosti odustati od intervencija već će samo podesiti tip intervencija u koje će se SAD upuštati. Naime, Kaplan je predvidio prestanak unilateralnih američkih intervencija te početak opreznih intervencija u kojima bi SAD trebao biti dio šire koalicije nacija. Naravno, ovakve vrste generalizacija ili pokušaja kategoriziranja američke vanjske politike kao određene idealima mogu tek djelomično objasniti povijesne događaje. U članku nije posve jasno ako je dominacija ideja idealista spremnih na intervencije započela intervencijom u Kuvajtu 1991. godine ili intervencijom u BiH 1995. godine. Također, unatoč tome što Kaplan piše, Amerika je prilikom svake intervencije gradila koalicije nacija, pa se čak i intervencija u Iraku 2003. godine oslanjala na savez država pod nazivom „Koalicija voljnih“. Međutim, ako ostavimo po strani nepreciznost Kaplanovog članka, iz njega možemo izvući koncepte kao „realizam“ i „idealizam“ te na taj način otvoriti analizu američke intervencije u Bosni i Hercegovini 1995. godine. Istovremeno, započeti analizu američke mirovne inicijative u BiH u ljeto 1995. godine citatom Roberta Kaplana primjereno je i

¹Robert D. Kaplan, „Interventionism's Realistic Future,“ The Washington Post, <https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/2006/11/22/interventionisms-realistic-future/7409a4fc-3346-4218-bac8-077b6f948705/> (posjet 15.4.2021.)

zbog toga što je Kaplan 90.-tih godina kroz svoju knjigu *Balkanski duhovi* zagovarao tezu o drevnoj etničkoj mržnji balkanskih plemena. Te teorije su vjerojatno utjecale na predsjednika SAD-a Billa Clintona kada je gledao slike umiranja sa sarajevskih ulica. Naime, ako Hrvati, Srbi i Bošnjaci međusobno ratuju samo zato jer to uvijek rade tj. zbog međusobne drevne mržnje a ne zato jer je jedna strana izvršila agresiju na drugu, onda intervencija koja bi pomogla jednoj od zaraćenih strana nema smisla. Richard Holbrooke, američki diplomat i predvodnik skupine medijatora koji su 1995. stvorili Daytonski sporazum, u svojoj knjizi *Završiti rat* ističe kao jedan od razloga koji objašnjava katastrofu na području bivše Jugoslavije upravo „krivu povijest [drevnih mržnji] tj. faktor Rebecce West“. Holbrooke tim citatom spominje pro-srpski putopis britanske novinarkinje, književne kritičarke i putopiskinje Rebecce West – *Crno janje i sivi sokol* – objavljen 1941. godine koji je poslužio kao inspiracija za Kaplanov bestseler *Balkanski duhovi*. Nadalje, Holbrooke piše i kako je putopis *Balkanski duhovi* „prema nebrojenim medijskim izvještajima imao duboki utjecaj na predsjednika Clintona i druge članove administracije ubrzo nakon što se oformio kabinet.“² Wayne Bert, nezavisni znanstvenik s doktoratom iz političkih znanosti sa Sveučilišta u Kansasu, piše, u svojoj knjizi *Reluctant Superpower: United State's policy in Bosnia 1991-1995*, da su upravo *Balkanski duhovi* imali ključan utjecaj na predsjednika Clintona prilikom donošenja odluke o provođenju politike „podigni i gađaj“³ koju je predstavio tijekom američke predsjedničke kampanje 1992. godine. Predsjednik Clinton je navodno čitao *Balkanske duhove* tijekom boravka američkog državnog tajnika Warrena Christophera u Europi gdje mu je bio zadatak dobiti pristanak Europljana za politiku ukidanja embarga na uvoz oružja u BiH („podigni“) te korištenja zračnih snaga protiv bosanskih Srba („gađaj“). Nadalje, Bert piše da je predsjednik o Kaplanovoj knjizi pričao i s držanim službenicima zaduženim za nacionalnu sigurnost te da je tom prilikom ministar obrane Les Aspin dobio dojam da se „predsjednik predomislio u vezi [provođenja politike] „podigni i gađaj““.⁴ Također, opseg utjecaja putopisa Rebecce West – *Crno janje i sivi sokol* – kojeg povjesničar Brendan Simms opisuje kao „agresivno pro-srpskog“, značajan je ne samo po tome što je poslužio kao inspiracija za Kaplanove *Balkanske duhove*, već i kao zasebno djelo. Na to ukazuje i činjenica da je ta knjiga čitana od članova UNPROFOR-ove⁵ misije u Sarajevu tijekom mandata zapovjednika Michaela Rosea.⁶ Iako je nemoguće utvrditi točno do koje mjere je ideja o drevnoj etničkoj mržnji balkanskih plemena utjecala na predsjednika Clintona, racionalno je zaključiti kako su drugi

² Richard Holbrooke, *To End a War* (New York: Random House, 1998), 22.

³ Strategija nazvana „**podigni i gađaj**“ označavala je podizanje embarga na uvoz oružja u BiH te gađanje meta vojske bosanskih Srba zračnim snagama NATO saveza. „Podigni i gađaj“ je prijevod termina „lift and strike“.

⁴ Wayne Bert, *The Reluctant Superpower: United States' policy in Bosnia, 1991 1995* (New York: Macmillan Press LTD, 1997), 3.

⁵United Nations Protection Force bila je misija Ujedinjenih Naroda u Bosni i Hercegovini s ciljem dostavljanja humanitarne pomoći civilima.

⁶ Brendan Simms, *Unfinest Hour: Britain and the destruction of Bosnia*, (London: Penguin Books, 2001), 179.

čimbenici (o kojima ću pisati u narednim paragrafima) bili puno važniji a da je ideja o drevnoj etničkoj mržnje poslužila tek kao dodatna racionalizacija politike ne interveniranja u BiH prije 1995. godine.

Za razumijevanje američke politike prema ratu u BiH ključno je shvatiti izvor kontradikcija koje su ju određivale. Diplomata Richard Holbrooke, vratio se iz svojeg prvog posjeta ratom okovane BiH krajem 1992. godine (ne u svojstvu američkog diplomata već kao privatna osoba) pod utjecajem *Times-ovog* reportera u Sarajevu Johna Burnsa i njegovog mišljenja da „ovo nije rat drevnih mržnji u kojemu su svi jednako krivi“⁷, međutim, upravo on 1995. godine postaje vođa američke mirovne misije čiji je konačni rezultat bio sporazum kojim su legalizirani rezultati velikosrpske agresije na BiH. Činjenica da je Holbrooke prepoznao agresora i žrtvu u BiH, ali da je ipak na kraju odlučio nagraditi agresora djeluje na prvi pogled kontradiktorno, međutim, potrebno je shvatiti interese američke administracije u BiH te karakter Richarda Holbrookea kako bi se te dvije činjenice pomirile. Kako bi prikazao svoju argumentaciju koristiti ću koncepte „realista“ i „idealista“ s početka uvoda te na kraju objasniti i zašto je baš Holbrooke bio idealan čovjek za provođenje američke mirovne misije.

Od početka rata 1992. godine pa sve do ljeta 1995. godine rat u BiH nikada nije percipiran od strane američkih vlada (Busheve i Clintonove) kao kriza koja može ugroziti strateške interese SAD-a ili onemogućiti (re)izbor i jednog i drugog kandidata za predsjednika SAD-a. Upravo suprotno, percepcija je bila da se intervencijom u BiH (u slučaju neuspjeha ili velikih žrtava) može ugroziti (re)izbor za predsjednika i k tome još i ugroziti delikatne odnose SAD-a i Rusije koji su u to vrijeme bili od velike važnosti s obzirom na tadašnje stanje u Europi (ujedinjenje Njemačke, raspad Sovjetskog Saveza itd.). U ovom radu moj je cilj argumentirati da su Sjedinjene Američke Države, pod administracijom predsjednika Clintona, krenule s mirovnom inicijativom 1995. godine zbog shvaćanja da je angažman američke vojske u BiH neizbježan (ili će biti zaduženi za provođenje mira ili za osiguranje povlačenja UNPROFOR-a) ako se ne želi NATO savez dovesti pred egzistencijalnu krizu potencijalnim neispunjavanjem već prihvaćene obaveze pomaganja saveznicima prilikom povlačenja. U tom trenutku negativne posljedice ne interveniranja postaju značajnije od mogućih posljedica intervencije. Posljedično, moja teza je da SAD nije tražio pravedni mir već bilo kakav mir u što kraćem roku ili ako se mir pokaže nedostižnim, onda neutraliziranje krize u BiH kao prijetnje NATO jedinstvu i reizboru predsjednika Clintona na predsjedničkim izborima 1996. godine. Bitno je naglasiti i to da SAD-u nije odgovarao mir koji bi potencijalno destabilizirao FR Jugoslaviju i/ili prouzročio dodatne značajne valove izbjeglica čije bi se patnje prenosile na TV ekranima. Pravedan mir koji ne bi legalizirao posljedice srpske agresije, tj. nepodijeljena BiH (na Republiku Srpsku i Federaciju), bio je neostvariv bez potpunog poraza vojske

⁷George Packer, *Our Man: Richard Holbrooke and the End of the American Century* (London: Penguin Random House UK, 2019), 250.

bosanskih Srba. Takav bi ishod, međutim, uzrokovao bijeg Srba iz BiH, prouzročio dodatan veliki val izbjeglica te destabilizirao regiju. Američki pregovarači prepoznaju tu realnost te kao i svi prijašnji mirotvorci grade mir u BiH na bazi etničke podijele teritorija. Od početka rata u BiH mnogi „idealisti“⁸ tj. zagovornici intervencije unutar američke administracije, tvrdili su kako za rat u BiH postoji krivac (predsjednik Savezne Republike Jugoslavije Slobodan Milošević), te da toleriranje agresije i humanitarne katastrofe može prouzročiti negativne posljedice za američku vanjsku politiku u drugim dijelovima svijeta. „Realisti“⁹ u administraciji, s druge strane, zbog shvaćanja rata u BiH kao nebitne krize (do ljeta 1995. godine) nisu smatrali potrebnim izložiti se potencijalnom neuspjehu (npr. u stilu Vijetnama) samo iz humanitarnih razloga. U trenutku kada rat u BiH ugrozi opstojnost NATO saveza i reizbor predsjednika Clintona realisti shvaćaju kako se nešto ipak mora napraviti.¹⁰ U slučaju da je predsjednik Clinton poslao američke vojnike kao ispomoć snagama UNPROFOR-a tijekom njihova povlačenja, (politički) neprijatelji predsjednika mogli su stvoriti sliku da SAD ugrožava živote svojih vojnika kako bi se „okrunio poraz“ u BiH.¹¹ Isto tako, da je Clinton napustio NATO saveznike te im odbio pomoći pri povlačenju, neprijatelji predsjednika mogli su tvrditi da je Clinton doveo NATO savez pred neviđenu krizu te da je svojom nesposobnošću ugrozio stara američka prijateljstva. Sve je to utjecalo na realiste (tj. one koji su zagovarali susprezanje od intervencije) te i oni onda postaju svjesni da je određena vrsta intervencije postala neizbježna.

Zbog prirode interesa Clintonove administracije (zaustavljanje krize uz što manje dodatne destabilizacije), učinjen je kompromis između idealističkog i realističkog pristupa. Neki oblik intervencije postao je neizbježan dok je istovremeno istina bila i da idealističko rješenje za rat u BiH, u sastavu kojega se posljedice agresije ne bi priznale, nije moglo dovesti do brzog i efikasnog neutraliziranja krize. Richard Holbrooke, kao idealist koji je cijelo vrijeme poticao intervenciju usmjerenu protiv bosanskih Srba, postavljen je za vođu mirovne misije, između ostalog, i zato jer je mirovna misija podrazumijevala potencijalnu vojnu intervenciju protiv bosanskih Srba. Ključ je, međutim, bio u tome da je bosanske Srbe trebalo napadati samo onoliko koliko bi se ispostavilo potrebnim da bosanski Srbi pristanu na uspostavu

⁸ Vijeće za nacionalnu sigurnost predvođeno Antonyem Lakeom, veloposlanica pri u UN Madeleine Albright te potpredsjednik SAD-a Al Gore bili su idealisti tj. zagovaratelji intervencije u BiH.

⁹ Ministarstvo vanjskih poslova predvođeno državnim tajnikom Warrenom Christopherom, Ministarstvo obrane predvođenom ministrom Lesom Aspinom bili su realisti tj. oklijevali su uključiti se značajnije u rat u BiH.

¹⁰Brendan Simms argumentira u svojoj knjizi *Unfinest Hour* da je pad Srebrenice zajedno s glasanjem kongresa o ukidanju embarga predstavljao prekretnicu nakon koje je u američkoj vladi prevladao utjecaj intervencionista/idealista, međutim, to se dogodilo ranije. Predsjednik Clinton je već u lipnju 1995. godine tražio novu strategiju kojom bi neutralizirao negativan utjecaj krize u BiH na jedinstvo unutar NATO saveza i na njegovu predsjedničku kampanju 1996. godine.

¹¹ Derek Chollet, *Tajna povijest Dayton: Američka diplomacija i mirovni proces u Bosni i Hercegovini 1995.* (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2007), 48.

mira. Stoga, idealni vođa mirovne inicijative bio je netko tko je bio spreman napasti bosanske Srbe zračnim udarima, ali istovremeno i netko tko nije bio izričito protiv priznavanja Republike Srpske tj. posljedica agresije. Richard Holbrooke pokazao se kao savršeni izbor budući da je bio spreman napasti bosanske Srbe, ali i zanemariti činjenicu da priznaje Republiku Srpsku tj. posljedice agresije.

Što se tiče stručne literature o ratu u BiH i američkoj intervenciji, ona također obiluje kontradiktornim objašnjenjima. Kao ogledni primjer mogu izdvojiti savjetnicu za nacionalnu sigurnost u administraciji Baraka Obame Evelyn Farkas, koja u svojoj knjizi *Fractured States and US foreign policy*, piše: „[Miloševićeva] aspiracija bila je da Jugoslaviju podredi srpskoj dominaciji, a kasnije, kada to nije uspio, stvoriti Veliku Srbiju kroz pripajanje dijelova Bosne i Hrvatske Srbiji i Crnoj Gori („krunjoj Jugoslaviji).“¹² Nasuprot tome samo par stranica prije toga kao razlog izbijanja krize/rata ističe kombinaciju politike, ekonomije te „temeljnih tenzija, povijesne i konačno iskonske prirode.“¹³ Preciznost iz prvog citata postoji istovremeno s generalizacijama te nedefiniranim izjavama o nekakvoj iskonskoj prirodi tenzija između naroda bivše Jugoslavije. Moguće je da je takvo stanje stvari u stručnoj literaturi posljedica i same američke politike prema ratu u BiH (ali i općenito prema jugoslavenskoj krizi). Od „Desetodnevnog rata“ u Sloveniji do ljeta 1995. godine, američka politika prema jugoslavenskim krizama može se opisati kao pragmatično izmjenjivanje retorike slične prvom citatu Evelyn Farkas i retorike iz drugog citata tj. neodlučnost u zauzimanju stabilnog, konkretnog i koherentnog stava. Bill Clinton je kao kandidat za predsjednika SAD-a 1992. godine kritizirao administraciju predsjednika Busha u vezi njegove strategije nemiješanja u sukobe na području bivše Jugoslavije te je predlagao da se SAD, u skladu sa svojim vrijednostima, zauzme za multietničku BiH. Clintonovi prijedlozi uključivali su i upotrebu zračnih udara protiv bosanskih Srba.¹⁴ Usprkos tome, nakon dolaska na vlast stvari se mijenjaju. Tako na primjer Brendan Simms, britanski povjesničar sa Sveučilišta u Cambridgeu, u svojoj knjizi *Unfinest Hour: Britain and the Destruction of Bosnia* opisuje put državnog tajnika Warrena Christophera u Europu (s ciljem promocije politike „podigni i gađaj“) 1993. godine kao „neodlučni nasrtaj“ koji „nije ulijevao povjerenje“¹⁵. Nakon europskog odbijanja politike „podigni i gađaj“ Clintonova administracija podilazi svojim europskim partnerima te Christopherova retorika prestaje isticati stratešku važnost konflikta u BiH. Njegova retorika nakon toga ističe humanitaran aspekt krize.¹⁶ Činjenica je da je administracija predsjednika Clintona oklijevala oformiti konkretnu politiku spram krize u BiH sve do ljeta 1995. godine te da je prije toga

¹² Evelyn Farkas, *Fractured States and U.S. Foreign Policy: Iraq, Ethiopia, and Bosnia in the 1990s* (New York: Palgrave Macmillan, 2003), 73. Napomena: ovu rečenicu, kao i sve druge dijelove izvora korištene u radu prema citiranim je djelima na hrvatski jezik preveo autor.

¹³ Farkas, *Fractured States and U.S. Foreign Policy: Iraq, Ethiopia, and Bosnia in the 1990s*, 71.

¹⁴ Renéo Lukić, "Vanjska politika Clintonove administracije prema ratovima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini (1993.-1995.)" *Časopis za suvremenu povijest* 38, br. 1 (2006): 7.

¹⁵ Brendan Simms, *Unfinest Hour: Britain and the destruction of Bosnia*, (London: Penguin Books, 2001), 339-340.

¹⁶ Farkas, *Fractured States and U.S. Foreign Policy: Iraq, Ethiopia, and Bosnia in the 1990s*, 82.

uglavnom nekonzistentno isticala srpsku agresiju kao glavnog krivca, ali samo dok se ne bi suočila s europskim otporom toj činjenici. Kada bi saveznici pokazali nerazumijevanje za stavove američke administracije ona bi se povlačila ne želeći postati preduboko involvirana u krizu. Amerika nije htjela preuzeti odgovornost te ugroziti živote svojih vojnika potencijalnom vojnom intervencijom.

U narednim stranicama moj cilj biti će predstaviti genezu, tijek i zaključak američke mirovne inicijative u Bosni i Hercegovini tijekom ljeta i jeseni 1995. godine te argumentirati više teza o prirodi te mirovne akcije. Teze koje ću argumentirati su da je ono što razlikuje Daytonski sporazum od prijašnjih pokušaja uspostave mira *teritorijalna ravnoteža* sukobljenih strana, iskreni angažman SAD-a i NATO saveza te kontrola koju Slobodan Milošević uspostavlja nad bosanskim Srbima. Nadalje, tvrditi ću da Sjedinjene Američke Države nisu u svojim planovima za konačnu mirovnu inicijativu u BiH računale na akcije Hrvatske vojske kao jednu od metoda uspostave teritorijalne ravnoteže budući da su planirali ići u mirovnu inicijativu s teritorijalnom raspodjelom kakva je bila u srpnju 1995. godine. Tek u slučaju propadanja te inicijative, SAD je planirao iskoristiti (zračne) snaga NATO saveza kao ispomoć Armiji BiH za vraćanje jedino onog teritorija koji im je obećan planom Kontakt grupe¹⁷ 1994. godine. Moja teza je da je američka vlada gledala je na pobjedu Hrvatske vojske u Oluji kao na činjenicu koja je olakšala pregovore, međutim, ona nikada nije bila dio američkog plana za pregovore. Unatoč tome, Hrvatska vojska predstavljala ključnu kariku za uspostavljanje mira u kratkom roku, koja je inače nedostajala u strategiji američke administracije nazvanom „Završni čin“. Naime, čitajući literaturu jasno se dolazi do zaključka da SAD nije bio spreman poslati kopnenu vojsku u pomoć BiH već je razmatrao jedino zračne udare te slanje vojnih instruktora. Daytonski sporazum bio je moguć prije svega zbog *ravnoteže teritorija* Federacije BiH i Republike Srpske *prije* početka mirovne konferencije u Daytonu te zbog vojnim porazima oslabljenog položaj vođa bosanskih Srba.

Kako bi argumentirao te tvrdnje koristit ću se analizama stručnjaka za vanjsku politiku kao što su Derek Chollet i Ivo Daaler. Koristiti ću se memoarima i biografijama glavnih aktera (Bill Clinton, Richard Holbrooke, Hrvoje Šarinić i Ivo Komšić), intervjuima (Warren Christopher, Madeleine Albright) te dokumentima administracije predsjednika Clintona dostupnim javnosti putem njegove predsjedničke knjižnice. Stručne radove politologa i drugih povjesničara koristiti ću prilikom uvodne analize mirovnih misija prije ljeta 1995. godine. Diplomatsku povijest Daytonskog mirovnog sporazuma pokušati ću analizirati radeći sintezu sekundarnih i primarnih izvora. Dokumenti sa sastanka Vijeća za nacionalnu sigurnost, Memorandumi između dužnosnika administracije, obavještajna izvješća i strateški papiri omogućiti će detaljniji uvid u proces stvaranja američke strategije za sklapanje mirovnog sporazuma i

¹⁷ Kontakt grupa je naziv za kolektiv koji je pokušao doći do mirovnog sporazuma 1994. godine, a sačinjavale su ga Njemačka, Sjedinjene Američke Države, Ujedinjeno Kraljevstvo, Rusija te Francuska.

odluke Clintonove administracije. Većina knjiga o Daytonskom sporazumu oslanja se na intervju glavni aktera, novinske članke te određene dokumente iz administracije predsjednika Clintona do kojih su pristup imali bivši dužnosnici Clintonove administracije kao što su Ivo Daaler i Derek Chollet. Obrada danas javnih dokumenata historiografskom metodologijom trebala bi doprinijeti razumijevanju događaja vezanih uz BiH iz ljeta i jeseni 1995. godine. U radu ću koristiti izvore američke, hrvatske, srpske, britanske i bosanskohercegovačke provenijencije.

2. Mirovne inicijative u Bosni i Hercegovini od Carrington-Cutlerovog plana do Plana kontakt grupe

2.1. Carrington-Cutlerov plan

Prvi pokušaj rješavanja krize u Bosni i Hercegovini započeo je prije početka otvorenog rata i srpske agresije na Bosnu i Hercegovinu. Taj mirovni proces predvodili su britanski diplomat Peter Carrington i portugalski diplomat Jose Cutler. Pregovori su započeli početkom 1992. godine a završili u kolovozu 1992. godine službenom ostavkom dvojice diplomata.¹⁸ Temeljna pretpostavka od koje su dvojica diplomata započeli pregovore bila je nužnost podjele Bosne i Hercegovine prema etničkom kriteriju. Povjesničar Brendan Simms objašnjava kako je britanska vlada, koja je u to vrijeme imala vodeću ulogu u odabiru medijatora, bila podijeljena na one koji su bila za apsolutno nikakvu intervenciju i na one koji su bili samo za usku humanitarnu intervenciju.¹⁹ Takva pozicija britanske vlade kasnije će se pokazati ključnom. Britanci su izabrali lorda Petera Carringtona kao čovjeka koji je trebao provoditi njihovu politiku na terenu. Carrington, diplomat poznat po Lancaster House sporazumu koji je stvorio Zimbabwe, izabran je za medijatora koji će pregovarati u ime Europske Zajednice. Simms smatra kako je Carringtonovo razumijevanje situacije u BiH bilo izrazito loše. Naime, Carrington je vidio sve narode u BiH kao jednako krive za sukob te je smatrao kako je jedina razlika između Srba i ostalih naroda u tome što Srba ima više.²⁰ U Bosni i Hercegovini Carrington je, prema Simmsu, propustio shvatiti razliku između „srpske želje za Velikom Srbijom, bosanske samoobrane i hrvatskog oportunističkog separatizma.“²¹ Carringtonovo nerazumijevanje situacije te snažna tendencija izjednačavanju krivnje uočava se i njegovom korištenju teze o bošnjačkom izazivanju masakra nad vlastitim narodom kako bi „zainteresirali Amerikance“ za svoj problem.²²

Posljedično takvim stavovima, Carrington-Cutlerov plan predviđao je uspostavljanje etnički podijeljene Bosne i Hercegovine u kojoj bi Bošnjaci dobili 44% teritorija, Srbi isto toliko a Hrvati ostalo.

¹⁸Igor Vranić, "The International Community's Peace Plans in Croatia and Bosnia and Herzegovina 1991-1995," *Croatian Studies Review* 9, br. 1 (2013): 45.

¹⁹Brendan Simms, *Unfinest Hour: Britain and the destruction of Bosnia*, (London: Penguin Books, 2001), 17.

²⁰Simms, *Unfinest Hour*, 17.

²¹Simms, *Unfinest Hour*, 19. Napomena: ovaj dio rečenice, kao i sve druge dijelove izvora korištene u radu prema citiranim je djelima na hrvatski jezik preveo autor.

²²Simms, *Unfinest Hour*, 20.

Magistar povijesti Igor Vranić navodi u svom preglednom radu o mirovnim inicijativama međunarodne zajednice u BiH, kako je bošnjački dio uključivao urbane sredine, prirodne resurse te industrijska postrojenja. Vranić, inače vanjski suradnik na odsjeku za komunikologiju Fakulteta hrvatskih studija, zaključuje na temelju toga kako je Bošnjacima ponuđeno najviše od svih triju naroda.²³ Nadalje, plan je, prema Vraniću, predviđao regije kao izvore suvereniteta unutar kojih bi nacionalna većina mogla formirati vlastitu administraciju. Vranić argumentira kako takvo rješenje nije podržavala bošnjačka strana koja je bila voljna prepustiti regijama jedino odluke iz područja ekonomije i kulture.²⁴ Sličnog je stava (kada su u pitanju regije kao izvori suvereniteta) i bosansko-hercegovački političar Ivo Komšić koji piše o tome u svojem memoaru *Preživljena zemlja: Tko je, kada i gdje dijelio BiH*. Komšić, inače žustri protivnik ideje dijeljena BiH te član predsjedništva BiH od 1993. do 1996. godine, objašnjava kako je u jesen 1992. godine sudjelovao kao jedan od istaknutih bosanskih Hrvata na sastanku čija je svrha bila pripremiti Milenka Brkića, predstavnika HDZ-a BiH²⁵ i općenito bosanskih Hrvata, za pregovore u Lisabonu u vezi Carrington-Cutlerovog plana. Komšić piše: „Nastojao sam prisutne uvjeriti da su upravo principi [mirovnog sporazuma] pogrešni i da se iza ideje o „tri konstitutivne jedinice“ krije plan etničke podjele države. Objasnjavao sam dosta opširno kako u tom planu postoji zamka u primjeni pojma suvereniteta – suverenitet se upotrebljava kao sinonim za vlasništvo nad teritorijem a ne kao nadležnost vlasti u zakonodavstvu, pravosuđu i drugim djelatnostima.“²⁶ Iako argumentacije Vranića i Komšića nisu jednake one ipak upozoravaju kako je izvor suvereniteta bio jedan od problema koji je sporazum činio neprihvatljivim za vlast u Sarajevu.

Usprkos tome, budući da je potpisivanje Carrington-Cutlerovog plana bio jedan od uvjeta za međunarodno priznanje BiH, vlada u Sarajevu potpisuje 18. ožujka 1992. godine Carrington-Cutlerov mirovni sporazum. Srpski i hrvatski predstavnici također potpisuju sporazum, ali on ubrzo propada. Ana D. Petković piše u svojoj doktorskoj disertaciji na temu *SAD i raspad Jugoslavije: američka diplomatija i balkanski konflikt 1989.-1995.* kako je „ubrzo [nakon potpisivanja sporazuma] došlo do preokreta...plan su odbacili prvo Hrvati 24. ožujka, s obrazloženjem da će 59% Hrvata ostati van hrvatskih kantona. Sutradan je to učinio i Izetbegović, predsjednik predsjedništva BiH, sa napomenom da je riječ o etničkoj podijeli i stvaranju tri države unutar Bosne, što bi dovelo do rascjepa iznutra.“²⁷ Tvrdnju doktorice Petković o tome da su Hrvati odbili plan 24. ožujka nisam pronašao drugdje u literaturi, a autorica nažalost ne citira od kuda

²³ Vranić, "The International Community's Peace Plans in Croatia and Bosnia and Herzegovina 1991-1995," 44.

²⁴ Vranić, "The International Community's Peace Plans in Croatia and Bosnia and Herzegovina 1991-1995," 45.

²⁵ HDZ BiH je akronim za glavnu političku stranku bosanskih Hrvata – Hrvatska demokratska stranka Bosne i Hercegovine.

²⁶ Ivo Komšić, *Preživljena zemlja: Tko je, kada i gdje dijelio BiH* (Zagreb: Prometej, 2006), 108.

²⁷ Ana D. Petković, „SAD i raspad Jugoslavije: američka diplomatija i balkanski konflikt 1989-1995.“ (Ph.D. diss., Univerzitet u Beogradu, 2013), 97.

joj taj podatak, međutim, Alija Izetbegović zbilja odbija plan ubrzo nakon potpisivanja o čemu pišu i Brendan Simms i Wayne Bert. Odbijanje plana od strane vlade u Sarajevu često je fokus rasprave te se oko tog događaja stvorila i teorija urote koja tvrdi da je američki ambasador u Jugoslaviji Warren Zimmerman uvjerio Izetbegovića u to da će ga SAD podržati ako odbije plan etničke podjele zemlje. Takve tvrdnje se naravno ne mogu potvrditi ili osporiti, međutim, ono što je svakako zanimljivije od Izetbegovićevog odbijanja plana je srpski potpis, tj. potpis Radovana Karadžića na Carrington-Cutlierovom planu. Jesu li bosanski Srbi stvarno bili voljni prihvatiti taj plan?

Tijekom suđenja Radovanu Karadžiću na Međunarodnom sudu za bivšu Jugoslaviju jedan od svjedoka bio je i Jose Cutliero. Tom prilikom tužitelj Alan Tieger postavio je Cutlieru više relevantnih pitanja koji otkrivaju narav samog sporazuma, ali i povod za potpisivanje istog od strane Radovana Karadžića. Tužitelj Tieger postavlja Cutlieru pitanje ako je sporazum koji je potpisan 18. ožujka 1992. godine bio konačan sporazum ili samo preliminarni korak prema daljnjim pregovorima. Cutlier odgovara da je u sporazumu pisalo da je on samo baza za daljnje pregovore. Ostatak razgovora prenijeti ću u cjelini:

Tužitelj: „Na sami dan sklapanja dogovora, 18. ožujka, bila je sjednica Skupštine Srpske Republike Bosne i Hercegovine, na kojoj je dr. Karadžić rekao: „Mi smo ušli u taj proces s našim strateškim ciljevima, i mi smo ih postigli korak po korak. Mi ne bismo nikada potpisali taj papir kao dokument, nikad, nikada, nikada.“ Stoga, ja Vas želim pitati, jeste li bili svjesni toga da su dr. Karadžić i vodstvo bosanskih Srba isticali da [Carrington-Cutlierov plan] nije bio konačan dogovor.

Cutlier: „Ne, nisam bio svjestan toga.“

Tužitelj: „Jeste li bili svjesni, gospodine ambasadoru, da su dr. Karadžić i vodstvo bosanskih Srba isticali njihovo zadovoljstvo s dogovorom upravo zato jer je on značio kraj Bosne i Hercegovine?“

Cutlier: „Ne.“

Tužitelj: „Dopustite mi da Vam pročitam par stvari koje su rečene u vezi toga od strane vodstva bosanskih Srba i dr. Karadžića. Na primjer, u intervjuu kojeg ćemo imati prilike pogledati malo kasnije, dr. Karadžić je rekao da mapa nije prihvatljiva, ali da se prvi puta radilo o podjeli Bosne na tri dijela. Na trideset i devetnoj sjednici Skupštine održanoj 1994. godine, dr. Karadžić je rekao sljedeće o Cutlierovom procesu: „Mi smo ih uvukli u to kada su oni rekli da pristaju na podjelu na tri strane i da bi se ona bazirala na etnicitetu. U tom trenutku, Bosna je bila gotova za međunarodnu zajednicu. To je bio veliki uspjeh. Mi smo bili sretni kada su oni odbili mape.“ Na četrdeset i drugoj sjednici Skupštine dr. Karadžić je rekao: „Mi smo pobijedili 18. ožujka zahvaljujući vještinama gospodina Krajišnika. To je bio prvi puta da je Alija pristao na tri Bosne bazirane na etničkim kriterijima i to je za njega bilo fatalno. To je bio trenutak kada je Bosna propala, i

kada smo mi priznati kao treća strana u sukobu. Da su nas ignorirali, držali se tiho, priznali Bosnu i onda poslije rekli da tamo neki pobunjenici podižu bunu protiv vlastite države, mi bismo bili u velikim problemima. Nitko s nama ne bi razgovarao.“²⁸

Naravno, jasno je kako je vodstvo bosanskih Srba moralo podilaziti vlastitoj skupštini te braniti svoj potpis na mirovnom sporazumu koji u tom trenutku nije predviđao ispunjavanje najradikalnijih srpskih ciljeva. Takvo objašnjenje pruža i Cutler u nastavku razgovora s tužiteljem. Međutim, iz navedenih citata, tj. iz argumenata koje je Karadžić pružio kao obrazloženje zašto je sporazum potpisan, očito je da je vodstvo bosanskih Srba imalo snažnih motiva za potpisivanje sporazuma. Taj sporazum nije bio konačan te se njegovo revidiranje planiralo izvesti prije ili kasnije, na ovaj ili onaj način. Takvo objašnjenje je sasvim logično te se poklapa sa stvarnim razvojem situacije. Zanimljivo je spomenuti i odgovor koji Cutler daje tužitelju kada ga on upita ako je znao da su Srbi smatrali kako oni moraju dobiti i one dijelove BiH u kojima su Srbi bili većina prije Drugog svjetskog rata, bez obzira na to što 90.-tih godina to više nisu bili. Cutler je na to odgovorio: „Sve su to bile besmislene tvrdnje, ali mi smo bili u Bosni. Sve tri grupe imale su svoja povijesna sjećanja koja su ponekad strancima izgledala vrlo čudno. Svi smo pokušavali učiniti što više kako bismo iz svega toga napravili nešto. Tako da ja nisam iznenađen time što čujem, ali ja smatram – da je bilo snažne političke volje s vrha, sporazum se mogao provesti. Uz put, u Daytonu, ako se mogu vratiti na to, u Daytonu, s možda različitim detaljima, tj. sigurno s puno različitih detalja.... glavna poanta je sljedeća: Jesmo li mogli imati unitarnu Bosnu ili smo morali imati trodijelnu Bosnu? Moje je uvjerenje, dok sam bio tamo, bilo takvo da je moguća jedino trodijelna podjela, a to je na kraju bio i zaključak Dicka Holbrookea. To je sve.“²⁹

Carrington-Cutlerov plan nije proveden iako je potpisan. Općeg rata početkom pregovora nije bilo, ali s dolaskom proljeća i ljeta 1992. godine eskalacija nasilja izgledala je sve vjerojatnijom. Carrington-Cutlerov plan je bitan budući da je postavio okvire iz kojih niti jedan budući mirovni proces nije izlazio – unutarnja podjela BiH uvijek će se pokušati ostvariti. Carrington-Cutlerov sporazum potpisan je od strane Bošnjaka zato jer nisu imali alternative. On je bio uvjet za međunarodno priznanje BiH. Bosanski Srbi, s druge strane, potpisali su sporazum budući da ih je on po prvi puta definirao kao jednu od legitimnih strana u sukobu. Također, bosanski Srbi su smatrali (ispravno) da je sporazum tek baza za daljnje pregovore pa stoga za njih nije bilo razloga za odbijanje sporazuma. Hrvati su usprkos nepovoljnoj raspodijeli teritorija i moći također potpisali sporazum, međutim, oni su predstavljali frakciju s najmanje moći tog trenutka unutar BiH. Naknadno odbijanje plana od strane vlade u Sarajeva u nekim se izvorima predstavlja kao

²⁸United Nations International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, Radovan Karadžić, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/trans/en/130219IT.htm>, 33955 – 33956.

²⁹United Nations International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, Radovan Karadžić, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/trans/en/130219IT.htm> 33968.

njihovo odbijanje mira, ali izgledno je da ni bosanski Srbi nisu imali namjeru prihvatiti plan koji je potpisan 18. ožujka 1992. godine. Nakon što je BiH postala međunarodno priznata zemlja, vlada u Sarajevu izgubila je jedini razlog za prihvaćanje sporazuma te ga onda i odbacuje.

2.2. Vance-Owenov plan

Vance-Owenov mirovni plan za Bosnu i Hercegovinu je najkontroverzniji sporazum razmatran od međunarodne zajednice i zaraćenih strana u BiH. Glavni medijatori ovoga puta bili su bivši britanski ministar vanjskih poslova David Owen (u ime Europske Zajednice) te bivši američki Državni tajnik³⁰ Cyrus Vance (u ime Ujedinjenih Naroda). Plan je predstavljen u siječnju 1993.³¹ a službeno je propao u lipnju iste godine.³² Plan je, kao i prijašnji, nastao na temeljima etničke podjele teritorija. Glavni izvor kontroverzi, međutim, bila je činjenica da srpska agresija na BiH iz 1992. godine nije odgovorila međunarodnu zajednicu od dijeljenja BiH čime se legitimizirao rat kao produžena ruka diplomacije. Drugim riječima, ono što nije bilo moguće dogovoriti tijekom pregovora moglo se postići silom na terenu. Razlika između Carrington-Cutlerovog plana i Vance-Owenovog plana bila je u tome što za vrijeme prvog ponuđenog sporazuma bosanski Srbi, JNA i dragovoljci iz Srbije još uvijek nisu bili izvršili otvorenu agresiju na BiH. Carrington-Cutlerovim planom legitimizirana je logika podjele BiH prema etničkim kriterijima, međutim, tada se još uvijek nije radilo o legitimizaciji posljedica opće vojne agresije. Vance-Owenovim planom legitimizirana je vojna agresija kao jedna od poluga za postizanje što povoljnijeg pregovaračkog položaja u pregovorima o budućnosti BiH.

Brendan Simms argumentira kako je Vance-Owenov plan proizašao, kao i Carrington-Cutlerov plan, iz odluke britanske vlade o ne interveniranju u BiH. Naime, prema Simmsu, pregovarač EZ-a – David Owen – bio je 1992. godine jedan od zagovaratelja vojne intervencije Zapada u BiH. Simms citira Owena koji je britanskom *Independentu* 8. kolovoza 1992. godine iznio svoje mišljenje da se u BiH mora silom uspostaviti primirje te postaviti francuskog zapovjednika na čelo potencijalne UN-ove misije.³³ Owen je u više navrata medijima iznosio slično mišljenje. Na primjer, 4. kolovoza je za *The Times* rekao da zrakoplovima NATO saveza iznad BiH ne bi prijetila veća opasnost od obaranja nego ona koja im je prijetila u Iraku te da bi uništavanje srpske artiljerije omogućilo Bošnjacima da obrane područja koja su tada kontrolirali.³⁴ Međutim, činjenica je da Owen mijenja stav ubrzo nakon što postaje pregovarač: „Owen

³⁰ U američkoj vladi ministar vanjskih poslova naziva se Državni tajnik.

³¹ Ana D. Petković, „SAD i raspad Jugoslavije: američka diplomatija i balkanski konflikt 1989-1995.“ (Ph.D. diss., Univerzitet u Beogradu, 2013), 115.

³² Petković, „SAD i raspad Jugoslavije,“ 119.

³³ Martin Wroe, Andrew Gliniecki, Edward Pilkington, “The Bosnia Crisis: Should we sent in the troops? And if so, what should be their aim? The 16 people in our survey were divided.” Independent, <https://www.independent.co.uk/news/world/the-bosnia-crisis-should-we-sent-in-the-troops-and-if-so-what-should-be-their-aim-the-16-people-in-our-survey-were-divided-1539307.html>, (posjet 15.4.2021.).

³⁴ Brendan Simms, *Unfinest Hour: Britain and the destruction of Bosnia*, (London: Penguin Books, 2001), 136.

se transformirao u vodećeg kritičara bosanske vlade i njihovog odbijanja da pristanu na kompromisno rješenje te američkih zahtjeva da se postigne ravnoteža vojnih snaga pomoću strategije „podigni i gađaj“.³⁵ U *Unfinest Hour* Simms objašnjava kako je Owen bio loš odabir za medijatora te, između ostalog, citira i britanskog političara dr. Johna Cunninghama koji za Owena tvrdi da je on sam u svojoj karijeri uspio „balkanizirati par političkih stranaka“.³⁶ Nakon što je dobio instrukcije od britanske vlade Owen mijenja svoj pristup krizi u BiH te tako u svibnju 1993. godine izjavljuje da se „sva tri konstitutivna naroda u BiH međusobno bore i protjeruju...To nikada nije bilo jednostavno pitanje invazije i agresije“, a u kolovozu 1993. da rat u BiH „ima elementa agresije, elementa građanskog rata i elementa provokacije sa svih strana.“³⁷ Simms objašnjava takvo Owenovo relativističko i empirijski netočno izjednačavanje svih strana u ratu kao pokušaj „opravdavanja nepravde u svijetu, i to pojaviše samom sebi.“ Vance-Owenov pregovarački proces vođen je od strane kontroverznog Davida Owena koji je očito svoja vlastita uvjerenja iz 1992. godine prilagodio politici britanske vlade o ne interveniranju u BiH.

Plan koji je na kraju iznesen pred sukobljene strane različito se interpretira u stručnoj literaturi. Ono oko čega se svi stručnjaci, koje sam pročitao, slažu je da je BiH prema Vance-Owenovu planu trebala biti podijeljena na devet etničkih provincija i jednu neutralnu (Sarajevo). Oko toga koliko je moći predviđeno za središnju vladu, a koliko za provincije postoje različite interpretacije. Tako docentica dr. sc. Silvana Marić-Tokić sa Sveučilišta u Mostaru, piše u svom preglednom radu o mirovnim planovima i sporazumima za BiH da je prema Vance-Owenovom planu BiH trebala biti „decentralizirana država“ u kojoj bi provincije „imale velike ovlasti“, ali bi bile „bez međunarodno-pravnog identiteta“.³⁸ Igor Vranić s Hrvatskih studija u svom preglednom radu na istu temu, piše kako bi BiH po Vance-Owenovu planu bila „unitarna decentralizirana država“ što bi značilo gubitak suvereniteta za Hrvate i Srbe „pod izgovorom multi-etičnosti“. Bošnjaci bi bili jedini suvereni narod budući da su bili najbrojniji. Prema Vraniću, Srbi i Hrvati imali bi prava samo na nacionalno-kulturni identitet bez posebnih lokalnih ili državnih političkih prava. Državni bi parlament bio sastavljen od gornjeg i donjeg doma. Vranić tvrdi da bi se gornji dom popunjavao s predstavnicima provincija, a donji pomoću direktnih proporcionalnih izbora što bi zagarantiralo prevlast najbrojnije nacije – Bošnjaka. Navodno se čak predlagalo da će u slučaju ne slaganja gornjeg i donjeg doma, konačnu odluku donositi donji dom.³⁹ S druge strane, za Waynea Berta BiH bi prema Vance-Owenovom planu ostala „suverena i ujedinjena država, u kojoj bi središnja vlada imala autoritet za provođenje vanjske politike“, međutim, ta bi država bila „hibridna država u kojoj bi slaba središnja vlada

³⁵Simms, *Unfinest Hour*, 137.

³⁶Simms, *Unfinest Hour*, 137.

³⁷Simms, *Unfinest Hour*, 139.

³⁸Silvana Marić Tokić, "Mirovni planovi i sporazumi za Bosnu i Hercegovinu" *Mostariensia* 22, br. 1 (2018): 303.

³⁹Igor Vranić, "The International Community's Peace Plans in Croatia and Bosnia and Herzegovina 1991-1995" *Croatian Studies Review* 9, br. 1 (2013): 46.

samo održavala fasadu muti-etičnosti, dok bi provincije u stvarnosti segregirale ljude prema etnicitetu ili religiji.⁴⁰ Nadalje, Brendon Simms ocjenjuje kako bi u Vance-Owenovoj Bosni „Sva stvarna moć bila bi u provincijama, koje bi uživale svoje parlamente odgovorne etnički očišćenom biračkom tijelu. Središnja vlada ne bi imala vojsku, a izgledno niti policiju.“⁴¹ Vance-Owenov plan podrazumijevao je, osim ustavnih uređenja, i razdvajanje zaraćenih strana, demilitarizaciju BiH te povratak izbjeglica. Takav je plan 1993. godine, s obzirom na opći sukob u BiH u to vrijeme, bio izrazito ambiciozan. Suglasan s tim stavom je i američki autor i kolumnist William Pfaff kojeg citira Bert: „...plan za implementaciju Vance-Owena, uključujući i slanje velikog broja američkih vojnika, bio bi više obeshrabrujući i nedefiniran nego direktna vojna intervencija za zaustavljanje konflikta u njegovim ranim fazama.“⁴²

Bez obzira na nedostatke Vance-Owenovog plana, on je potpisan od strane Hrvata i Bošnjaka. Hrvati su potpisali sporazum kada je predstavljen u siječnju 1993. godine budući da im je osiguravao 25% teritorija BiH.⁴³ Predsjednik Republike Hrvatske Franjo Tuđman 19. svibnja 1993. godine održao je govor u Tomislavgradu⁴⁴ u kojemu hvali Vance-Owenov plan kao plan koji omogućuje Hrvatima da budu „svoj na svome“ i u BiH.⁴⁵ I Simms argumentira kako je Vance-Owenov plan bio izrazito povoljan za Hrvate te u svojoj knjizi citira britanskog novinara Antonya Loyda koji je pratio hrvatsko-bošnjački rat⁴⁶: „Predlagane granice izgledale su tako smiješno pogodne za bosanske Hrvate da se su neki šalili da HVO⁴⁷ znači „Hvala Vance Owen“.“⁴⁸ O tome da je Vance-Owenov plan bio veliki uspjeh za Hrvate piše i prof. dr.sc. Gordana Iličić s odsjeka za politologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru: „Za hrvatsku stranu, Vance-Owenov plan, bio je najveće postignuće do tada i u teritorijalnom i političkom smislu.“⁴⁹

Vance-Owenov plan potpisao je i Alija Izetbegović u ožujku 1993. godine, ali pod uvjetom da se potpis povlači ako Srbi ubrzo ne potpišu plan ili ako međunarodna zajednica zakaže u provedbi.⁵⁰ S druge

⁴⁰Wayne Bert, *The Reluctant Superpower: United States' policy in Bosnia, 1991-1995* (New York: Macmillan Press LTD, 1997), 193. Napomena: ovaj dio rečenice, kao i sve druge dijelove izvora korištene u radu prema citiranim je djelima na hrvatski jezik preveo autor.

⁴¹Brendan Simms, *Unfinest Hour: Britain and the destruction of Bosnia*, (London: Penguin Books, 2001), 142.

⁴²Bert, *The Reluctant Superpower*, 194.

⁴³Gordana Iličić, "Hrvati u BiH 1991.-1995. godine: nacionalni sukobi i uloga međunarodne zajednice u mirovnim procesima" *National security and the future* 9, br. 3 (2008): 106.

⁴⁴ Grad u BiH.

⁴⁵You Tube, Dr. Franjo Tuđman u Tomislavgradu 1993, <https://www.youtube.com/watch?v=4ZhLWLDd2Wk&t=1397s> (posjet, 15.4.1994.).

⁴⁶Rat bosanskih Hrvata s Armijom BiH je kontroverzna tema. Teško je odrediti kada je rat počeo budući da je izoliranih sukoba bilo i tijekom 1992. godine, no može se konstatirati da je opći rat između te dvije frakcije počeo na zimu 1992./1993. godine (pogotovo s početkom 1993. godine) te da je završio u ožujku 1994. godine.

⁴⁷HVO je skraćena za Hrvatsko vijeće obrane tj. za naziv vojne organizacije bosanskih Hrvata.

⁴⁸Brendan Simms, *Unfinest Hour: Britain and the destruction of Bosnia*, (London: Penguin Books, 2001), 145.

⁴⁹Gordana Iličić, "Hrvati u BiH 1991.-1995. godine: nacionalni sukobi i uloga međunarodne zajednice u mirovnim procesima" *National security and the future* 9, br. 3 (2008): 106.

⁵⁰Iličić, "Hrvati u BiH 1991.-1995. godine," 106.

strane Bosanski Srbi su odugovlačili s potpisivanjem plana. Nakon napetog sastanka u Ateni i pod pritiskom Slobodana Miloševića, Radovan Karadžić potpisuje Vance-Owenov plan 2. svibnja 1993. godine, ali samo pod uvjetom da njegov potpis verificira naknadno i Skupština bosanskih Srba. Konačna odluka dogodila se nakon referenduma provedenog 15. i 16. svibnja u kojem 96% bosanskih Srba odbija Vance-Owenov plan.⁵¹

Problemi koji su Vance-Owenov plan činili teško provedivim bili su ukorijenjeni u krivoj procjeni medijatora o stvarnim željama zaraćenih strana. Prvenstveno, radilo se o tome da je plan ignorirao želju bosanskih Srba za teritorijalno kompaktnom provincijom. Nadalje, vjerojatno ni takav plan (u kojemu bi srpske provincije bile spojene) ne bi bio potpisan od strane bosanskih Srba budući da je njihov cilj bio, kao što pišu Simms⁵² i Bert⁵³, stvaranje etnički homogene Velike Srbije. Nadalje, problem s Vance-Owenovim planom bio je i taj što se od bosanskih Srba očekivalo povlačenje iz već osvojenih teritorija (otprilike između 25% i 30% ukupnog teritorija BiH) budući da su tada kontrolirali otprilike 70% teritorija BiH, a prema planu im je pripadalo samo 42%. U povijesti rata vjerojatno ne postoji primjer gdje neporažena strana dobrovoljno odustaje od značajnog dijela osvojenog teritorija u ime mirovnog sporazuma. Pretpostavke Vance-Owenovog plan su od početka bile izrazito nerealne te stoga nije iznenađujuće da su bosanski Srbi, iz svoje pozicije moći, odbili mirovni plan. Na kraju želim spomenuti i dodatnu kontroverzu oko Vance-Owenovog plana. Taj se plan često dovodi u vezu s izbijanjem hrvatsko-bošnjačkog rata. Ulazak u analizu potkrijepljenosti takve procjene izlazi izvan okvira ovog rada, međutim, pročitana literatura ukazuje na to da se predlaganje plana u siječnju 1993. godine poklopilo s izbijanjem sustavnih sukoba Armije BiH i HVO-a tj. potpunog raspada njihovog dotadašnjeg saveza. S druge strane, budući da je incidenata i sukoba bilo i tijekom 1992. godine teško je odrediti kada je počeo rat HVO-a i Armije BiH. U svakom slučaju, zdravorazumski je zaključiti da predstavljanje plana koji je rješavao krizu u BiH na temeljima etničke podijele nije doprinijelo izgradnji ili očuvanju sredina s miješanim stanovništvom kao ni savezu HVO-a i Armije BiH.

2.3. Owen-Stoltenbergov plan

Owen-Stoltenbergov mirovni plan za Bosnu i Hercegovinu stvoren je kao nadogradnja na Vance-Owenov plan. Prema argumentaciji Waynea Berta radilo se o modifikaciji Vance-Owenovog plana s ciljem da se plan učini prihvatljiviji bosanskim Srbima. Bert piše: „Owen-Stoltenbergov plan prilagođen je ideji

⁵¹Ana D. Petković, „SAD i raspad Jugoslavije: američka diplomatija i balkanski konflikt 1989-1995.“ (Ph.D. diss., Univerzitet u Beogradu, 2013), 119.

⁵²Simms, *Unfinest Hour*, 150.

⁵³Wayne Bert, *The Reluctant Superpower: United States' policy in Bosnia, 1991-1995* (New York: Macmillan Press LTD, 1997), 193.

stvaranje Velike Srbije u budućnosti“.⁵⁴ David Owen nastavio je biti jedan od pregovarača, dok je drugi pregovarač postao norveški političar te bivši ministar vanjskih poslova Kraljevine Norveške Thorvald Stoltenberg.⁵⁵ Pregovori su počeli u lipnju 1993. godine⁵⁶, a trajati će do rujna 1993. godine kada vlada u Sarajevu odbacuje plan. Nakon toga, pregovori će se nastaviti na temelju istog plana sve do veljače 1994. godine i konačne propasti prijedloga.⁵⁷

Kako se 1993. godina bližila kraju tako se David Owen sve više udaljavao od svojih stavova, iz 1992. godine o Srbima kao onoj frakciji na koju treba izvršiti (vojni) pritisak kako bi se uspostavio mir. Nakon propasti Vance-Owenovog plana Owen postaje sve radikalniji u svojem antagonizmu spram vlade u Sarajevu. Odbijanje plana od strane bosanskih Srba Owena navodi na zaključak da se mirovni dogovor može najlakše postići ako se plan prilagodi stavovima bosanskih Srba. Iz njegovih postupaka možemo zaključiti da je smatrao kako će lakše dobiti ustupke od vlade u Sarajevu nego od bosanskih Srba.⁵⁸ Owenovu nezainteresiranost za pravedan pristup rješenju rata u BiH ne možemo pripisati jedino činjenici da se vojna intervencija protiv bosanskih Srba nalazila izvan okvira djelovanja koje mu je zadala britanska vlada. Takvo Owenovo ponašanje objašnjava i njegova snažna želja za osobnim probitkom. Brendan Simms piše kako je Owen ostao kao pregovarač (nakon propasti Vance-Owenovog plana) s ciljem da upravo on bude taj koji će postići sporazum.⁵⁹ Owenov cilj na taj način ocjenjuje i Hrvoje Šarinić, Predstojnik Ureda Predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana, koji piše u svojem memoaru *Svi moji tajni pregovori sa Slobodanom Miloševićem*: „Njegova [Owenova] taština, koju je nastojao zadovoljiti time da, bez obzira na sredstva, načela i kriterije, upravo on donese mir, graničila je s bolešću. Ponašao se kao da je bogomdan, a njegove sposobnosti bile su, zapravo, vrlo ograničene.“⁶⁰

Owen je vidio „bosansku vladu, kao glavnu prepreku sklapanju mirovnog sporazuma.“⁶¹ Takav Owenov stav potvrđuje i Ivo Komšić u svom memoaru kada piše o sastanku⁶² s Owenom i Stoltenbergom održanom u srpnju 1993. godine: „Supredsjedatelji su nas uljudno saslušali. Stoltenberg je bilježio ponešto u svoj blok, dok se lord Owen potpuno dosađivao: zijevao, brisao naočale, vrtio ih u ruci i inače odavao

⁵⁴Wayne Bert, *The Reluctant Superpower: United States' policy in Bosnia, 1991-1995* (New York: Macmillan Press LTD, 1997), 207.

⁵⁵Thorvald Stoltenberg zamjenjuje C. Vancea u svibnju 1993. godine.

⁵⁶Silvana Marić Tokić, "Mirovni planovi i sporazumi za Bosnu i Hercegovinu," *Mostariensia* 22, br. 1 (2018): 303.

⁵⁷Planovi nastali nakon odbijanja originalnog Owen-Stoltenbergovog plana u rujnu 1993. godine u dijelu literature nazivaju se „Plan s Invinciblea“ budući da su se pregovori odvijali na britanskom nosaču zrakoplova „Invincible“, te „Plan akcije Europske unije“, međutim, radi se samo o modifikacijama Owen-Stoltenbergovog plana, uglavnom oko preraspodijele teritorija, pa smatram logičnim sve tri grupe pregovora predstaviti kao Owen-Stoltenbergov plan.

⁵⁸Bert, *The Reluctant Superpower*, 204.

⁵⁹Simms, *Unfinest Hour*, 159.

⁶⁰Hrvoje Šarinić, *Svi moji tajni pregovori sa Slobodanom Miloševićem: između rata i diplomacije 1993-1995 (1998)*, (Zagreb: Globus International, 1999.), 71.

⁶¹Brendan Simms, *Unfinest Hour: Britain and the destruction of Bosnia*, (London: Penguin Books, 2001), 159.

⁶²Ivo Komšić bio je član opozicije unutar Skupštine BiH pa se s medijatorima sastao u tom svojstvu.

dojam nezainteresiranog promatrača. Iz svega što su oni nama rekli proizlazi da su na ovu konferenciju došli s konceptom podjele države na tri dijela. Stalno su se pozivali na realno stanje, na ono što su učinile vojske na terenu. Owen je o tome govorio kao o gotovoj stvari, „ostalo je samo da se Muslimani u to uvjere“.⁶³ Budući da je imao takav stav, Owen se protivio bilo kakvoj insinuaciji da bi se situacija za vladu u Sarajevu mogla poboljšati. Owen je bio zabrinut da bi špekulacije o zračnim udarima na srpske položaje mogle „ohrabriti [potpredsjednika vlade BiH] Ganića i druge u BiH vladi koji žele nastaviti s ratom“.⁶⁴ Owen se također protivio ideji podizanja embarga na BiH jer bi nabavka oružja od strane vlade u Sarajevu mogla „umanjiti poticaj vladi za sklapanjem sporazuma“.⁶⁵ Brendan Simms u svojoj knjizi *Unfinest Hour* citira dio Owenovog memoara: „Možemo li zbilja očekivati od Bošnjaka da započnu iskrene pregovore iz početka u slučaju provođenja politike „podigni i gađaj“ koja bi im pružila izravnu pobjedu?“⁶⁶ Takve Owenove izjave možemo pronaći i u dokumentu „Memorandum o razgovoru“ između američkog državnog tajnika Warrena Christophera s medijatorima Owenom i Vanceom iz veljače 1993. godine. Naime, već tada Owen je iznosio sljedeću tvrdnju: „Razlog zbog kojega Muslimani nisu spremni surađivati...je taj što se oni nadaju da će SAD podignuti embargo na uvoz oružja...“⁶⁷ Nadalje, budući da nije mogao prisiliti Srbe na teritorijalne ustupke Bošnjacima, Owen je pokušavao Bošnjake zadovoljiti dijelovima BiH pod kontrolom bosanskih Hrvata. Ivo Komšić piše u studenom 1993. godine kako je jednom prilikom Owen shvatio: „Budući da od Srba ne može dobiti ništa od onoga što Izetbegović traži, to treba kompenzirati od Hrvata.“⁶⁸ Kao dodatni dokaz Owenove iskrivljene percepcije mogu priložiti i njegovo mišljenje o Ratku Mladiću, generalu vojske bosanskih Srba pravomoćno osuđenom za genocid u Srebrenici: „Na jedan način,“ prisjeća se Owen, „Mladić je želio istinsku borbu i smatrao je da je rat protiv Muslimana ispod srpskog digniteta.“ „Za Mladića“ pisao je dalje „se smatralo kako je vodio borbe oko Knina s velikom vještinom.“ i „On [Mladić] se nikada nije bojao NATO-vih zračnih udara ili američkih prijetnji u vezi podizanja embarga. Najvjerojatnije bi bio prihvatio oboje kao način da skine sa svojih leđa teret političara i kao dozvolu da vodi **rat bez rukavica**.“⁶⁹ Nadalje, Owen je vidio Miloševića kao kooperativnog te je predlagao britanskim saborskim zastupnicima „progresivno ukidanje sankcija“ Srbiji.⁷⁰

⁶³Ivo Komšić, *Preživljena zemlja: Tko je, kada i gdje dijelio BiH* (Zagreb: Prometej, 2006), 205.

⁶⁴Simms, *Unfinest Hour*, 159.

⁶⁵Simms, *Unfinest Hour*, 162.

⁶⁶Simms, *Unfinest Hour*, 162.

⁶⁷„Memorandum of Conversation“, National Security Council and NSC Records Management System, “Declassified Documents Concerning Bosnia,” Clinton Digital Library, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/101138>, 5. Napomena: ovu rečenicu, kao i sve druge dijelove izvora korištene u radu prema citiranim je djelima na hrvatski jezik preveo autor.

⁶⁸Komšić, *Preživljena zemlja*, 293.

⁶⁹Simms, *Unfinest Hour*, 163.

⁷⁰Simms, *Unfinest Hour*, 166.

Naravno, kao što je prije objašnjeno, takav Owenov pristup može se pripisati stavu vlade u Londonu o ne interveniranju u BiH te njegovoj želji da bez obzira na sve upravo on postane taj koji će dovesti do sklapanja mirovnog sporazuma. Budući da su bosanski Srbi 1993. godine bili u izrazito snažnoj pregovaračkoj poziciji (kontrolirali su oko 70% BiH), Owen je smatrao da mora pregovarati u korist bosanskih Srba te tražiti ustupke od Sarajeva i bosanskih Hrvata. Zanimljivo je napomenuti da je trenutni britanski premijer Boris Johnson, a tada kolumnist za *Sunday Telegraph*, smatrao kako je glavni krivac za takvu situaciju vlada u Londonu. Njegovu rečenicu iz kolumne koju je napisao u siječnju 1994. godine za *Sunday Telegraph* citira i Simms: „Hurd je prava meta, a ne Owen“. Douglas Hurd bio je tadašnji britanski ministar vanjskih poslova. Johnson objašnjava kako je glavni krivac za politiku pregovaranja kojom se vodi David Owen, londonska vlada tj. njen ministar vanjskih poslova.⁷¹

Stručna literatura, kao i u slučaju Vance-Owena, nije jedinstvena oko toga kako bi izgledala Owen-Stoltenbergovim planom uređena BiH. Takvu BiH Igor Vranić naziva Unijom⁷², Wayne Bert „labavom federacijom“⁷³ dok ju Tokić-Marić⁷⁴ i Ana D. Petković⁷⁵ nazivaju konfederacijom ili unijom triju republika. Igor Vranić piše kako je prema planu svaka republika imala pravo veta na odluke unije, dok bi zajednički parlament bio izabran po principu pariteta tj. svaka republika bi imala jednak broj zastupnika. Predsjedništvo bi bilo sastavljeno od tri predsjednika republika i odlučivalo bi konsenzusom. Zajednička vlada bavila bi se vanjskim poslovima, vanjskom trgovinom kao i funkcioniranjem zajedničkih institucija. Sve ostalo bilo bi u nadležnosti vlasti pojedinih republika.⁷⁶ U pogledu teritorijalne raspodjele, Bošnjaci su trebali dobiti 30%, bosanski Hrvati više od 20%⁷⁷ a bosanski Srbi 45% teritorija.⁷⁸ Igor Vranić piše kako je svaka republika morala dobiti suglasnost ostalih u slučaju da se željela odcijepiti, međutim, Bert ukazuje na to da „Iako je u planu pisalo da ni jedna republika ne može napustiti uniju bez pristanka drugih, taj plan je po prvi puta kodificirao uvjete potrebne za izlazak iz unije.“⁷⁹ Nadalje, Bert piše i da bi građani BiH imali dvojno državljanstvo – jedno od unije BiH, a drugo od svoje republike. Također, te bi republike mogle

⁷¹Brendan Simms, *Unfinest Hour: Britain and the destruction of Bosnia*, (London: Penguin Books, 2001), 168.

⁷²Igor Vranić, "The International Community's Peace Plans in Croatia and Bosnia and Herzegovina 1991-1995" *Croatian Studies Review* 9, br. 1 (2013): 53.

⁷³Wayne Bert, *The Reluctant Superpower: United States' policy in Bosnia, 1991-1995* (New York: Macmillan Press LTD, 1997), 204.

⁷⁴Silvana Marić Tokić, "Mirovni planovi i sporazumi za Bosnu i Hercegovinu," *Mostariensia* 22, br. 1 (2018): 303.

⁷⁵Ana D. Petković, „SAD i raspad Jugoslavije: američka diplomatija i balkanski konflikt 1989-1995.“ (Ph.D. diss., Univerzitet u Beogradu, 2013), 122.

⁷⁶Vranić, "The International Community's Peace Plans in Croatia and Bosnia and Herzegovina 1991-1995," 53.

⁷⁷ S vremenom taj će postotak pasti na 17%.

⁷⁸Marić-Tokić, „Mirovni planovi i sporazumi za Bosnu i Hercegovinu," 304.

⁷⁹Bert, *The Reluctant Superpower*, 207.

⁸⁰O Owenovoj namjeri da u plan ubaci i mogućnost odcjepljenja za bosanske Srbe svjedoči i Ivo Komšić: „Owen je želio utvrditi još nešto što ranije nitko nije spominjao: da je „Unija“ privremena, prolazna faza za odcjepljenje „srpske republike“ i pripajanje Srbiji“. Ivo Komšić, *Preživljena zemlja: Tko je, kada i gdje dijelio BiH* (Zagreb: Prometej, 2006), 338.

biti dio međunarodnih ugovora ako oni ne bi bili u sukobu s interesima unije. U slučaju da dio nekog međunarodnog ugovora koji potpiše unija moraju provoditi republike, onda bi one imale pravo veta na taj ugovor.⁸¹ Ana Petković slaže se s ocjenom Waynea Berta da je Owen-Stoltenbergov plan predviđao izrazito slabu uniju koja bi se vjerojatno vrlo brzo raspala. Ona piše: „Podjela je značila priznanje teritorijalnih osvajanja Srba i Hrvata i njihovih nacionalnih država u Bosni – Republike Srpske i Herceg Bosne, što je bio samo prvi korak ka realizaciji dogovora Milošević-Tuđman iz Karađorđeva.“⁸² Petković se tu poziva na poznati „dogovor“ iz Karađorđeva (1991. godine) u kojemu su se predsjednici Tuđman i Milošević navodno dogovorili o podjeli BiH. Tu se radi o spekulacijama budući da nema zapisa o razgovorima koji su vođeni te da nikakav dokument nije potpisan niti je od navodno dogovorenog nešto provedeno.

Kao i u slučaju upitnog američkog nagovaranja vlade u Sarajevu da ne potpiše Carrinton-Cutlerov sporazum, tu opet izlazimo iz područja historiografije te zalazimo u područje teorija zavjere. S druge strane, stručna literatura i memoarski zapisi iščitani u pripremi ovog rada navode na zaključak da je raspad BiH kao potencijalni ishod Owen-Stoltenbergova plana bio realna opcija ne samo za Hrvate i Srbe već i za Bošnjake. Stav o tome da je vlada u Sarajevu prihvatila koncept podijele BiH na tri republike razlaže Ivo Komšić i to još u srpnju 1993. godine kada opisuje izjavu predsjednika Izetbegovića za medije nakon završetka pregovora u Ženevi: „Izjava je bila jasna: postignut je načelan sporazum o Bosni i Hercegovini, o tome da će ona biti Unija s tri republike. S tom odlukom treba još usklađivati karte, nacrtati granice tri republike, i to je predmet nastavka pregovora.“⁸³ Ivo Komšić piše u svom memoaru i o navodnom sporazumu između Izetbegovića i Momčila Krajišnika, tadašnjeg predsjednika Skupštine bosanskih Srba: „...danas [17. rujna 1993.] u toku razgovora dobio sam šokantnu vijest koju je Silajdžić⁸⁴ potvrdio – Izetbegović se nakon našeg odlaska susreo s Krajišnikom i popisao Deklaraciju kojom se Srbima daje mogućnost da putem referendumu odluče o izdvajanju iz BiH i pripajanju Srbiji.“⁸⁵ Konačno, tvrdnja Ive Komšića da je jedina prepreka potpisivanju Owen-Stoltenbergovog plana bio dogovor o podijeli teritorija slaže se i sa zaključkom Waynea Berta: „Pomalo iznenađujuće, glavni razlog zašto je na kraju taj plan odbijen ležao je u pitanju prihvaćanja karte, a ne zbog predstavljenog okvira podijele. Izetbegović je čak pristao da se Bošnjaci možda neće protiviti secesiji nakon par godina ako budu zadovoljni raspodjelom teritorija.“⁸⁶

⁸¹Bert, *The Reluctant Superpower*, 207.

⁸²Petković „SAD i raspad Jugoslavije“, 122.

⁸³Ivo Komšić, *Preživljena zemlja: Tko je, kada i gdje dijelio BiH* (Zagreb: Prometej, 2006), 208.

⁸⁴Haris Silajdžić bio je tadašnji ministar vanjskih poslova Republike Bosne i Hercegovine.

⁸⁵Ivo Komšić, *Preživljena zemlja: Tko je, kada i gdje dijelio BiH* (Zagreb: Prometej, 2006), 251.

⁸⁶Wayne Bert, *The Reluctant Superpower: United States' policy in Bosnia, 1991-1995* (New York: Macmillan Press LTD, 1997), 207.

Pregovori upravo oko teritorija nastavljeni su nakon odbijanja inicijalnog plana od strane vlade u Sarajevu u rujnu 1993. godine. Pregovori na „Invincibleu“, u Ženevi i Luksemburgu tijekom jeseni i prvih dva mjeseca 1994. godine uglavnom su se vodili oko teritorija tj. oko zahtjeva vlade u Sarajevu za pristup moru kod Neuma, pristupu Savi, spajanju istočnih enklava Srebrenice, Žepe i Goražda te oko drugih teritorijalnih sporova. Pregovore Hrvata s Izetbegovićem o izlasku na more dokumentirao je Hrvoje Šarinić u svojem memoaru:

„Sutradan, 30. studenoga [1993.], hrvatsko se izaslanstvo, u nazočnosti supredsjedatelja, sastalo s muslimanskim izaslanstvom.

Alija Izetbegović: „Nas interesira Neum.“

Franjo Tuđman: „O tome smo razgovarali i na „Invincibleu“ i ostajemo pri tome da se hrvatski teritorij ne može cijepati.“

Haris Silajdžić: „Možemo li se na trenutak konzultirati?“ (odlaze u kut sobe).

Alija Izetbegović: „Mi tražimo suverena prava na dijelu teritorije, jer je to sada dio BiH, a ne Hrvatske. Tražimo 10 kilometara obale i pristup do nje koji će biti pod suverenitetom muslimanske republike⁸⁷.“

Franjo Tuđman: „Dali smo prijedlog o slobodnim zonama luka Ploče i Rijeka te njihovu pristupu, potpisali smo sporazum o suradnji dviju republika (op.a. radi se o muslimanskom i hrvatskom entitetu) s Republikom Hrvatskom. Sve je to palo u vodu agresijom Muslimana što nikome nije u interesu.“

Alija Izetbegović: „Žao mi je da naš normalan zahtjev za samo 10 kilometara tako shvaćate s obzirom na to da imate jednu ili dvije hiljade kilometara obale. Razumijem vašu potrebu za kontinuitetom teritorija, ali to, uz dobru volju, može tehnički da se riješi.“

Franjo Tuđman: „Podsjetit ću vas samo da je više zemalja svijeta bez mora nego obrnuto.“

David Owen: „Postoje dva načina gledanja, da Republika Hrvatska pod kontrolom drži obalu ili, ako dođe do konstituiranja triju nezavisnih država u BiH, [da] tada sve tri države imaju pravo na dio obale.“⁸⁸

Šarinić u svom memoaru piše i o ideji zamjene Prevlake za dubrovačko zaleđe: „Uz napomenu da se tada pregovaralo na temelju plana koji je BiH definirao kao zajednicu triju republika te da je takvo rješenje

⁸⁷Muslimanska Republika trebala je biti jedna od triju republika, dok bi druge dvije bile hrvatska i srpska.

⁸⁸Hrvoje Šarinić, *Svi moji tajni pregovori sa Slobodanom Miloševićem: između rata i diplomacije 1993-1995 (1998)*, (Zagreb: Globus International, 1999.), 55.

uključivalo pravo izlaska na more svih triju BiH naroda, Predsjednik je smatrao da je naš interes zamjena Prevlake za dubrovačko zaleđe, ali sve zajedno samo u okviru sveukupnog rješenja⁸⁹.⁹⁰

Je li plan uistinu propao samo zato što vlada u Sarajevu nije pristala na ponudenu teritorijalnu podjelu? Teško je pisati o motivaciji ljudi koji su vodili pregovore. Nikada neće biti moguće utvrditi što bi se dogodilo da su vladi u Sarajevu ponudeni veliki teritorijalni ustupci. Ivo Komšić bio je sudionik tih pregovora, u početku kao član opozicije u Skupštini RBiH⁹¹, a kasnije i kao član predsjedništva. Njegovo svjedočanstvo omogućava nam da pokušamo saznati što više možemo o tim pregovorima. Komšić još u kolovozu 1993. godine piše o sastajanju Radovana Karadžića i Alije Izetbegovića u Ženevi⁹² te o Izetbegovićevoj navodnoj taktici stvaranja „muslimanske države“.⁹³ Prema Komšiću on postavlja pred bosanske Hrvate nemoguć izbor – ako želite svoju republiku osigurajte muslimanskoj republici izlaz na more kod Neuma ili ako ne želite to onda pristanite na zajedničku multietničku državu. Komšić tvrdi: „Ponudom jedinstvenog teritorija s Hrvatima dao je do znanja da ne želi etničku podjelu BiH. A ako do nje dođe, on misli da za to nije kriv. Uz to, on pred javnošću pere ruke od „muslimanske države“ koju će dobiti.“⁹⁴ U Izetbegovićevoj koristi bila je i mogućnost povećanja muslimanskog teritorija vojnim putem na štetu Hrvata iz srednje Bosne zato što HVO nije mogao obraniti izolirane enklave u Busovači, Kiseljaku i drugdje.

Usprkos svemu tome treba imati na umu da u onim trenucima kada se čini da je sporazum napokon pred potpisivanjem, vlada u Sarajevu iznenada zatraži dodatne teritorijalne ustupke. Izrazito značajan je sljedeći Komšićev memoarski zapis: „Međutim, imam osjećaj da se Izetbegović boji tih pomaka [u pregovorima] i čini mi se, kad bi se sve njegove primjedbe uvažile, da bi on i dalje izmicao. Popuštanja srpske strane nije primio s nekim vidljivim ushićenjem. Čak je rekao novinaru Radio Sarajeva da o tome [tj. o napretku u pregovorima] ništa ne javlja, da izvijesti samo da se pregovori nastavljaju, i to je sve.“⁹⁵ Činjenica da je Ivo Komšić – političar koji je imao negativan stav o Izetbegoviću⁹⁶ te ga je osudio kao još jednog djelatnika BiH – dobio takav dojam upućuje na mogućnost da predsjednik predsjedništva RBiH Alija Izetbegović nije pristupio pregovaranju o teritoriju, tj. o podijeli BiH, s iskrenom željom za sklapanje sporazuma.

⁸⁹Sveukupno rješenje tu uključuje i rješenje okupiranih područja Republike Hrvatske.

⁹⁰Šarinić, *Svi moji tajni pregovori*, 148.

⁹¹Republike Bosne i Hercegovine.

⁹²Komšić, *Preživljena zemlja*, 228.

⁹³Komšić, *Preživljena zemlja*, 229.

⁹⁴Komšić, *Preživljena zemlja*, 229.

⁹⁵Komšić, *Preživljena zemlja*, 238.

⁹⁶ Osim što ga optužuje za pokušaj stvaranja muslimanske države, Komšić u više navrata u svojem memoaru piše o Izetbegovićevoj nepripremljenosti i općenitoj nesposobnosti vođenja države.

Ako je vlada u Sarajevu bila protiv podjele BiH, tj. potpisivanja plana koji bi značio raspad BiH u budućnosti te je pregovarala potencijalno samo zato što je morala, onda nije sasvim jasno zašto bi potpisali navodnu deklaraciju o omogućavanju buduće secesije srpske republike. Jedini način kako to objasniti je da je Izetbegović tim potezom htio izvršiti pritisak na Hrvate. Činjenica je da Vlada R BiH odbijala svaki ponuđeni sporazum koji se temeljio na Owen-Stoltenbergovom konceptu Unije tri republika. Nadalje, prema Komšiću, Izetbegović u siječnju 1994. godine u Bonnu Tuđmanu pruža mogućnost saveza: „Idi i reci mu [Tuđmanu] da sam spreman napraviti s njim savez. Spreman sam na stvaranje zajedničke države s Hrvatima BiH pod uvjetom da BiH bude u međunarodno priznatim granicama. Bez obzira na broj Hrvata u BiH nudim paritetnu vlast i nudim takvu BiH u konfederaciji s Hrvatskom. Želim samo cjelovitu državu. Napraviti ćemo vojni savez koji će meni omogućiti uvoz naoružanja preko Hrvatske bez poteškoća. Ne tražim da Hrvati učestvuju u ratu protiv Karadžića. Tražim samo da mi propusti oružje, ja ću ga sam pobijediti s mojom vojskom. Imamo pravo napraviti zajedničku državu jer nas je Karadžić napao. Srbi koji su lojalni toj državi ostat će s nama. Oni koji nisu te ćemo pobijediti. Idi k njemu i prenesi mu to.“⁹⁷ Ovaj citat je zanimljiv prvenstveno zbog toga što će se Izetbegovićeva ponuda Tuđmanu ostvariti šest mjeseci kasnije nastankom Federacije BiH. Prema Komšiću, u siječnju 1994. godine kada je predočio tu ponudu Tuđmanu, on ju je odbio jer je smatrao da Izetbegović, koji je držao samo 13% BiH pod svojom kontrolom, nije mogao davati tako velika obećanja. Iako vjerojatno nikada nećemo moći sa sigurnošću utvrditi ako je vlada u Sarajevu odbila Owen-Stoltenbergov plan samo zbog toga što nisu dobili dovoljno teritorija, smatram da je logično zaključiti da plan nisu potpisali zato što bi to značilo gotovo sigurno raspad BiH u bliskoj budućnosti. Pregovarati su morali zbog pritiska međunarodne zajednice koja im nije bila naklonjena već ih je smatrala samo jednom od strana u građanskom ratu. Čak su i Amerikanci 1993. godine nagovarali Izetbegovića da potpiše Owen-Stoltenbergov sporazum. „Memorandum o razgovoru“ između predsjednika Izetbegovića, predsjednika Clintona, američkog državnog tajnika Warrena Christophera, američkog savjetnika za nacionalnu sigurnost Antonya Lakea te posebnog izaslanika za Jugoslaviju Charlesa Redmana otkriva nam stav SAD-a o Owen-Stoltenbergovom planu. Tijekom razgovora predsjednik Izetbegović objašnjava Amerikancima kako je vlada u Sarajevu učinila veliki ustupak prihvaćajući logiku podjele BiH na tri republike te da zauzvrat moraju dobiti „minimum minimuma“ što se tiče teritorijalne raspodjele. Izetbegović spominje potrebu vraćanja kontrole nad područjima na istoku BiH koja su etnički očišćena od strane bosanskih Srba te teritorij koji bi omogućavao Bošnjacima izlazak na more. Predsjednik Clinton odgovara kako je SAD izvršio pritisak na Srbe i Hrvate što se tiče tih zahtjeva no upozorava prisutne da ne vjeruje kako će doći do vojne intervencije izvana na strani vlade u Sarajevu. Pred kraj susreta Warren Christopher zaključuje sljedeće: „Nažalost okolnosti su takve da je vaša najbolja nada razumni mirovni

⁹⁷Komšić, *Preživljena zemlja*, 313.

sporazum. Čak i da uspijete izbjeći vojni poraz to nije dugoročno rješenje. Poslao sam diplomatski kabel Srbima, Hrvatima i svim našim NATO saveznicima. Mi činimo sve u našoj moći, ali sada je vrijeme za dogovor. U budućnosti možda nećete biti u boljoj poziciji.“ Predsjednik Clinton se složio s tom procjenom te kazao: „Vidjeti ćemo što možemo učiniti u vezi mape. Možda možemo izvršiti pritisak da se ona malo popravi. Ali pregovori su vaša najbolja nada.“⁹⁸ Iz svega navedenoga može se zaključiti da je vlada u Sarajevu prolongirala pregovore nerealnim teritorijalnim zahtjevima⁹⁹ te na kraju nije potpisala sporazum zato što bi on vodio k raspadu BiH. Pregovori s bosanskim Srbima te navodno potpisivanje sporazuma prema kojemu bi se bosanski Srbi mogli izdvojiti iz BiH vrlo vjerojatno su služili kao dodatan pritisak na bosanske Hrvate da pristanu na savez tj. zajednički entitet u BiH. Owen-Stoltenbergov plan nije bio kulminacija tajnih dogovora Slobodana Miloševića i Franje Tuđmana već odraz stvarnih događaja na terenu (rata svih protiv svih te vojne dominacije bosanskih Srba) te stava međunarodne zajednice da je potpisivanje mira u BiH važnije od očuvanja cjelovitosti Bosne i Hercegovine. Tu se ponovno vraćamo na opservaciju Brendana Simms koji je napisao da je Lord Carrington propustio shvatiti razliku između „srpske želje za Velikom Srbijom, bosanske samoobrane i hrvatskog oportunističkog separatizma“. Točno tako. Vojna dominacija bosanskih Srba 1993. godine omogućila im je preradu Vance-Owenovog plana (kojega nisu prihvatili) kako bi novi plan olakšao stvaranje Velike Srbije (kompaktan teritorij, veća razina suverenosti republika te ustanovljen proces odvajanja republika od unije) u budućnosti. Stavovi Davida Owena te upućenost u to da bi međunarodna zajednica u konačnici bila voljna prihvatiti takav razvoj događaja ojačao je i položaj onih Hrvata u BiH i Zagrebu koji su htjeli svoju državu u BiH i potencijalno njeno naknadno pripajanje Hrvatskoj. Ono što je sve to onemogućilo bili su nerealni teritorijalni zahtjevi vlade u Sarajevu. Što je je stajalo iza takvih zahtjeva – naiva ili proračunatost – teško se može zaključiti bez uvida u arhivsku građu sarajevske vlade a možda ni tada.

⁹⁸„Memorandum of Conversation“, National Security Council and Records Management Office, “Declassified Documents concerning Bosnia,” Clinton Digital Library, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/36589>, 1-6. Napomena: ove rečenice, kao i sve druge dijelove izvora korištene u radu prema citiranim je djelima na hrvatski jezik preveo autor.

⁹⁹To što je vlada u Sarajevu tražila pod “minimumom minimuma“ je u stvari nerealan zahtjev prema kojemu bi se bosanski Srbi morali povući iz većine dijelova BiH koje su osvojili a bosanski Hrvati bi trebali predati obalu kod Neuma.

2.4. Washingtonski sporazum i Plan Kontakt grupe

Rat između Armije BiH i Hrvatskog vijeća obrane okončan je 18. ožujka 1994. godine u glavnom gradu SAD-a potpisivanjem Washingtonskog mirovnog sporazuma. Rat unutar rata, tj. sukob između Armije BiH, koja kroz 1993. godinu postaje *de facto* vojska bošnjačkog naroda, i HVO-a predstavljao je veliki problem za sklapanje sveukupnog mirovnog sporazuma. Kao odvojene sile HVO i Armija BiH nisu mogle poraziti dobro opremljenu vojsku bosanskih Srba i ostvariti pretpostavku za vođenje ravnopravnih pregovora – oslobađanje barem dijela okupiranog teritorija. Budući da su bosanski Srbi kontrolirali oko 70% teritorija BiH njihova pozicija u pregovorima bila je izrazito jaka. Ponovno formiranje saveza¹⁰⁰ između bosanskih Hrvata i Bošnjaka, koji je postojao tijekom 1992. godine, riješilo je problem podjele zemlje na tri dijela te stvorilo potencijal za zajedničko suprotstavljanje vojsci bosanskih Srba. Nakon uspostave mira između Armije BiH i HVO-a, međunarodna zajednica tijekom ljeta 1994. godine pokrenula je i svoju posljednju neuspjelu inicijativu za sklapanje sveobuhvatnog mira u BiH. Njemačka, Francuska, SAD, UK i Rusija formirati će Kontakt grupu za pregovore te će ponuditi svoj plan za sklapanje mira tijekom ljeta 1994. godine. U nastavku teksta predstaviti ću ukratko Washingtonski sporazum i Plan Kontakt grupe.

Doktorica Ana Petković piše kako je krajem siječnja 1994. godine na zahtjev predsjednika Clintona američka vlada formulirala novu strategiju za krizu u BiH. Ona „je predviđala aktivno angažiranje SAD-a s ciljem okončanja sukoba, upotrebu zračnih snaga ako srpska strana odbije pregovore i jačanje savezništva Bošnjaka i bosanskih Hrvata, kako bi se uspostavila nova ravnoteža snage na terenu, ojačala bosanska pregovaračka pozicija i stvorile pretpostavke za okončanje rata...“.¹⁰¹ Prema Petković, nakon „sarajevskog ultimatum“¹⁰² američka administracija odlučuje započeti primjenu nove strategije za rješavanje krize u BiH te u skladu s time Charlesu Redmanu, američkom diplomatu i posebnom izaslaniku predsjednika Clintona za Jugoslaviju, zadaje zadatak da zaustavi hrvatsko-bošnjački sukob.¹⁰³

Većina autora koji objašnjavaju prirodu pregovora o uspostavljanju Federacije Bosne i Hercegovine – tj. zajedničkog hrvatsko-bošnjačkog dijela BiH – pišu o vrlo strogom pristupu SAD-a te velikim pritiscima na hrvatskog predsjednika Tuđmana. Petković piše kako su pregovori vođeni „pod

¹⁰⁰ Riječ savez ovdje nerado koristim budući da to implicira dobre odnose Hrvata i Bošnjaka. Riječ savez u ovom kontekstu treba shvatiti prvenstveno kao dogovor o prestanku rata, tj. dogovor o međusobnom ne napadanju i djelomičnoj koordinaciji vojnog djelovanja.

¹⁰¹ Ana D. Petković, „SAD i raspad Jugoslavije: američka diplomatija i balkanski konflikt 1989-1995.“ (Ph.D. diss., Univerzitet u Beogradu, 2013), 127.

¹⁰² Radi se o ultimatumu međunarodne zajednice, predvođene SAD-om, vojsci bosanskih Srba da povuče teško naoružanje s brda oko Sarajeva. U suprotnom prijetili su zračnim udarima. Ultimatum je poslan nakon masakra na Sarajevskoj tržnici Markale 5. veljače 1994. godine. Vojska bosanskih Srba topničkim napadom ubila je 68, a ranila 200 ljudi koji su u tom trenutku bili na tržnici.

¹⁰³ Petković „SAD i raspad Jugoslavije,“ 128.

punom američkom kontrolom...pod prijetnjom sankcijama i izolacijom.“¹⁰⁴ Igor Vranić piše kako su pregovori vođeni u stilu „uzmi ili ostavi“ a da je opcija „ostavi“ podrazumijevala „teške sankcije i zračne udare“.¹⁰⁵ Na takav stil pregovora upućuje i Ivo Komšić, koji je i sam djelomično u njima sudjelovao, kada piše u svom memoaru: „Sreća, Redman je sve držao pod kontrolom i njemu smo mogli delegirati ove probleme. On ih je rješavao pritiskom, ali su neka rješenja u sporazumu ipak ostala loša.“¹⁰⁶ Ključ za postizanje sporazuma bio je poraz „hercegovačke struje“ u kabinetu predsjednika Tuđmana¹⁰⁷ te smjena predsjednika Hrvatske Zajednice Herceg-Bosne Mate Bobana čiji je cilj bio, kako piše Simms, stvaranje Velike Hrvatske¹⁰⁸. O tome da je upravo smjena Mate Bobana bila ključna pišu i Wayne Bert¹⁰⁹ i Ana Petković¹¹⁰. Dogovor o stvaranju Federacije BiH koji je na kraju potpisan naknadno će se mijenjati te će se oko ustava Federacije BiH pregovarati i u Daytonu. Međutim, glavne okosnice dogovora ostale su iste – Federacija BiH dijeli se na deset kantona djelomično određenih etničkim principom. Vranić piše kako je plan varijacija prijašnjih pregovora u sklopu Owen-Stoltenbergovog plana u kojemu federalna vlast ima ovlasti nad vanjskim poslovima, državljanstvom, novcem, monetarnom i fiskalnom politikom, financijama, telekomunikacijama i energijom. Kantoni i Federacija podijelili bi ovlasti u područjima „ljudskih prava, zdravstva, očuvanja okoliša, socijalnih politika, imigracije, turizma, infrastrukture te korištenja prirodnih resursa“ dok bi policija, obrazovanje, kultura, javni servisi, radio itd. bili bi u nadležnosti kantona.¹¹¹ Dio dogovora bila je i uspostava konfederacije Federacije BiH s Republikom Hrvatskom tj. mogućnost ulaska Federacije BiH i Republike Hrvatske u carinsku i monetarnu uniju, ali taj dio plana nikada nije proveden.¹¹²

Predsjednik Tuđman pristaje na sporazum s vladom u Sarajevu jer bi daljnje odbijanje suradnje značilo riskiranje međunarodnih sankcija nad Hrvatskom, a možda i upotrebu NATO-ove vojne sile protiv HVO-a. O upotrebi vojne sile NATO saveza protiv HVO-a piše Ivo Komšić. Naime, tijekom razgovora delegacije Bosne i Hercegovine (čiji je Ivo Komšić bio član) u Washingtonu sa službenicima State Departmenta, Komšić je upitan ako bi on mogao potpisati sporazum s Bošnjacima kao predstavnik bosanskih Hrvata, u slučaju da se ne postigne dogovor s Tuđmanom. Komšić piše kako je tada shvatio da bi u tom slučaju „Hrvatska bila proglašena agresorom i dobila sankcije, da bi HVO bio proglašen

¹⁰⁴Ana D. Petković, „SAD i raspad Jugoslavije: američka diplomatija i balkanski konflikt 1989-1995.“ (Ph.D. diss., Univerzitet u Beogradu, 2013), 130.

¹⁰⁵Igor Vranić, "The International Community's Peace Plans in Croatia and Bosnia and Herzegovina 1991-1995" Croatian Studies Review 9, br. 1 (2013): 57.

¹⁰⁶Ivo Komšić, *Preživljena zemlja: Tko je, kada i gdje dijelio BiH* (Zagreb: Prometej, 2006), 353.

¹⁰⁷Petković „SAD i raspad Jugoslavije,“ 130.

¹⁰⁸Brendan Simms, *Unfinest Hour: Britain and the destruction of Bosnia*, (London: Penguin Books, 2001), 163.

¹⁰⁹Wayne Bert, *The Reluctant Superpower: United States' policy in Bosnia, 1991-1995* (New York: Macmillan Press LTD, 1997), 213.

¹¹⁰Petković „SAD i raspad Jugoslavije,“ 130.

¹¹¹Vranić, "The International Community's Peace Plans in Croatia and Bosnia and Herzegovina 1991-1995," 57.

¹¹²Vranić, "The International Community's Peace Plans in Croatia and Bosnia and Herzegovina 1991-1995," 57.

paravojskom i da bi nad njim Amerikanci možda primijenili silu.“¹¹³ Komšić je tada odbio mogućnost da on potpiše sporazum te upozorio Warrena Christophera, američkog Državnog tajnika, da sporazum moraju potpisati one strane koje kontroliraju vojske i koje mogu sprovesti sporazum na terenu. Iz dostupne literature čini se kako predsjednik Tuđman nije imao puno izbora u vezi potpisivanja Washingtonskog sporazuma. S druge strane, predsjednik Izetbegović je već pokazao svoju spremnost na ovakav sporazum kada je u Bonnu ponudio Tuđmanu sličan dogovor. Sam dogovor o federaciji, iako je bio djelomično temeljen na etničkoj podijeli, bio je puno bolji od Owen-Stoltenbergovog plana te nije predviđao kantone kao izvore suvereniteta ili im davao mogućnost naknadnog odcjepljenja od Federacije. Također vlada u Sarajevu je u to vrijeme smatrala kako će se u budućnosti poražene bosanske Srbe natjerati da i oni postanu dio Federacije¹¹⁴ pa je stoga za nju to bio do tada najpovoljniji sporazum.

Suprotno Washingtonskom sporazumu, plan Kontakt grupe bio je, kao i svi prijašnji planovi za uspostavljanje sveukupnog mira u BiH, baziran u potpunosti na etničkoj podjeli zemlje i legalizaciji posljedica srpske agresije. Međutim, prvi puta u sastavljanju takvoga plana sudjeluju i Sjedinjene Američke Države kao jedna od članica Kontakt grupe. Wayne Bert citira specijalnog izaslanika Charlesa Redmana koji objašnjava takav razvoj događaja na sljedeći način: „Morali smo zanemariti moralne nedostatke plana zbog mira na širem području [regije] i zbog želje za očuvanjem jedinstvene Bosne.“¹¹⁵ Plan Kontakt grupe predviđao je podjelu BiH na dva entiteta – Federaciju BiH i Republiku Srpsku – dok je glavni grad Sarajevo trebao biti pod upravom UN-a. Republika Srpska trebala je dobiti 49% a Federacija 51% teritorija BiH. Zajedničko predsjedništvo (RS i FBiH) bilo bi sastavljeno od predstavnika svih naroda, a predsjedavajući predsjedništva bi se izmjenjivao svakih četiri mjeseca. Zajednički parlament bi donosio odluke dvotrećinskom većinom koja je morala uključivati i natpolovičnu većinu zastupnika svakog naroda.¹¹⁶ Plan je ponuđen svim stranama početkom srpnja 1994. godine po principu „uzmi ili ostavi“.¹¹⁷ Hrvati i Bošnjaci pristaju na plan te tada ponovno sve ostaje u rukama bosanskih Srba. Strategija zemalja Kontakt grupe bila je prisiliti bosanske Srbe na potpisivanje sporazuma vršenjem pritiska na predsjednika Savezne Republike Jugoslavije Slobodana Miloševića. Ukoliko uspije nagovoriti bosanske Srbe na potpisivanje sporazuma Kontakt grupa je obećala Miloševiću ukidanje međunarodnih ekonomskih sankcija nad Jugoslavijom.¹¹⁸ S druge strane, u slučaju neuspjeha u negovanju bosanskih Srba, Kontakt grupa je zaprijetila Miloševiću

¹¹³Ivo Komšić, *Preživljena zemlja: Tko je, kada i gdje dijelio BiH* (Zagreb: Prometej, 2006), 346.

¹¹⁴Wayne Bert, *The Reluctant Superpower: United States' policy in Bosnia, 1991-1995* (New York: Macmillan Press LTD, 1997), 213.

¹¹⁵Bert, *The Reluctant Superpower*, 215.

¹¹⁶Igor Vranić, "The International Community's Peace Plans in Croatia and Bosnia and Herzegovina 1991-1995" *Croatian Studies Review* 9, br. 1 (2013): 61.

¹¹⁷Ana D. Petković, „SAD i raspad Jugoslavije: američka diplomatija i balkanski konflikt 1989-1995.“ (Ph.D. diss., Univerzitet u Beogradu, 2013), 137-138.

¹¹⁸Bert, *The Reluctant Superpower*, 214.

podizanjem embarga na uvoz oružja za Federaciju BiH.¹¹⁹ Slična metoda „mrkve i batine“ koristiti će se i prilikom Daytonskih pregovora, ali prijetnje iz 1994. godine neće se ostvariti te nakon što bosanski Srbi odbiju plan Kontakt grupe embargo nad uvozom oružja u Federaciju BiH neće biti ukinut. Štoviše, nakon što je Milošević zatvorio svoju granicu (na Drini) s bosanskim Srbima, kako bi pokazao dobro volju, međunarodna zajednica je ublažila neke od ekonomskih sankcija nad Jugoslavijom.¹²⁰

Wayne Bert objašnjava da su bosanski Srbi odbili plan zato jer je on i dalje „perpetuirao fikciju da je Bosna ujedinjena i suverena zemlja tri etničke grupe“ što je njima bilo neprihvatljivo.¹²¹ Takvo objašnjenje je djelomično ispravno, međutim, činjenica da bosanski Srbi prihvaćaju Daytonski sporazum godinu i pol dana nakon što odbijaju plan Kontakt grupe upozorava nas da je pregovarački položaj bosanskih Srba 1994. godine bio taj koji je omogućavao bosanskim Srbima odbijanje mirovnog sporazuma. Ključna činjenica je bila ta da su 1994. godine bosanski Srbi kontrolirali oko 70% teritorija BiH dok su za vrijeme pregovora u Daytonu kontrolirali manje od 50% teritorija. Njihov pregovarački položaj drastično se promijenio.

¹¹⁹Evelyn Farkas, *Fractured States and U.S. Foreign Policy: Iraq, Ethiopia, and Bosnia in the 1990s* (New York: Palgrave Macmillan, 2003), 77.

¹²⁰Wayne Bert, *The Reluctant Superpower: United States' policy in Bosnia, 1991-1995* (New York: Macmillan Press LTD, 1997), 216.

¹²¹Bert, *The Reluctant Superpower*, 215.

3. Razdoblje promjena kasno proljeće rano ljeto 1995. godine

3.1. OPLAN 40104

U prosincu 1994. godine predsjednik Clinton obećao je svojim saveznicima koji u sklopu UNPROFOR-a imaju svoje vojnike u Bosni i Hercegovini, da će im SAD i NATO pomoći prilikom potencijalnog povlačenja.¹²² To obećanje odigralo je iznimno bitnu ulogu kao katalizator konkretiziranja američke politike prema BiH tj. kao prva karika u nizu događaja koji su na kraju doveli do diplomatske i vojne intervencije SAD-a u BiH tijekom ljeta 1995. godine. Operacija izvlačenja UNPROFOR-ovih vojnika iz BiH u NATO-u je dobila službeno ime „OPLAN 40104.“ Obećanje o pružanju pomoći saveznicima administraciju predsjednika Clintona obavezalo je na vrlo riskantnu vojnu operaciju koja bi osim zračnih snaga uključivala i raspoređivanje američkih vojnika na tlo BiH. U sklopu „OPLAN-a 40104“ SAD je trebao poslati 25.000 vojnika u BiH u sklopu NATO operacije koja je uključivala ukupno 82.000 vojnika. Procijenjeno je da bi operacija trajala skoro pola godine te da bi koštala američke porezne obveznike 700 milijuna dolara.¹²³ Operacija izvlačenja UNPROFOR-ovih vojnika iz BiH bila je i politička opasnost za predsjednika Clintona. Naime, republikanci su vrlo lako mogli okarakterizirati korištenje američkih vojnika prilikom povlačenja UNPROFOR-a kao neprilično budući da bi se time „okrunio poraz“¹²⁴. Isto tako, politički protivnici mogli su NATO, predvođen SAD-om i predsjednikom Clintonom, proglasiti poraženim od strane bosanskih Srba.¹²⁵ Najgori slučaj u kojem bi veći broj američkih vojnika izgubio živote, napravio bi ogromnu političku štetu predsjedniku Clintonu. On je toga bio iznimno svjestan. Povjesničar Stephen Graubard piše u svojoj knjizi *Predsjednici: Povijest vladanja američkih predsjednika modernog doba* da je Clinton uvijek bio oprezan i da je „pazio da sa stranih bojišnica ne dolaze vreće s mrtvim tijelima dok god je [on] u Bijeloj kući.“¹²⁶ Štoviše Graubard opisuje Clintonov strah od slike povratka mrtvih američkih vojnika sa stranih ratišta kao konstantnu „noćnu moru“.¹²⁷

Predsjednik Clinton je 1995. godine već imao iskustva s tragičnim američkim intervencijama u „propalim državama“. U listopadu 1993. godine tri američka vojna helikoptera „Black Hawk“ srušena su u glavnom gradu Somalije – Mogadishu. Američki vojnici ubijeni su a njihova tijela unakažena ispred

¹²²Ivo H. Daalder, *Getting to Dayton: The Making of America's Bosnia Policy* (Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2000), 47.

¹²³ Ivo H. Daalder, *Getting to Dayton*, 48.

¹²⁴ Derek Chollet, *Tajna povijest Dayton: Američka diplomacija i mirovni proces u Bosni i Hercegovini 1995.* (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2007), 48.

¹²⁵ „Summary of Conclusions for Meeting of the NSC Principals Committee May 28“ National Security Council and Records Management Office, “Declassified Documents concerning Bosnia,” Clinton Digital Library, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/36614>, 2.

¹²⁶ Stephen Graubard, *Predsjednici: Povijest vladanja američkih predsjednika modernog doba*, prev. Gloria Blažanović, Boris Dumančić (Zagreb: Tim press, 2010), 535.

¹²⁷ Graubard, Blažanović, Dumančić, *Predsjednici*, 563.

televizijskih kamera.¹²⁸ Utjecaj tragedije u Somaliji na odluke administracije predsjednika Clintona vrlo brzo se pokazao značajnim. Naime, već tjedan dana nakon Mogadishua američki ratni brod USS *Harlan County* prevezio je američke i kanadske inženjere na Haiti, međutim, prilikom pristanka u luku pripadnici vojne hunte spriječili su iskrcavanje američkih i kanadskih inženjera. Oni su trebali pomoći vratiti na vlast demokratski izabranog predsjednika Haitija Jean-Bertrand Aristidea, ali zbog straha od žrtava Amerikanci su se povukli. Povjesničar Sean Wilentz piše da je „najjača nacija na svijetu ponovno bila ponižena, [i] ukopana između želje da promovira mir i demokraciju [s jedne strane] te opreza od ugrožavanja američkih života [s druge strane].“¹²⁹ U svojem memoaru *Moj život* predsjednik Bill Clinton slijedećim riječima piše o tragediji u Mogadishu: „U ratno bi doba takav rizik [provođenja akcije] bio opravdan. U mirovnim misijama nije bio opravdan, budući da cijena uspjeha nije bila vrijedna rizika značajnih žrtava i ozbiljnih posljedica promjene naravi naše misije u očima Somalijaca i Amerikanaca.“¹³⁰ S obzirom na takvo mišljenje, racionalno je zaključiti da predsjednik Clinton ne bi percipirao povlačenje UNPROFOR-a iz BiH kao uspjeh vrijedan potencijalno velikog broja američkih žrtava.

Ono što „OPLAN 40104“ čini dodatno kontroverznim je i to što nije sasvim jasno ako je predsjednik Clinton bio svjestan konačnosti vlastite odluke o pomaganju saveznicima prilikom povlačenja iz BiH. Derek Chollet, američki savjetnik za vanjsku politiku koji je napisao knjigu *Tajna povijest Dayton: Američka diplomacija i mirovni proces u Bosni i Hercegovini 1995.* koristeći se izvorima iz Državnog tajništva SAD-a, piše kako je predsjednik Clinton bio iznenađen kada su mu Državni tajnik Warren Christopher i pomoćnik državnog tajnika Richard Holbrooke objasnili kako postoji „visoki stupanj automatizma“ što se tiče raspoređivanja američke vojske u slučaju povlačenja UNPROFOR-a. Predsjednik Clinton je navodno na to rekao: „O tome ću ja odlučiti kad dođe vrijeme.“¹³¹ Taj razgovor između Clintona, Holbrookea i Christophera vodio se sredinom lipnja 1995. godine a istu verziju događaja navodi i Richard Holbrooke u svojem memoaru *Završiti rat.* S takvim viđenjem događaja ne slaže se politolog Ivo Daaler koji je od 1995. do 1997. godine služio kao direktor europskih poslova u Vijeću za nacionalnu sigurnost. On je također napisao knjigu o Daytonskom mirovnom sporazumu pod nazivom *Getting to Dayton: The Making of America's Bosnia Policy.* U toj knjizi Daaler objašnjava kako je predsjednik Clinton morao biti svjestan implikacija „OPLAN-a 40104“ budući da je i sam izjavio više puta, prije sredine lipnja 1995. godine, kako će SAD pomoći svojim saveznicima u slučaju da oni to zatraže. Daaler također poriče

¹²⁸ Sean Wilentz, *The Age of Reagan: A History, 1974 – 2008* (New York: HarperCollins Publishers, 2008), 337.

¹²⁹ Wilentz, *The Age of Reagan*, 338. Napomena: ovu rečenicu, kao i sve druge dijelove izvora korištene u radu prema citiranim je djelima na hrvatski jezik preveo autor.

¹³⁰ Bill Clinton, *Moj život*, prev. Maša Crnjaković, Danijel Dosegović, Kristijan Lazar, Marko Maras, Silvije Nosić, Mirjana Wurth. (Zagreb: Naklada Lijevak, 2004), 529.

¹³¹ Derek Chollet, *Tajna povijest Dayton: Američka diplomacija i mirovni proces u Bosni i Hercegovini 1995.* (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2007), 38.

Holbrookeov argument da je NATO službeno prihvatio „OPLAN 40104“. „Nikakvo formalno prihvaćanje plana nije bilo potrebno dok UN ne bi zatražio NATO-vu pomoć“ piše Ivo Daaler te u nastavku upozorava da je automatsko razmještanje 25.000 američkih vojnika u BiH bilo malo vjerojatno. „To je bio samo plan za najgoru moguću situaciju...“¹³² Daaler u nastavku objašnjava Clintonovo iznenađenje, prilikom razgovora s Holbrookeom i Christopherom¹³³, na upozorenje o „visokom stupnju automatizma“ u vezi raspoređivanja američkih vojnika prilikom potencijalnog UNPROFOR-ovog povlačenja, kao predsjednikovu reakciju na „neugodnu stvarnost koju je htio ostaviti po strani u tom trenutku“.¹³⁴ Nadalje, s obzirom da je predsjednik Clinton više puta u javnosti govorio o tome da će SAD pomoći svojim saveznicima te da su mu vojni zapovjednici objasnili sve aspekte potencijalne akcije izvlačenja UNPROFOR-a Daaler smatra da nije realno zaključiti da predsjednik nije znao u kakvoj se situaciji nalazi.

Predsjednik Clinton održao je 31. svibnja 1995. godine govor pred svršenim polaznicima zrakoplovne akademije, kojega citira i Daaler, te je u njemu napomenuo kako bi se prije slanja američkih kopnenih snaga u BiH za to tražila potpora Kongresa.¹³⁵ Zbog kompliciranog odnosa snaga između američke zakonodavne i izvršne vlasti takvu izjavu predsjednika Clintona treba oprezno analizirati. Za razliku od većine europskih zemalja, uključujući i Hrvatsku, izvršna vlast ne mora imati većinu u zakonodavnom tijelu kako bi opstala na vlasti. Predsjednika SAD-a, čelnog čovjeka izvršne vlasti, američki narod bira na direktnim izborima zbog čega njegov legitimitet ne proizlazi iz većine u Kongresu. Nakon izbora za Kongres 1994. godine Demokratska stranka i njezin vođa, predsjednik Bill Clinton, izgubili su većinu u oba doma američkog Kongresa. Sukladno tome, izjava predsjednika Clintona da će tražiti potporu Kongresa za slanje kopnenih snaga u BiH može se interpretirati kao ograđivanje od odgovornosti i naznaka da će provođenje takve operacije biti predmet političke trgovine između demokrata i republikanaca. Sve je to podrazumijevalo samo jedno – reakcija američke vlasti sigurno ne će biti brza, za dogovor će biti potrebno određeno vrijeme. U vezi potpore američkog Kongresa treba navesti da je republikanski vođa senatske većine Bob Dole poslao pismo 15. ožujka 1995. godine predsjedniku Clintonu kako bi ga upozorio pod kakvim uvjetima bi Senat bio spreman pružiti potporu predsjedniku za misiju pomaganja saveznicima u povlačenju iz BiH. Prvi uvjet bio je da cijela operacija izvlačenja vojnika bude u potpunosti pod kontrolom

¹³² Ivo H. Daalder, *Getting to Dayton: The Making of America's Bosnia Policy* (Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2000), 57. Napomena: ovu rečenicu, kao i sve druge dijelove izvora korištene u radu prema citiranim je djelima na hrvatski jezik preveo autor.

¹³³ Za razliku od Richarda Holbrookea Ivo Daaler navodi da su razgovoru s predsjednikom Clintonom prisustvovali (pored Christopera i Holbrookea) i američka ambasadorica pri UN-u Madeleine Albright te zamjenik savjetnika za nacionalnu sigurnost Sandy Berger.

¹³⁴ Ivo H. Daalder, *Getting to Dayton*, 59.

¹³⁵ „Remarks at the United States Air Force Academy Commencement Ceremony in Colorado Springs, Colorado,“ The American Presidency Project, <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-the-united-states-air-force-academy-commencement-ceremony-colorado-springs-0> (posjet 27.6.2021).

NATO saveza te da UN nasmije imati pravo donositi odluke putem pravila „dvostrukog ključa“¹³⁶ Drugi uvjet bio je da pravila vođenja borbe moraju biti robusna. „Onim snagama koje bi potencijalno mogle ometati povlačenje UN-ovih vojnika mora biti jasno da će se u slučaju provociranja ili napadanja NATO-vih ili UN-ovih snaga, suočiti s masivnom i neproporcionalnom osvetom koja će uključivati sve njihove vojne jedinice a ne samo one koje iskoriste prilikom napada ili provokacije.“¹³⁷ Treći uvjet bio je da se, ukoliko situacija bude opasna, američki vojnici ne ugrožavaju za izvlačenje strane vojne opreme iz BiH, a četvrti i ujedno posljednji uvjet bio je da se pomaganje u izvlačenju savezničkih vojnika iz BiH uvjetuje ukidanjem embarga na uvoz oružja u BiH.¹³⁸ Sasvim je jasno da dobiti potporu Kongresa ne bi bilo jednostavno.

Daalerovo mišljenje o upućenosti predsjednika Clintona u detalje vjerojatno je isuviše subjektivno s obzirom na njegovu povezanost s Clintonom administracijom. Njegova tvrdnja, na primjer, da je predsjednik Clinton mogao upiti „gotovo neograničene količine podataka“ te da posljedično nije realno zaključiti da je mogao biti neupućen u situaciju, ukazuje na njegovu pristranost.¹³⁹ Na Clintonovu nezainteresiranost za vanjsku politiku kao i za situaciju u BiH prije lipnja 1995. godine upućuje povjesničar Stephen Graubard kada Clintona naziva amaterom koji površno poznaje vanjsku politiku¹⁴⁰ te novinar i Holbrookeov biograf George Packer kada citira audio zapise u kojima se Holbrooke (1994. godine) žali da predsjednik Clinton uopće ne sudjeluje u razgovorima o BiH.¹⁴¹ Iz povijesnih izvora, kako primarnih tako i sekundarnih, proizlazi da je predsjednik Clinton bio prvenstveno zainteresiran za utjecaj koji bi neke njegove vanjskopolitičke odluke mogle imati na unutarnju politiku SAD-a tj. na njegov reizbor za predsjednika. George Packer piše kako bi Clinton kasnio na sastanke o BiH, kako se bojava načelnika Glavnog stožera Colina Powella (vojska nije voljela predsjednika Clintona zbog njegove povijesti izbjegavanja služenja vojske za vrijeme Vijetnamskog rata i općenito zbog njegovog mekušastog stasa) te kako su Državni tajnik Warren Christopher i ministar obrane Les Aspin željeli prvenstveno „držati BiH što

¹³⁶ „Dvostruki ključ“ je prijevod engleskog termina „dual key“. Pravilo „dvostrukog ključa“ uspostavljeno je 1993. godine te ono glasi da odluku o primjeni sile u BiH moraju zajednički donijeti UN i NATO. Na primjer, za korištenje zračnih snaga NATO saveza bilo je potrebno dobiti ne samo pristanak NATO-a nego i pristanak glavnog tajnika UN-a.

¹³⁷ Letter, National Security Council, Roger Cressey, and NSC Transnational Threats Office (1998-2001), “Bosnia/Croatia - PC/DC Packages,” Clinton Digital Library, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/72446>.

¹³⁸ Letter, National Security Council, Roger Cressey, and NSC Transnational Threats Office (1998-2001), “Bosnia/Croatia - PC/DC Packages,” Clinton Digital Library, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/72446>.

¹³⁹ Ivo H. Daalder, *Getting to Dayton*, 60.

¹⁴⁰ Stephen Graubard, *Predsjednici: Povijest vladanja američkih predsjednika modernog doba*, prev. Gloria Blažanović, Boris Dumančić (Zagreb: Tim press, 2010), 535.

¹⁴¹ George Packer, *Our Man: Richard Holbrooke and the End of the American Century* (London: Penguin Random House UK, 2019), 302.

dalje od novinskih naslovnica.¹⁴² Američki usmeni povjesničar Charles Stuart Kennedy napravio je 1999. godine intervju s američkim ambasadorom u Hrvatskoj Peterom Galbraithom¹⁴³. U intervjuu Galbraith objašnjava kako BiH nije bila prioritet za Antonya Lake i Warrena Christophera usprkos tome što je predsjednik Clinton oštro kritizirao predsjednika Busha o ne suprotstavljanju genocidu 1992. godine. Galbraith je također spomenuo problematičan odnos Clintona i vojske.¹⁴⁴ Posljedično, sasvim legitimno je propitivati Clintonovo poznavanje situacije.

Ako je itko mogao zainteresirati predsjednika Clintona za situaciju u BiH to su bili mediji. Ako bi se na TV-u intenzivirala pratnja neke posljednjih katastrofa u BiH predsjednik Clinton bi svratio pozornost. Međutim, tu se nije radilo o zabrinutosti predsjednika Clintona za mišljenje američke javnosti o tome što treba učiniti u BiH budući da se ono moglo manipulirati. Povjesničar Brendan Simms prepoznao je stvarni izvor problema za predsjednika Clintona – mišljenje elita.¹⁴⁵ Takav zaključak potvrđuju i primarni izvori. Tijekom razgovora s predsjednikom Chiracom 15. lipnja 1995. godine predsjednik Clinton na sljedeći način priča o ulozi medija: „Naši mediji ne odražavaju javno mnijenje što se tiče ovog problema [tj. slanja američkih trupa u BiH kao ispomoć saveznicama]. Oni su uvrijeđeni činjenicom da postoji ružan problem u srcu Europe koji još uvijek nije riješen. Nebitno im je što je trebalo 25 godine da se riješi problem Sjeverne Irske i što je Bliski Istok bio blokiran pet desetljeća. Naši mediji misle da mi možemo zamahati čarobnim štapićem i riješiti bosanski problem.“¹⁴⁶ Četiri dana poslije predsjednik Clinton razgovarao je s britanskim premijerom Johnom Majorom te mu se potužio na ponašanje medija. „Mediji nas razapinju. Sve novine, ne samo one iz Washingtona i New Yorka nego čak i lokalne novine u mojem rodnom gradu Little Rock pišu „Zašto nam [pitaju se Bošnjaci] Amerikanci ne žele pomoći da se obranimo.“ Svi američki mediji vrte takvu priču.“¹⁴⁷ Iako su mediji pisali negativno o Clintonovoj neodlučnosti u vezi BiH i prije ljeta 1995. godine tek tada su takve priče dobile na snazi putem akumulacije nezadovoljstva, ali i paralelnih događaja koji su sve više izmicali kontroli Clintonove administracije.

Što se tiče Clintonove odluke o pomaganju saveznika i nejasnoća u vezi njegovog razumijevanja posljedica takve odluke primarni izvori dodatno razjašnjavaju stvari. Jedan od dokumenata koji ukazuje na

¹⁴²George Packer, *Our Man: Richard Holbrooke and the End of the American Century* (London: Penguin Random House UK, 2019), 266.

¹⁴³Peter Galbraith je bio američki ambasador u Hrvatskoj od 1993. do 1998. godine.

¹⁴⁴„Oral histories“, Association for Diplomatic Studies and Training, <https://adst.org/wp-content/uploads/2012/09/Galbraith-Peter-W.pdf> (posjet 5.7.2021).

¹⁴⁵Brendan Simms, *Unfinest Hour: Britain and the destruction of Bosnia*, (London: Penguin Books, 2001), 117.

¹⁴⁶“Memorandum of telephone conversation with President Chirac”, National Security Council, NSC Cables, and NSC Records Management System, “Declassified documents concerning Bosnia,” Clinton Digital Library, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/101088>.

¹⁴⁷“Memorandum of telephone conversation with prime minister Major”, National Security Council, NSC Cables, and NSC Records Management System, “Declassified documents concerning Bosnia,” Clinton Digital Library, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/101088>.

to da su službenici unutar administracije predsjednika Clintona smatrali da odluka o pomaganju saveznika nije nešto što je van predsjednikove kontrole je i sažetak odluka sa sastanka visokih dužnosnika 28. svibnja 1995. godine. Taj sastanak citira i Daaler te napominje kako je na njemu dogovoreno da se odluka o pomaganju prilikom povlačenja UNPROFOR-a proširi i na premještanje UN-ovih vojnika unutar BiH.¹⁴⁸ Međutim, dok je Daaler dobio informacije o tom sastanku kroz intervju visokih službenika administracije, danas nam je dostupan i službeni prijepis odluka s tog sastanka. Ono što je zanimljivo iz tog dokumenta je sljedeće: „Dogovoreno je da postojeći američki pristanak da, u principu, SAD iskoristi svoje kopnene snage kao dio NATO vođene operacije pomaganja UNPROFOR-a prilikom povlačenja treba jednako vrijediti i za zahtjev UNPROFOR-a za pomoć NATO saveza pri premještanju vojnika na sigurnije lokacije s pozicija koje su postale neodržive.“¹⁴⁹ Ključni dio rečenice je svakako onaj u kojemu se naglašava to da odluka postoji „u principu“. Taj umetak odaje određenu rezervu u vezi donesene odluke. „U principu“ može značiti da je odluka načelno donijeta na temelju tadašnjih saznanja o činjenicama na terenu, ali može značiti i to da je odluka donesena teoretski te da je donošenje konačne odluke o stvarnom pomaganju (pogotovo slanju kopnenih snaga) nešto sasvim drugo. Iako je prva interpretacija vjerojatnija takve formulacije ipak ne ostavljaju dojam američke odlučnosti o pomaganju saveznicima. Ako je službenicima administracije bio cilj potvrditi neupitnu odluku o pomoći saveznicima zašto onda naglašavati da se radi o odluci „u principu“? Osim u tom dokumentu, 16. ožujka 1995. godine ista formulacija pojavljuje se i dokumentu pod nazivom „Talking points for calls to members of Congress“ u kojemu se preporučuje da se odluka o sudjelovanju u povlačenju UNPROFORA na sljedeći način opiše članovima američkog kongresa: „Kao što znate, prošlog prosinca predsjednik je obavijestio naše saveznike da bi SAD bio spreman, u principu, iskoristiti kopnene snage američke vojske u sklopu NATO operacije s ciljem pomaganja UNPROFOR-a prilikom povlačenja iz Bosne. Pružiti pomoć UN-ovim snagama u Bosni, pogotovo snagama naših najbližih saveznika, bila bi bitna demonstracija solidarnosti unutar NATO saveza. Kada ne bi ponudili takvu pomoć riskirali bi učiniti veliku štetu NATO savezu. Mi ne želimo da se UNPROFOR povuče; on igra ključnu ulogu u Bosni. Naša odluka da ćemo pomoći prilikom UNPROFOR-ovog povlačenja bila je odluka u principu. Administracija nema namjeru zadržati američke kopnene snage u Bosni ili Hrvatskoj nakon povlačenja UN-a. Jedina svrha slanja naših snaga bila bi sudjelovanje, kao država članica NATO saveza, u operaciji podrške UNPROFOR-ova povlačenja...Nakon UN-ovog zahtjeva za pomoć i NATO-vog službenog usvajanja OP plana moglo bi proći između dva ili tri mjeseca prije nego što su sve pripreme završene i

¹⁴⁸ Ivo Daaler, *Getting to Dayton*, 51.

¹⁴⁹ „Summary of Conclusions for Meeting of the NSC Principals Committee May 28“ National Security Council and Records Management Office, “Declassified Documents concerning Bosnia,” Clinton Digital Library, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/36614>, 2.

vojne snage raspoređene kako bi moglo započeti povlačenje UNPROFOR-a.¹⁵⁰ Osim što se u komunikaciji s Kongresom htjelo napomenuti to da je odluka o pomaganju – odluka u principu – iz citiranog možemo primijetiti i to da je administracija očekivala dva do tri mjeseca razmaka između odluke o pružanju potpore pri povlačenju i stvarnog slanja vojnika u BiH. Takvo razmišljanje moglo je imati smisla u ožujku 1995. godine, ali u svibnju i lipnju kada bosanski Srbi napadaju UNPROFOR-ove vojnike i uzimaju ih za taoce logika o čekanju dva do tri mjeseca nakon poziva u pomoć prije nego što povlačenje počne nije više držala vodu. Ako bi se uvjeti u BiH pogoršali do te razine da se UNPROFOR mora povući, teško je zamisliti da bi se u tim uvjetima moglo čekati tri mjeseca na američku pomoć.

Derek Chollet citira „Noćnu notu“ državnog tajnika Warrena Christophera od 4. srpnja 1995. godine u kojoj on upozorava na to da se „OPLAN 40104“ oslanja na veliki broj američkih kopnenih snaga. On upozorava na moguće snažno protivljenje javnosti i Kongresa toj akciji te da su NATO-vi planeri prilikom sastavljanja plana odlučili ići na „sve ili ništa“. Prema njemu NATO se praktički odlučio na „okupaciju BiH“ kako bi se osigurali sigurni uvjeti za UNPROFOR-ovo povlačenje.¹⁵¹ Prema Cholletu predsjednik Clinton složio se s tom ocjenom te je na marginama note upisao „suglasan“. Zanimljivo je spomenuti i Cholletovu ocjenu da je Državno tajništvo tom „Noćnom notom“ „podizalo temperaturu“ kako bi predsjednika naveli da razradi novu strategiju za Bosnu i Hercegovinu. Također, zamjenik državnog tajnika Strobe Talbott prilikom dorade drafta „Noćne note“ predlaže državnom tajniku Christopheru da se u noti naglasi kako provođenje „OPLAN-a 40104“ može za posljedicu imati veliki broj žrtava i mogući teški košmar. Talbott je to predložio taktički budući da je znao da je briga o velikim američkim žrtvama „stalno na predsjednikovom umu“.¹⁵²

Što se može na kraju zaključiti u vezi „OPLAN-a 40104“? Državni tajnik Warren Christopher i njegov pomoćnik Richard Holbrooke tvrde da je predsjednik Clinton bio iznenađen mogućnošću automatskog slanja američkih kopnenih snaga u BiH. S druge strane, Ivo Daaler tvrdi kako je to nemoguće te kao dokaz koristi činjenicu da je predsjednik Clinton više puta javno govorio o mogućnosti privremenog slanja kopnenih snaga u BiH kako bi pomogli UNPROFOR-u prilikom povlačenja. Daaler interpretira predsjednikovu iznenađenu reakciju na upozorenje Holbookea u vezi automatizma raspoređivanja vojnika kao dokaz da se s tom činjenicom (iako je za nju znao) nije htio u tom trenutku suočiti.¹⁵³ Više izvora nam

¹⁵⁰ Report, "Talking Points for Calls to Members of Congress: Support for Step Two of NATO Prepositioning for UNPROFOR Withdrawal", National Security Council Records and Management Office, "Declassified documents on Bosnia," <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/47976>, Clinton Digital Library.

¹⁵¹ Derek Chollet, *Tajna povijest Dayton: Američka diplomacija i mirovni proces u Bosni i Hercegovini 1995.* (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2007), 47-48.

¹⁵² Derek Chollet, *Tajna povijest Dayton*, 48.

¹⁵³ Ivo H. Daaler, *Getting to Dayton: The Making of America's Bosnia Policy* (Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2000), 59.

potvrđuje da je predsjednik bio više nego svjestan svojeg obećanja. Na dan kontroverznog razgovora s Christopherom i Holbrookeom, 14. lipnja, predsjednik Clinton imao je i sastanak s predsjednikom Francuske Jacquesom Chiracom.¹⁵⁴ Tijekom razgovora u „Ovalnom uredu“ predsjednik Clinton sljedećim se riječima obraća predsjedniku Chiracu: „Kada ste vi pobijedili na izborima, ja sam bio izrazito zadovoljan jer sam vjerovao da ćete Vi donijeti energiju i veće jedinstvo europskom stajalištu. Ja sam učinio sve s moje strane da bi nas doveo do situacije u kojoj smo mi očito obavezani pomoći u slučaju povlačenja [UNPROFOR-a] ili u slučaju da izolirane snage UN-a zatraže premještaj u drugi dio BiH. Moja odluka izazvala je veliku buku. Morao sam objasniti da mi nismo taksi služba ali da smo moralno obavezani pomoći u slučaju da našim saveznicima zatreba pomoć.“¹⁵⁵ Sasvim je jasno da je predsjednik Clinton bio svjestan činjenice da je SAD javno obavezan pomoći saveznicima prilikom povlačenja iz BiH, međutim, vjerojatno je da je predsjednik smatrao da konačna odluka o slanju kopnenih snaga još nije donijeta te da on u svojim rukama još uvijek ima dovoljno manevarskog prostora za stjecanje potpore Kongresa i javnosti za takvu operaciju. Situacija u kojoj se našao tijekom lipnja i srpnja 1995. godine nije ostavljala mnogo prostora za odlučivanje. Politička šteta koju bi eventualno odgađanje slanja pomoći, u slučaju ne slaganja Kongresa (tijela koje mora odobriti izdvajanje novca za takve vojne operacije), mogla je biti katastrofalna za predsjednika Clintona. Situacija u BiH tijekom ranog proljeća kada je Bijela kuća računala na dva do tri mjeseca između zahtjeva za pomoć pri izvlačenju UNPROFOR-a i početka NATO-ve akcije dramatično se promijenila, a upitno je i koliko je iskreno bilo obećanje Clintonove administracije da će priskočiti u pomoć svojim saveznicima. U dokumentima se pisalo o „načelnoj odluci“. Predsjednik Clinton, sudeći po povijesnim izvorima, ako je uopće mislio da će do povlačenja doći vjerojatno nije predvidio mogućnost povlačenja UNPROFOR-a u kratkom roku. Međutim, krajem proljeća rat u BiH se ponovno zakuhavao. UN-ovi vojnici našli su se kao taoci vojske bosanskih Srba. U slučaju totalnog kolapsa, UN-ovi vojnici ne bi mogli čekati 3 mjeseca za dolazak američkih vojnika. Nemoguće je predvidjeti kako bi se situacija razvijala u tom slučaju, ali jedno je sigurno – predsjednik bi platio visoku politički cijenu. Tijekom razgovora s Christopherom i Holbrookeom predsjednik Clinton vjerojatno nije bio iznenađen na mogućnost korištenja američkih kopnenih snaga u BiH već na činjenicu da mu je ostalo izrazito malo manevarskog prostora. Holbrookeovo upozorenje o „visokom stupnju automatizma“ predsjedniku je značilo – „situacija izmiče mojoj kontroli.“

¹⁵⁴ Taj sastanak se dogodio prije razgovora s Christopherom i Holbrookeom.

¹⁵⁵ „Memorandum of conversation with President Chirac“ National Security Council , NSC Cables, and NSC Records Management System, “Declassified documents concerning Bosnia,” Clinton Digital Library, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/101088>, 9.

3.2. Eskalacija nasilja - Srebrenica, predsjednik Jacques Chirac i Londonska konferencija

Tijekom mjeseca svibnja i lipnja 1995. godine rat se ponovno zahuktao u Bosni i Hercegovini. Nakon zimskog primirja koje je prestalo vrijediti 1. svibnja vojska bosanskih Srba odlučila je krenuti u agresiju na preostale bošnjačke enklave u BiH. Prvi korak bosanskih Srba bio je vraćanje kontrole nad teškim naoružanjem koje su predali UN-u nakon Sarajevskog ultimatumu u proljeće 1994. godine. Nakon što je na to NATO odgovorio preciznim ali nedostatnim bombardiranjem, bosanski Srbi uzimaju 400 UNPROFOR-ovih vojnika za taoce. Umjesto odlučnog suprotstavljanja liderima bosanskih Srba – generalu Ratku Mladiću i predsjedniku Radovanu Karadžiću – UN je naznačio kako neće biti daljnjih bombardiranja te da će se UNPROFOR držati mirotvornih principa.¹⁵⁶ Takav stav, kao što objašnjava Ivo Daaler, ohrabrio je bosanske Srbe koji ubrzo kreću u konačan obračun sa bošnjačkim enklavama i UN-ovim „zaštićenim zonama“¹⁵⁷ Takva eskalacija nasilja bila je druga karika u nizu događaja koji su katalizirali konkretiziranje američke politike prema BiH. Budući da se SAD, u slučaju UNPROFOR-ovog povlačenja, barem načelno obavezao na pružanje pomoći saveznicima putem aktivacije „OPLAN-a 40104“, eskalacija nasilja u BiH (ovoga puta ne samo među zaraćenim stranama već između bosanskih Srba i UN-ovih vojnika) rezultirala je zvonjavom zvona za uzbunu u administraciji predsjednika Clintona. Amerika je morala oformiti novu strategiju i preuzeti inicijativu.

U drugoj polovici mjeseca lipnja počinju rasprave unutar američke administracije o novoj vanjsko-političkoj strategiji za Bosnu i Hercegovinu. Prva je sa svojim prijedlogom izašla američka ambasadorica pri UN-u Madeleine Albright. Ona iznosi svoj prijedlog 21. lipnja u kojemu predlaže preuzimanje kontrole nad događajima. Budući da će Amerika biti primorana intervenirati u BiH na ovaj ili onaj način (zbog „OPLAN-a 40104“) ambasadorica Albright zaključuje da je najbolje da Amerika odluči kada će do te intervencije doći a ne da se čeka rasplet događaja. Također, Madeleine Albright željela je bosanskim Srbima predstaviti povlačenje UNPROFOR-a kao nešto negativno. Naime, nakon povlačenja UNPROFOR-a, prema njenom planu, SAD bi podigao embargo na uvoz oružja u BiH te potencijalno bombardirao vojsku bosanskih Srba (plan M. Albright je iznimno sličan planu „podigni i gađaj“ iz 1993. godine). Plan je uključivao i podizanje sankcija FR Jugoslaviji u slučaju da Slobodan Milošević prizna Bosnu i Hercegovinu.¹⁵⁸ Prijedlog Madeleine Albright, iako riskantan, bio je prvi u nizu koji je predlagao

¹⁵⁶ Ivo H. Daalder, *Getting to Dayton: The Making of America's Bosnia Policy* (Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2000), 66-67.

¹⁵⁷ „Zaštićena zona“ je prijevod termina „safe area“. To je područje unutar BiH koje je UN-ovo Vijeće sigurnosti proglasilo zaštićenim 1993. godine. Prvo je to bila Srebrenica a kasnije su na popis dodane i Žepa, Gorazde, Tuzla, Sarajevo te Bihać.

¹⁵⁸ Derek Chollet, *Tajna povijest Dayton: Američka diplomacija i mirovni proces u Bosni i Hercegovini 1995.* (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2007), 41-41.

konkretniju politiku prema BiH. Drugi prijedlog sastavljen je, kao što piše Derek Chollete, od strane Boba Frasurea i tadašnjeg direktora Odijela za političko planiranje Jamesa Steinberga. Frasure-Steinbergov prijedlog razlikovao se od prijedloga ambasadorice Albright u tome što nije uključivao povlačenje UNPROFOR-a te je trebao biti puno povoljniji za predsjednika Miloševića budući da se sankcije, u slučaju uspjeha tj. priznanja BiH od strane FR Jugoslavije, ne bi samo suspendirale već bi se bespovratno ukinule.¹⁵⁹ Takav plan rezultat je spajanja ideje Boba Frasurea o potpunom napuštanju BiH od strane SAD-a (nakon žurnog povlačenja UNPROFOR-a) te prijedloga Steinberga o pokretanju međunarodne mirovne konferencije u sklopu koje bi se sukob u BiH riješio regionalnim dogovorom između predsjednika Hrvatske, Srbije i BiH. Kompromisni prijedlog na kraju nije uključivao Hrvatsku u zajednički plan budući da je to tada dodatno kompliciralo situaciju i smanjivalo vjerojatnost uspjeha. Naime, kada bi Milošević priznao Hrvatsku tada bi morao odustati i od tada okupirane istočne Slavonije.¹⁶⁰ Proces dodatne razrade plana prekinuo je pad Srebrenice, međutim, neke od spomenutih ideja kasnije će biti implementirane u sklopu Daytonskog mirovnog procesa.

Pad Srebrenice 11. srpnja 1995. godine označava kulminaciju eskalacije nasilja. Ako je svibanjsko granatiranje Sarajeva i uzimanje UNPROFOR-ovih vojnika za taoce (zbog „OPLAN-on 40104“) započelo proces propitivanja američke politike prema BiH onda je Srebrenica sasvim sigurno dodatno ubrzala taj proces i što je još važnije, uvjerala predsjednika Clintona da se treba čvršće postaviti prema Srbima koji „razumiju jedino silu i moć“.¹⁶¹ Jedan od prvih vjerodostojnih i neovisnih dokaza o razmjeru tragedije Amerikanci su dobili 25. srpnja 1995. godine kada američki ambasador u Hrvatskoj Peter Galbraith šalje tajni dopis u američko Državno tajništvo. U njemu piše sljedeće: „UN-ova službenica prepričala mi je intervju koji je napravila u Tuzli s izbjeglicom iz Srebrenice. Priča te izbjeglice, za koju UN-ova službenica smatra da je iznimno vjerodostojna, pruža nam uznemirujuće dokaze da su bosanski Srbi masakrirali većinu, ako ne i sve, od 5.000 i više vojno sposobnih muškaraca koji su se našli u njihovom zarobljeništvu nakon pada Srebrenice. Izbjeglica iz Srebrenice je trideset petogodišnji muškarac. On je pobjegao iz Srebrenice dok su ju Srbi zauzimali, ali je poslije uhvaćen u šumi zajedno s nekoliko tisuća ostalih izbjeglica. Najmanje jednu noć zadržan je u maloj zgradi prepunoj muškaraca. Tijekom noći Srbi su odvodili male grupe muškarca koji više nikada nisu viđeni. Izbjeglice su prevožene kamionima i autobusima do stadiona, navodno u Bratuncu. Tijekom puta Srbi su pucali u kamione i autobuse, navodno ubijajući brojne izbjeglice. Kod stadiona zatvorenicima se obratio general Mladić rugajući im se da ih „njihov Alija“ nije spasio i da su Muslimani trebali ostati u Jugoslaviji. Zatim je uvjeravao muškarce da će

¹⁵⁹Derek Chollet, *Tajna povijest Dayton*, 46.

¹⁶⁰Derek Chollet, *Tajna povijest Dayton*, 46.

¹⁶¹ Derek Chollet, *Tajna povijest Dayton: Američka diplomacija i mirovni proces u Bosni i Hercegovini 1995.* (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2007), 52.

se vratiti svojim obiteljima ako budu surađivali. U toj fazi muškarcima su ruke bile vezane iza leđa. Muškarci su potom odvezeni kamionima od stadiona do Konjević Polja. Tamo su izvučeni iz kamiona i natjerani da legnu na tlo gdje su ih onda ubijali metcima iz mitraljeza. Izbjeglica koji je to prepričao preživio je jer je njega metak samo okrznuo kod sljepoočnice. Iz sljepoočnice je istekla velika količina krvi koja je stvorila privid smrtnog ishoda, iako ozljeda nije bila ozbiljna. Nakon što su vojnici otišli, on i još jedan muškarac koji je isto preživio sakrili su se u jarak. Vojnici su se vratili i buldožerima uklonili tijela. Prema UN-ovom izvoru, muškarac je imao rane na ručnim zglobovima gdje su mu bile vezane ruke. Također je imao ozljede na rukama i nogama od kamenčića koji su ih pogađali odbijajući se od metaka iz mitraljeza. Izbjeglica vjeruje da su svi muškarci na stadionu ubijeni na takav način. [izbrisano ime izvora] koji je također intervjuirao izbjeglice iz Srebrenice u Tuzli (molim zaštitu), rekao mi je da [izbrisano ime] isto vjeruje da je moguće da su tisuće umrle tijekom prijevoza do Konjević Polja ili na mjestu egzekucije.¹⁶² U srpnju 2015. godine Peter Galbraith u izjavi za *Jutarnji list* otkriva da je UN-ov izvor koji je u dokumentu zaštićen, norveška antropologinja Tone Bringa.¹⁶³ Iz dostupne literature može se zaključiti kako je Galbraithov dopis prvi vjerodostojan izvor koji upozorava američku vladu na to da vojska bosanskih Srba provodi genocid u istočnoj BiH. Svake sumnje u navode izbjeglice nestati će kada se pomoću satelitskih slika dokaže genocid u Srebrenici. Američka ambasadorica pri UN-u Madeleine Albright pokazala je Vijeću sigurnosti UN-a 10. kolovoza fotografije koje prikazuju „masovne grobnice“ te time uvjerala i „one koje su najviše sumnjali“¹⁶⁴ u tvrdnje svjedoka.¹⁶⁵ Treba također napomenuti da su sumnje u počinjenje strašnih zločina u Srebrenici postojale i ranije od 25. srpnja. U razgovoru s predsjednikom Clintonom, predsjednik predsjedništva BiH Alija Izetbegović upozorio je Ameriku 20. srpnja na to da postoje osnovane sumnje da je vojska bosanskih Srba ubila više od 3000 civila u Srebrenici.¹⁶⁶ Još i ranije od toga 13. srpnja predsjednik Chirac izjavljuje sljedeće tijekom svojeg razgovora s predsjednikom Clintonom: „Vidite li Vi što se prenosi na televiziji, kako Srbi razdvajaju muškarce i žene, kako šalju žene na silovanje i ubijaju sve muškarce koji su dovoljno stari da mogu nositi oružje. Moje mišljenje je da više ne možemo samo stajati

¹⁶² „MS Mail,“ National Security Council, European Affairs, and Alexander Vershbow, “Declassified Documents concerning Genocide in the former Yugoslavia,” Clinton Digital Library, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/36593>, 1-3.

¹⁶³ „PETER GALBRAITH SAMO ZA JUTARNJI 'Da je Mladić u Bihaću napravio isto što i u Srebrenici, bilo bi 40.000 mrtvih. I zato nismo bili protiv Oluje!“, Jutarnji list, <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/peter-galbraith-samo-za-jutarnji-da-je-mladic-u-bihacu-napravio-isto-sto-i-u-srebrenici-bilo-bi-40.000mrtvih.-i-zato-nismo-bili-protiv-oluje-281197> (posjetio 27.7.2021.).

¹⁶⁴ “1996-10-28, Dayton History Project Interview with Madeleine Albright October 28, 1996,” Clinton Digital Library, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/12627>.

¹⁶⁵ Norman Kempster, „Photos Show Mass Graves of Civilians From ‘Safe Areas,’ U.S. Tells U.N. : Bosnia: The American ambassador to the United Nations charges ‘wide-scale atrocities’ by rebel Serbs,“ Los Angeles Times, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1995-08-11-mn-33948-story.html> (posjetio 27.7.2021).

¹⁶⁶ „Memorandum of telephone conversation with President Izetbegović“ National Security Council and Records Management Office, “Declassified Documents concerning Bosnia,” Clinton Digital Library, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/36589>, 1.

sa strane i gledati to. To više nije problem UN-a i NATO-a već je to sada problem za sve civilizirane nacije koje ne podupiru fašizam.“¹⁶⁷

Zbog pada Srebrenice Ujedinjeno Kraljevstvo saziva Londonsku konferenciju 21. srpnja 1995. godine. Iz današnje perspektive sazivanje Londonske konferencije može djelovati kao odlučna reakcija na barbarstvo vojske bosanskih Srba te kao velika prekretnica u politici međunarodne zajednice, ali takav dojam bio bi netočan. To nije bila reakcija na genocid već na pad „zaštićene zone“ tj. na napredovanje vojske bosanskih Srba i promjenu statusa quo. U prilog takvom razumijevanju ide i činjenica da se genocid u Srebrenici dokazivao u Vijeću sigurnosti UN-a mjesec dana nakon pada Srebrenice te tri tjedna nakon početka Londonske konferencije 21. srpnja. Teško je odrediti cilj sazivanja konferencije budući da je svaka zemlja imala svoje interese, međutim, konferencija i njeni rezultati nisu označavali značajniji raskid s dotadašnjom¹⁶⁸ politikom međunarodne zajednice. Amerika je morala uložiti značajni trud nakon Londonske konferencije kako bi međunarodna zajednica prekinula s provođenjem dotadašnjih blagih i neefikasnih politika.

Povjesničar Brendan Simms u svojoj knjizi *Unfinest Hour: Britain and the destruction of Bosnia* je izrazito kritičan prema ulozi britanske vlade na Londonskoj konferenciji. Prema njemu, cilj sazivanja konferencije za britansku vladu bio je taj da se moralno preneraženim Amerikancima omogući izražavanje nezadovoljstva, da se unukine „dvostruki ključ“ (samo) za Goražde (gdje su se nalazili britanski vojnici) te da se eventualno prenesu ovlasti o uporabi sile s Glavnog tajnika UN-a na Francuza Bernarda Janvier – zapovjednika svih UN-ovih snaga u bivšoj Jugoslaviji. Inače Janvier Simms opisuje kao sklerotičnog mrzitelja Amerike koji je živio u strahu od generala Mladića.¹⁶⁹ S druge strane Atlantika američka vlada imala je drugačiju viziju za Londonsku konferenciju. Pritisnuta svojim obavezama u slučaju povlačenja UNPROFOR-a te sve većom eskalacijom nasilja u BiH (koja je prijetila prouzročiti povlačenje UNPROFOR-a) administracija predsjednika Clintona odlučila se na sljedeće korake – svako sljedeće NATO-ovo korištenje zračnih snaga mora biti sveobuhvatno bombardiranje strateški važnih položaja vojske bosanskih Srba, pravilo „dvostrukog ključa“ se mora izmijeniti tako da odluku o napadu ne donosi glavni tajnik UN-a već vojni zapovjednici UN-a i NATO saveza te konačno, bombardiranje se mora

¹⁶⁷ „Memorandum of telephone conversation with President Chirac“ National Security Council , NSC Cables, and NSC Records Management System, “Declassified documents concerning Bosnia,” Clinton Digital Library, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/101088>, 1.

¹⁶⁸ Tu politiku provodio je UN (pod pritiskom UK i Francuske) a ona se najjednostavnije može opisati kao politika ne svrstavanja UN-a na ničiju stranu u ratu te maksimalno suzdržavanje od korištenja vojnih snaga NATO saveza u BiH. Jedini značajni prekid s tom politikom bio je Sarajevski ultimatum kada je međunarodna zajednica vjerodostojno zaprijetila bosanskim Srbima bombardiranjem ako ne predaju UN-u teško naoružanje oko Sarajeva. (Isto ono teško oružje koje su b. Srbi vratili u svoj posjed u svibnju 1995. godine.)

¹⁶⁹ Brendan Simms, *Unfinest Hour: Britain and the destruction of Bosnia* (London: Penguin Books, 2001), 319.

nastaviti i u slučaju da bosanski Srbi uzmu UN-ove vojnike za taoce.¹⁷⁰ Treća država čiji su stavovi bili ključni za Londonsku konferenciju bila je Francuska. Njen predsjednik Jacques Chirac predložio je 13. srpnja u razgovoru s predsjednikom Clintonom vraćanje Srebrenice pod kontrolu međunarodne zajednice putom vojne intervencije. Takav radikalni prijedlog sam po sebi nije imao nikakvog smisla. Predsjednik Clinton upozorio je Chiraca da je helikopterski desant na Srebrenicu izrazito riskantna vojna operacija te da bi bilo bolje prvo osigurati Goražde. Predsjednik Clinton izrazio je i sumnju u spremnost Armije BiH da se bori budući da su: „otišli pod pritiskom granatiranja...Otišli su bez pružanja otpora, a ja mislim da su mogli pružiti otpor.“¹⁷¹ Predsjednik Chirac je zatim izrazio svoj stav o tome da se radi o principima. Bosanski Srbi ponizili su međunarodnu zajednicu svojim zauzimanjem „zaštićene zone“ i etničkim čišćenjem koje je uslijedilo. Na takvu argumentaciju predsjednik Clinton odgovora sljedećim riječima: „[moji vojni savjetnici su mi] rekli da su Bošnjaci mogli pružiti veliki otpor u Srebrenici i podignuti cijenu srpske okupacije, ali oni to nisu napravili. Mi se ne možemo boriti samo zato što UN kaže da su to „zaštićene zone“. Mi ne možemo poslati Bošnjake nazad i obavezati se ostati tamo zauvijek ako se Bošnjaci ne žele braniti. To je problem s tvojom strategijom.“¹⁷² Razgovor je ubrzo završio bez zaključka osim da će predsjednici dodatno konzultirati svoje vojne zapovjednike. Tijekom ostatka dana predsjednik Clinton razgovarao je i s kancelarom Kholnom koji je izrazio svoje razumijevanje za stavove predsjednika Chiraca, ali je upozorio da bi takva radikalna operacija morala biti odobrena od Vijeća sigurnosti UN-a. Njegova je procjena bila da do takvog odobrenja ne bi došlo te je dodatno upozorio i na stav Nizozemske čiji su vojnici nakon pada Srebrenice postali taoци. Posljedično, nizozemska vlada bi se sigurno protivila takvoj operaciji.¹⁷³

Bez pristupa dokumentima iz administracije predsjednika Chiraca teško je zaključiti što je to Francuska željela postići predlažući ponovno zauzimanje Srebrenice. Vojno neodrživi prijedlog možda je uistinu bio posljedica želje predsjednika Chiraca za ispravljanjem nepravde, međutim, vjerojatnije je da je takav prijedlog bio zamišljen kao poluga u pregovorima s Amerikancima. Zašto bi se Francuzi protivili prijetnji korištenja zračnih snaga protiv bosanskih Srba ako se istovremeno zalažu za kopnenu intervenciju na strani vlade u Sarajevu. Predsjednik Chirac argumentira da bi prijetnja zračnim udarima ugrozila

¹⁷⁰ Ivo H. Daalder, *Getting to Dayton: The Making of America's Bosnia Policy* (Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2000), 73.

¹⁷¹ „Memorandum of telephone conversation with President Chirac“ National Security Council , NSC Cables, and NSC Records Management System, “Declassified documents concerning Bosnia,” Clinton Digital Library, accessed June 29, 2021, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/101088>, 2.

¹⁷² „Memorandum of telephone conversation with President Chirac“ National Security Council , NSC Cables, and NSC Records Management System, “Declassified documents concerning Bosnia,” Clinton Digital Library, accessed June 29, 2021, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/101088>, 3-4.

¹⁷³ „Memorandum of telephone conversation with Chancellor Kohl“ National Security Council , NSC Cables, and NSC Records Management System, “Declassified documents concerning Bosnia,” Clinton Digital Library, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/101088>, 2.

sigurnost UNPROFOR-ovih vojnika, ali isto je moralo vrijediti i za intervenciju kopnenim snagama u operaciji povratka kontrole na Srebrenicom. Dva dana prije Londonske konferencije, 19. srpanja, predsjednik Clinton ponovno je razgovarao s predsjednikom Chiracom. Budući da je u međuvremenu napustio ideju napada na Srebrenicu ovoga puta je tema bila francuska ideja o slanju 1000 (francuskih) vojnika u Goražde. Predsjednik Chirac ponovno se protivio ideji da se bosanskim Srbima zaprijeti zračnim udarima zbog mogućnosti uzimanja UNPROFOR-ovih vojnika za taoce. Odgovor predsjednika Clintona na to je bio da rizik postoji i ako francuski vojnici poginu prilikom obrane Goražda ili ako bosanski Srbi sruše helikopter koji se vojnici budu prevozili budući da će se na takve događaje morati odgovoriti zračnim napadima. Predsjednik Chirac argumentira da bosanski Srbi sigurno imaju potporu Miloševića i „beogradskih Srba“ te da bi prijetnja zračnim udarima značila objavu rata Srbiji.¹⁷⁴ Razgovor ponovno završava bez konkretnog zaključka. Predsjednik Clinton istoga dana razgovarao je i s premijerom Ujedinjenog Kraljevstva tijekom kojega su na sljedeći način prokomentirali francuski prijedlog:

Premijer Major: „Koji je razlog...zbog kojega je Chirac tako entuzijastičan oko slanja 1000 vojnika u okruženu poziciju? Zar nisu napravili nešto slično i u Dien Bien Phu? Ako me znanje iz povijesti služi, taj pokušaj nije dobro završio.“

Predsjednik Clinton: „Točno. Ja volim Chiraca jer je jak i pametan i želi postupiti ispravno, ali on je pravi Francuz; on voli velike geste. Očito se nada da će tako ostvariti psihološki udarac.“¹⁷⁵

Francuska, Sjedinjene Američke Države i Ujedinjeno Kraljevstvo nisu došli na Londonsku konferenciju s zajedničkim stavom oko toga kako treba izgledati odgovor međunarodne zajednice na pad Srebrenice (i očekivani pad Žepe). Posljedično tome odluke Londonske konferencije nisu svi sudionici jednako interpretirali. Londonska konferencija završila je s izjavom predsjedavajućeg u kojoj je britanski ministar vanjskih poslova Malcolm Rifkind objavio dogovor sudionika o tome da će se na daljnju agresiju prema Goraždu odgovoriti snažnim i sveobuhvatnim zračni udarima NATO saveza. U samoj izjavi, međutim, nije spomenuta odluka o tome da zračni napadi na Goražde više neće trebati odobrenje UN-ovog Glavnog tajnika Butros Butros-Galia ili njegovog izaslanika Yasushi Akashia.¹⁷⁶ Američki Državni tajnik je taj „dogovor“ obznanio u svojim izjavama za medije. Prema njemu odluke o zračnim udarima od tada su

¹⁷⁴ „Memorandum of telephone conversation with president Chirac,“ National Security Council , NSC Cables, and NSC Records Management System, “Declassified documents concerning Bosnia,” Clinton Digital Library, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/101088>.

¹⁷⁵ „Memorandum of telephone conversation with Prime minister Major,“ July 19th 1995, National Security Council , NSC Cables, and NSC Records Management System, “Declassified documents concerning Bosnia,” Clinton Digital Library, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/101088>.

¹⁷⁶ „International meeting on Bosnia, Lancaster house, London Friday, 21 July 1995 – Chairman's Statement,“ National Security Council, Alexander Vershbow, and NSC European Affairs Office, “Bosnia - July 1995 (Mid-July) [1],” Clinton Digital Library, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/53030>.

trebali donositi zapovjednik NATO snaga u BiH Admiral Leighton Smith i zapovjednik UNPROFOR-a general Rupert Smith. Takvo ukidanje pravila „dvostrukog ključa“ odnosilo se samo na Goražde. Dogovor o proširenju tog principa i na druge „zaštićene zone“, poput Sarajeva ili Bihaća, odgođen je. Na konferenciji je dogovoreno i to da će Britanci poslati dodatni kontingent vojnika u Sarajevo te da će „Snage za brzi odgovor“¹⁷⁷ dodatno stabilizirati situaciju u Sarajevu otvaranjem puteva za opskrbu.¹⁷⁸ Odluka o tome da će se nastaviti sa zračnim napadima i u slučaju da bosanski Srbi krenu otimati UNPROFOR-ove vojnike djelovala je isto više kao američka nego zajednička odluka. Kao što piše John Darnton u članku *The New York Times-a* „Conflict in the Balkans: Policy – allies warn Bosnian Serbs of „substantial“ air strikes if U.N. enclave is attacked; Accord in London“ iako je SAD inzistirao na takvom pristupu „nacije s vojnicima na terenu bile su puno suzdržanije.“¹⁷⁹

Ono što će s vremenom postati sve jasnije je to da za razliku od prijašnjih godina tijekom ljeta 1995. godine Clintonova administracija neće popustiti pod pritiskom britansko-francuskih stavova. Predsjednik Clinton prepoznao je potrebu zauzimanja odlučnijeg stava prema ratu u BiH najmanje mjesec dana prije pada Srebrenice i Londonske konferencije. Nakon te odluke događaji na terenu samo su stvarali okviru unutar kojih će se formirati nova američka politika. U prilog tome ide činjenica da su se strategije o novom pristupu prema ratu u BiH unutar administracije sve ozbiljnije razmatrale već u lipnju 1995. godine. Nadalje, izglasavanje zakona u američkom Kongresu o ukidanju embarga na uvoz oružja u BiH krajem srpnja (u Senatu) i početkom kolovoza (u Zastupničkom domu) predsjednik Clinton nije shvatio kao dodatni pritisak, kao što to implicira Brendan Simms¹⁸⁰, već kao još jedan argument protiv suzdržane politike Britanaca i Francuza. U svojem memoaru *Moj život* predsjednik Clinton piše: „Gubici Srebrenice i Žepe i inicijativa Kongresa da se ukine embargo na uvoz oružja ojačali su naše zahtjeve za poduzimanjem agresivnijih poteza.“¹⁸¹ Iako se Londonska konferencija ne može okarakterizirati kao prekretnica u politici međunarodne zajednice jednostrana interpretacija njenih zaključaka od strane američkih dužnosnika upućuje nas na to da je SAD tada započeo preuzimanje kontrole nad politikom međunarodne zajednice prema ratu u BiH. SAD je u razdoblju nakon Londonske konferencije po prvi puta od početka sukoba u bivšoj Jugoslaviji iskoristio svoj položaj jedine svjetske supersile te nametnuo svoja stajališta Francuzima

¹⁷⁷ Snage za brzi odgovor bile su britansko-francuske vojne jedinice raspoređene u BiH koje su trebale služiti kao dodatno osiguranje UNPROFOR-ovim trupama.

¹⁷⁸ John Darnton, „Conflict in The Balkans: Policy—Allies warn Bosnians Serbs of 'SUBSTANTIAL' air strikes if U.N. enclave is attacked; accord in London,“ *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/1995/07/22/world/conflict-balkans-policy-allies-warn-bosnian-serbs-substantial-air-strikes-if-un.html>, (posjet 21.7.2021.).

¹⁷⁹ Darnton, „Conflict in The Balkans“.

¹⁸⁰ Brendan Simms, *Unfinest Hour: Britain and the destruction of Bosnia*, (London: Penguin Books, 2001), 324.

¹⁸¹ Bill Clinton, *Moj život*, prev. Maša Crnjaković, Danijel Dosegović, Kristijan Lazar, Marko Maras, Silvije Nosić, Mirjana Wurth. (Zagreb: Naklada Lijevak, 2004), 635.

i Britancima. Konkretno, tijekom sastanka Sjevernoatlantskog vijeća NATO saveza 25. srpnja dogovoreno je da će se odluke Londonske konferencije (one odluke za koje je SAD vjerovao da su već donesene na Londonskoj konferenciji) ispoštovati. Tako je potvrđeno da će NATO krenuti sa zračnim udarima ne samo u slučaju da vojska bosanskih Srba napadne Goražde već i ako se krene pripremati za napad. Isto tako, potvrđeno je da će vojni zapovjednici UN-a i NATO-a biti zaduženi za odluku o zračnim udarima kao i to da će se sa napadima nastaviti i u slučaju da vojska bosanskih Srba uzme UNPROFOR-ove vojnike za taoce. Odluka o proširivanju tih pravila na ostale „zaštićene zone“ donesena je 10. kolovoza.¹⁸² Sve u svemu, SAD je u danima i tjednima nakon Londonske konferencije iskoristio svoje diplomatske mišiće te je svoje stavove nametnuo, prvenstveno, Francuzima i Britancima. Pravila koja su dogovorena na sastanku Sjevernoatlantskog vijeća 25. srpnja te proširena 10. kolovoza i na ostale „zaštićene zone“ ostvarila su svoju svrhu krajem mjeseca kolovoza kada su nakon bombardiranja Sarajeva NATO snage pokrenule zračne udare na vojsku bosanskih Srba u operaciji „Hotimična sila“.

3.3. Operacija Oluja

David Owen hrvatskoj delegaciji 9. rujna 1993.: „Nemojte se nadati da ćete za zelenim stolom dobiti ono što niste kadri obraniti na vojnom planu“.¹⁸³

Početak mjeseca kolovoza 1995. godine Republika Hrvatska je s vojno-redarstvenom akcijom Oluja iz temelja promijenila vojno-strateško-političku stvarnost na području Hrvatske i BiH. Bihać je spašen. Mit o srpskoj vojnoj nepobjedivosti je razbijen a strah od intervencije Miloševićeve Jugoslavije neutraliziran. Nakon „OPLAN-a 40104“ i eskalacije nasilja u BiH u srpnju, operacija Oluja sljedeća je karika u nizu koja je vodila ka Daytonskom mirovnom sporazumu. Ona je dramatično pojednostavila situaciju te stvorila uvjete za onu vrstu vojno-diplomatske misije SAD-a kojoj je svijet svjedočio tijekom sljedećeg kolovoza, rujna, listopada i studenog. Bez Oluje ne bi bilo moguće sklopiti Daytonski mirovni sporazum kakvog dana poznajemo. Nemoguće je tvrditi kakav bi mirovni sporazum bio potpisan bez Oluje te ako bi do njega uopće bilo moguće doći. S obzirom na to da su od 1992. do ljeta 1995. godine propale četiri mirovne misije vjerojatnost da bi se 1995. godine postigao mir, s istom raspodjelom moći i teritorija kao i tijekom prijašnjih pokušaja, djeluje krajnje nerealno. Iz povijesnog konteksta koji je pružen u prvom dijelu ovog rada sasvim jasno proizlazi zaključak da su pregovori 1992., 1993. i 1994. godine propali

¹⁸²Ivo H. Daalder, *Getting to Dayton: The Making of America's Bosnia Policy* (Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2000), 77-79.

¹⁸³Hrvoje Šarinić, *Svi moji tajni pregovori sa Slobodanom Miloševićem: između rata i diplomacije 1993-1995* (1998), (Zagreb: Globus International, 1999.), 71.

prvenstveno zbog zahtjeva međunarodne zajednice da se vojska bosanskih Srba povuče s već osvojenog teritorija.¹⁸⁴ Jedan od ključnih preduvjeta za postizanje mira u BiH bila je promjena u teritorijalnoj raspodijeli između Bošnjaka, bosanskih Hrvata i bosanskih Srba. Iako akcija Oluja nije promijenila teritorijalnu ravnotežu unutar same BiH, ona je ipak onemogućila pad Bihaća te zajedničko djelovanje Srba iz Hrvatske i BiH. Nadalje, Hrvatska nakon Oluje postaje neizbježan regionalni faktor čiji će vojni i diplomatski uspjesi potvrditi postojeće međunarodno priznate granice između FR Jugoslavije, Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine, ali i unutarnje administrativne granice BiH. Operacija Oluja osjetno je utjecala odluku predsjednika Clintona o provođenju strategije „Završnog čina“ koja je trebala rezultirati ili mirom u BiH ili povlačenjem UNPROFOR-a.¹⁸⁵ Ta nova američka strategija za pregovore u BiH i nova pravila u vezi zaštite „zaštićenih zona“ biti će testirana već krajem kolovoza, međutim, ovoga puta ipak se ispostavilo da su Sjedinjene Američke Države, za razliku od prijašnjih godina, voljne upotrijebiti silu protiv bosanskih Srba. Operacija „Hotimična sila“, kao odgovor na granatiranje Sarajeva i smrt 37 civila na tržnici Markale, predstavljala je dodatan novi element u pregovorima o miru u BiH.

Nakon osvajanja Srebrenice i Žepe u srpnju 1995. godine vojska bosanskih Srba imala je namjeru osvojiti i Bihać – bošnjačku enklavu na zapadu BiH koja je bila okružena na istoku s teritorijem bosanskih Srba a na zapadu s teritorijem hrvatskih Srba.¹⁸⁶ U tako nepovoljnom položaju Bihać je teško mogao preživjeti odlučni i koordinirani napad hrvatskih i bosanskih Srba. Svjesni svoje pozicije te činjenice da zaštita NATO saveza neće doći na vrijeme, vlada u Sarajevu dogovorila je vojnu suradnju s Republikom Hrvatskom. Predsjednik Franjo Tuđman i predsjednik Alija Izetbegović potpisali su 22. srpnja Splitski sporazum. U sklopu sporazuma dogovorena je vojna suradnja BiH i RH te je nakon toga HV¹⁸⁷ mogao legalno provoditi vojne operacije na teritoriju BiH.¹⁸⁸ Već tri dana nakon dogovora Hrvatska vojska napada vojsku bosanskih Srba na području Livanjskog polja kako bi rasteretila pritisak na Bihać. Uspjeh te vojne operacije kodnog imena Ljeto 1995. najavio je sljedeću puno veću vojnu operaciju kojom će Hrvatska vojska osloboditi veliku većinu teritorija pod okupacijom u Republici Hrvatskoj.

Vojno-redarstvena operacija Oluja bila je prvi veliki vojni poraz Srba u svim ratovima na području biše Jugoslavije od početka sukoba 1991. godine. Operacijom Oluja, kojom je od 4.8. do 7.8. oslobođeno

¹⁸⁴Jedino je plan Davida Owena i Thorvalda Stoltenberga (u drugoj polovici 1993. godine) odbijen ne od strane bosanskih Srba već od vlade u Sarajevu. Razlog tomu je bio što je plan u svim svojim verzijama praktički garantirao naknadno odvajanje potencijalnog srpskog entiteta od Bosne i Hercegovine. Owen-Stoltenbergovim planom bi ciljevi vođa bosanskih Srba bili ispunjeni.

¹⁸⁵Derek Chollet, *Tajna povijest Dayton: Američka diplomacija i mirovni proces u Bosni i Hercegovini 1995.* (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2007), 77.

¹⁸⁶ Protiv snaga Armije BiH u Bihaću borili su se i bošnjački separatisti pod vodstvom Fikreta Abdića.

¹⁸⁷ Hrvatska vojska.

¹⁸⁸ Derek Chollet, *Tajna povijest Dayton: Američka diplomacija i mirovni proces u Bosni i Hercegovini 1995.* (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2007), 72 – 73.

cjelokupno područje Republike Srpske Krajine, otklonjena je i opasnost od srpskog osvajanja Bihaća. Bitno je naglasiti da operacija Oluja nije bila „dio plana“ američke administracije. Nema dokaza da je SAD sudjelovao u operaciji kao što to implicira, na primjer, Reneo Lukić koji u svom radu „Vanjska politika Clintonove administracije prema ratovima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini (1993. - 1995.)“ piše da je „bivši načelnik protuobavještajne službe Hrvatske vojske (SIS), Markica Rebić, potvrdio da su “CIA i Pentagon tijesno nadzirale odvijanje operacija [“Bljesak” i “Oluja”] i da su znali za sve pripremne radove [koji su se odnosili na te operacije]“¹⁸⁹. Kao izvor za tu tvrdnju profesor međunarodne povijesti sa Sveučilišta u Lavalu Reneo Lukić citira članak na francuskom jeziku čiji su autori Jean-Francois Morel i Reneo Lukić. U tom članku pod nazivom *Les relations civilo-militaires en Croatia, 1990-2001* autori kao izvor citata Markice Rebića navode članak iz zadarskog *Narodnog lista* od 2. kolovoza 2001. godine. Ono što autori, međutim, propuštaju objasniti je kontekst unutar kojega je bivši šef Sigurnosno-informativne službe Ministarstva obrane Republike Hrvatske dao takvu izjavu. Naime, 2001. godine Haaški sud podignuo je optužnicu protiv generala Ante Gotovine te pritom optužio i hrvatsku državu za udruženi zločinački poduhvat u sklopu operacije Oluja. Iz članka je sasvim jasno da je povod takve izjave gospodina Rebića bila želja da se impliciraju i Amerikanci kao suodgovorni u slučaju da se operacija Oluja proglašila zločinačkom. Rebić u članku navodi i to da su američke službe koristile dronove kako bi sakupljale informacije te da su ih zatim dijelile ne samo sa svojim obavještajnim agencijama već i s hrvatskim službama.¹⁹⁰ Ta izjava i inače kontroverznog Markice Rebića u takvom kontekstu teško se može okarakterizirati kao konačni dokaz za američko sudjelovanje (u bilo kojem opsegu) u operaciji Oluja. Pokušaj impliciranja SAD-a što je više moguće u počinjeno tijekom operacije Oluja bio je transparentni pokušaj pritiska na Haaški sud.¹⁹¹ Dovoljno je pročitati središnji naslov na naslovnici *Narodnog lista* od 23. kolovoza 2001. godine da bi se mogla prosuditi pozadina i vjerodostojnost izjave Markice Rebića - „Hoće li Haaški sud pod pritiskom SAD-a povući optužnicu protiv generala Gotovine?“¹⁹² S druge strane činjenica je da je administracija predsjednika Clintona bila protiv pokretanja operacije Oluja prvenstveno iz straha od reakcije Slobodana Miloševića i mogućeg širenja ratnih sukoba. To potvrđuje više dokumenta uključujući i „Memorandum o telefonskom razgovoru“ između predsjednika Francuske Jacquesa Chiraca i predsjednika Clintona 7. kolovoza 1995. godine. Predsjednik Clinton rekao je kako je upozorio Hrvate na mogućnost širenja sukoba i da je zatražio od njih nastavak mirovnih pregovora. Prema Clintonu predsjednika Tuđmana nažalost nije se moglo nagovoriti budući da je već donio odluku o napadu.

¹⁸⁹ Renéo Lukić, "Vanjska politika Clintonove administracije prema ratovima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini (1993.-1995.)" Časopis za suvremenu povijest 38, br. 1 (2006): 22.

¹⁹⁰ *Narodni list*, Zadar, 2. kolovoza 2001.

¹⁹¹ Zbog ovakvih pokušaja možemo zaključiti i to da bi dokazi o tijesnom američkom sudjelovanju u provođenju akcije Oluja sasvim sigurno izašli u medije da ih je netko poput Markice Rebića posjedovao.

¹⁹² *Narodni list*, Zadar, 23. kolovoza 2001.

Predsjednik Chirac na to odgovara nekoherentnim tvrdnjama o tome da postoji dogovor između predsjednika Miloševića i Tuđmana čiji je cilj uništavanje BiH. Činjenica da je Hrvatska vojska upravo spasila BiH (i to u koordinaciji s vladom u Sarajevu) očito je u potpunosti zaobišla predsjednika Chiraca. U ostatku razgovora predsjednik Chirac nastavlja s krajnje čudnim tvrdnjama u kojima je optuživao Bošnjake da oni, a ne bosanski Srbi, stopiraju francuske konvoje koji pokušavaju doći do Sarajeva te je proglasio sve narode koji žive u BiH primitivnim divljacima.¹⁹³ Činjenica je da je američka administracija sustavno odgovarala Hrvatsku od korištenja vojne sile za oslobađanje okupiranih teritorija. Već nakon operacije Bljesak¹⁹⁴ 9. svibnja 1995. godine na sastanku Vijeća za nacionalnu sigurnost (kojoj su prisustvovali zamjenici visokih dužnosnika¹⁹⁵) donosi se zaključak da bi SAD trebao „nastaviti s pritiskom na predsjednika Tuđmana“ da ni u kojem slučaju ne nastavi s vojnim operacijama.¹⁹⁶ Takav stav odgovara djelovanju ambasadora Petera Galbraitha koji je na konferenciji za novinare 11. svibnja 1995. godine opovrgnuo tvrdnje da je SAD dao „zeleno svjetlo“ za operaciju Bljesak te je procijenio da se radilo o pogrješnoj odluci Republike Hrvatske što se i vidjelo prilikom raketiranja Zagreba. Također naglasio je da je „vojna opcija katastrofalna“ te upozorio da bi vojni udar na ostatak RSK bio puno riskantniji i teži.¹⁹⁷ Nadalje, na sastanku Vijeća za nacionalnu sigurnost (ovoga puta s visokim dužnosnicima) 1. kolovoza 1995. godine donesen je zaključak da usprkos obavještajnim podacima o vjerojatnom napadu Hrvatske vojske na Republiku Srpsku Krajinu, treba nastaviti „upozoravati Tuđmana o opasnosti izazivanja intervencije FR Jugoslavije“.¹⁹⁸ S istim zaključkom završio je i sastanak Vijeća za nacionalnu sigurnost 24. srpnja 1995. godine na kojemu se raspravljalo o tome da su američkog ambasadora u Hrvatskoj Petera Galbraitha hrvatske vlasti upozorile na nadolazeću vojnu akciju Ljeto 1995. čiji je cilj bio oslobađanje Livanjskog polja. Zaključeno je da se toj operaciji SAD ne može protiviti budući da je Bihać pred padom a da pravila o Goraždu s Londonske konferencije još uvijek nisu proširena na ostale enklave. „Međutim, dogovoreno je isto tako da se Hrvate mora upozoriti protiv korištenja te prilike za napad na Knin“ što zbog

¹⁹³ “Memorandum of telephone conversation with President Chirac,” August 7th 1995, National Security Council and NSC Records Management System, “Declassified Documents Concerning Memcons and Telcons with French President Jacques Chirac,” Clinton Digital Library, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/100539>, 1-3.

¹⁹⁴ Vojna-redarstvena operacija Hrvatske vojske kojom je oslobođena zapadna Slavonija početkom svibnja 1995. godine.

¹⁹⁵ Visoki dužnosnici su savjetnik za nacionalnu sigurnost, ministri, direktor CIA-e, načelnik Glavnog stožera Oružanih snaga, ambasador pri UN-u te po potrebi i drugi visoki dužnosnici administracije kao predstojnik Ureda predsjednika ili glavni tužitelj.

¹⁹⁶ “Summary of Conclusions for Meeting of the NSC Deputies Committee,” National Security Council and Records Management Office, “Declassified Documents concerning Bosnia,” Clinton Digital Library, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/36614>, 2.

¹⁹⁷ The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997, Washington: U.S. Printing Office, 1998., 196-197.

¹⁹⁸ “Summary of Conclusions for Meeting of the NSC Principals Committee,” National Security Council and Records Management Office, “Declassified Documents concerning Bosnia,” Clinton Digital Library, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/36614> .

riskiranja rata na više fronti što zbog potencijalne intervencije FR Jugoslavije.¹⁹⁹ Što se tiče obavještajnih razmatranja američkih agencija može se navesti izvješće od 21. srpnja 1995. godine kojeg je sastavila „Međuresorna balkanska radna skupina.“ U izvješću se procijenilo da bi Zagreb želio sačekati jesen kako bi sproveo veliki napad na RSK²⁰⁰ ali da bi, u slučaju provokacije krajiških Srba ili velikih sukoba oko Bihaća, do operacije moglo doći i sredinom ljeta. Također, procijenilo se da Hrvatska vojska ne bi porazila RSK samo u slučaju intervencije FR Jugoslavije. U izvještaju se navodi i to da su visoki hrvatski dužnosnici smatrali da se intervencija FR Jugoslavije može odvratiti s prijetnjom raketiranja Beograda, ali i onemogućiti tako da se potpuna pobjeda nad RSK postigne u roku od 72 sata. Američki obavještajci smatrali su da će sve ovisiti o trajanju vojnih sukoba RH s RSK. Procjena je bila da će Beograd prvo poslati pomoć u obliku logistike i oružja a da bi zatim moglo doći i do općeg napada vojske FR Jugoslavije. Usprkos svemu tome, izvještaj zaključuje da „međunarodni pritisak na Zagreb s ciljem blokiranja vojne operacije u Krajini može prouzročiti samo promjenu taktike i vrijeme akcije, ali ne i strategiju. Sve veća frustracija s međunarodnom zajednicom osnažila je mišljenje u Zagrebu da se mora djelovati jednostrano ako se želi riješiti problem u Krajini te je, barem privremeno, smanjila utjecaj Zapada na odluke Zagreba.“²⁰¹ U ovom trenutku treba spomenuti i često napuhavanu razinu američko-hrvatske vojne suradnje. O opsegu te suradnje tijekom proljeća 1995. godine piše član „bosanske radne skupine“ američke vlade T. Walton kada šalje memorandum podtajniku ministara obrane za politička pitanja Walteru B. Slocombeu u ime zamjenika ministra obrane za poslove međunarodne sigurnosti Josepha Nyea. U dokumentu se preporučuje prekidanje nekih od zajedničkih programa SAD-a i Hrvatske jer je predsjednik Tuđman zaprijetio ne produžavanjem mandata UNPROFOR-a u Hrvatskoj. U dokumentu se navodi da se ugovor s privatnom tvrtkom MPRI²⁰² može nastaviti budući da se nije radilo o „treniranju s ubojitim sredstvima“. Također memorandum je preporučio nastavak normalnog programa za vojne atašee. One programe koje je memorandum preporučio prekinuti zbog neposlušnosti predsjednika Tuđmana su program IMT-a²⁰³ (međunarodnog vojnog obrazovanja i treninga) za koji je već bilo predviđeno 65.000 dolara, ali s obzirom na okolnosti suradnju je trebalo zamrznuti. Hrvatima je također trebalo onemogućiti financiranje studiranja na Europskom središtu za sigurnosne studije George C. Marshall. Trebalo je zaustaviti suradnju i u programima koji se tiču kontrole leta, potrage i spašavanja kao i uklanjanja mina. Aplikacija RH za

¹⁹⁹Summary of Conclusions for Meeting of the NSC Deputies Committee, “ 1995-07-24, Summary of Conclusions of Deputies Committee Meeting on Bosnia July 24, 1995,” Clinton Digital Library, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/12504>, 1-3.

²⁰⁰ Republika Srpska Krajina.

²⁰¹ “Intelligence report: Croatia major conflict likely this Autumn,” 1995-07-21B, BTF Report re Croatia Major Conflict Likely This Autumn,” Clinton Digital Library, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/12502>.

²⁰²Military Professional Resource je američka tvrtka koja se bavi konzultiranjem i treniranjem američkih i stranih vojnih djelatnika.

²⁰³International Military Training.

program Partnerstva za mir također se trebala prekinuti sve dok se je Hrvatska kategorizirala „zemljom u sukobu“. Konačno trebalo je zaustaviti sve vrste programa razmjene službenika kao i dogovor o razmjenama obavještajnih podataka i vojnih tehnologija.“²⁰⁴ Iz dokumenata je vidljivo da je vojna suradnja SAD-a s RH simboličnog značaja za tadašnju situaciju. Edukacija vojnog kadra, koja je sačinjavala većinu suradnje, tek je s vremenom mogla doprinijeti većoj profesionalizaciji Hrvatske vojske.

Sve u svemu, teško je na temelju ovih dokumenata zaključiti da je SAD inzistirao ili na bilo koji način planirao (na) vojnu operaciju Oluja. Američka administracija nije bila spremna zaprijetiti Hrvatskoj sankcijama ukoliko se sprovede akcija, međutim, to je bio vjerojatno najblaži oblik potpore koji je postojao. Nakon što je nasuprot predviđanjima dijela američke administracije operacija Oluja uspješno provedena te nije došlo do širenja sukoba, američka administracija iskoristiti će nove uvjete za pregovore s Miloševićem oko rata u BiH.

3.4. Strategija „Završni čin“

Tijekom mjeseca srpnja američka administracija radila je na novoj strategiji za neutraliziranje negativnog utjecaja sukoba u BiH na SAD. Zamjenik savjetnika za nacionalnu sigurnost Sandy Berger napisao je Memorandum ambasadorici Madeleine Albright, zamjeniku Državnog tajnika Strobeu Talbottu, zamjeniku ministra obrane Johnu Whiteu, zamjeniku načelnika Glavnog stožera oružanih snaga SAD-a admiralu Williamu Owensu, savjetniku za nacionalnu sigurnost potpredsjednika SAD-a Alberta Gorea Leonu Fuertheu i zamjeniku direktora CIA-e²⁰⁵ Georgeu Tenetu. Tema memoranduma bila je strategija za Bosnu i Hercegovinu. U dokumentu kojeg je Berger okarakterizirao kao „iznimno osjetljiv“, piše da SAD treba ići u pregovore s ciljem postizanja dogovora ove (1995.) godine. Procijenjeno je da bi zbog „novih strategijske realnosti“ (pada Srebrenice i Žepe) trebalo preinačiti plan Kontakt grupe iz 1994. godine. SAD je trebao održati iskreni razgovor s vladom u Sarajevu te im poručiti da moraju realnije pristupiti pregovorima. Kao prvo trebalo je razmotriti razmjenu teritorija. Berger je preporučio zamjenu teritorija Srebrenice, Žepe, Goražda i proširenog posavskog koridora za potpunu kontrolu Federacije BiH nad Sarajevom i dodatnim teritorijem u središnjoj BiH. U slučaju potrebe trebalo je izvršiti pritisak i na to da vlada u Sarajevu prihvati opciju da bosanski Srbi mogu sprovesti referendum o secesiji za dvije do tri godine – „kao što je bilo dogovoreno 1993. godine na britanskom nosaču aviona Invincible.“²⁰⁶ Ništa od navedenog

²⁰⁴“Memorandum for the undersecretary of defense for policy” National Security Council, Alexander Vershbow, and NSC European Affairs Office, “Bosnia - July 1995 (Early July) [2],” Clinton Digital Library, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/53028>.

²⁰⁵ Central Intelligence Agency je glavna obavještajna agencija u SAD-u.

²⁰⁶ “Memorandum on Bosnia Endgame Strategy “1995-07-20A, NSC Paper re Bosnia Endgame Strategy,” Clinton Digital Library, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/12499>, 4.

nije nepoznato budući da Ivo Daaler spominje te opcije kao dio plana „Završnog čina“, međutim, u dokumentu se nalazi i nešto o čemu Daaler nije pisao. Ako ni razmjena teritorija ne bi uspjela, od vlade u Sarajevu na kraju se trebalo tražiti i prihvaćanje manje od 51% teritorija koji im je obećan planom Kontakt grupe.²⁰⁷ U istom dokumentu spominje se i jačanje mandata UNCRO-a²⁰⁸ te dodatna ekonomska pomoć Hrvatskoj kako bi se „predsjednika Tuđmana u dogledno vrijeme odvratilo od napada na Krajinu.“ Trebalo je, međutim, poticati operacije manjeg opsega kako vojska RSK ne bi mogla dati podršku vojsci bosanskih Srba u BiH. Pored toga kao moguće rješenje sukoba u Hrvatskoj memorandum je predlagao i razmjenu teritorija između Zagreba i Beograda u kojoj bi FR Jugoslavija dobila okupirani dio istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, a Zagreb ostala područja RSK. U slučaju neuspjeha tijekom pregovora u BiH Amerikanci bi nakon povlačenja UNPROFOR-a podigli embargo na uvoz oružja u BiH te bi tijekom prijelaznog razdoblja, koje bi trajalo najduže godinu dana, zračnim udarima na vojsku bosanskih Srba pokušali izjednačiti vojne snage na terenu.²⁰⁹

U drugom dokumentu sastavljenom 25. srpnja Sandy Berger nastavlja komunikaciju s istim kolegama o američkoj strategiji „Završni čin“. U obliku shematske mape dokument predstavlja mogući razvoj događaja. U tom dokumentu koji je bio temelj za daljnje rasprave može se prepoznati pretpostavljeni tijek događaja koji je smatran realnim u vrijeme pisanja dokumenta. Iz mape jasno proizlazi da je cilj bio oživjeti i osnažiti ono što su Amerikanci smatrali da je dogovoreno na Londonskoj konferenciji (zračni napadi NATO saveza u slučaju napada bosanskih Srba na „zaštićene zone“, nedostajanje od napada u slučaju krize s taocima itd.) te iskoristiti primirje koje bi proizašlo iz takve situacije kako bi se krenulo u nove pregovore za mir u BiH. Nadalje, američki pregovarači trebali su uvjeriti vladu u Sarajevu da ako želi pomoć SAD-a mora „iskreno pregovarati“ te uvjeriti Miloševića, pomoću metode „mrkve i batine“ tj. nuđenjem nagrade u slučaju suradnje (ukidanje sankcija) ili nastavkom režima sankcija u slučaju neposlušnosti, da pritiskom prisili vođe bosanskih Srba da prihvate potencijalni sporazum.²¹⁰

Unutar američke administracije paralelno sa stvaranjem strategije „Završnog čina“ pisale su se i druge strategije. Predložene ideje stvorile su dvije suprotstavljene pozicije – jednu su držali ambasadorica Albright i savjetnik za nacionalnu sigurnost Antony Lake, a drugu Državni tajnik Warren Christopher i

²⁰⁷ “Memorandum on Bosnia Endgame Strategy “1995-07-20A, NSC Paper re Bosnia Endgame Strategy,” Clinton Digital Library, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/12499> , 4.

²⁰⁸ United Nations Confidence Restoration Operation in Croatia - Operacija Ujedinjenih naroda za obnovu povjerenja u Hrvatskoj. UNCRO je zamijenio UNPROFOR u Hrvatskoj na proljeće 1995. godine nakon inzistiranja predsjednika Tuđmana.

²⁰⁹ “Memorandum on Bosnia Endgame Strategy,” 1995-07-20A, NSC Paper re Bosnia Endgame Strategy,” Clinton Digital Library, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/12499>, 2-3.

²¹⁰ “Schematic of Endgame strategy,” 1995-07-25A, Office of the Vice President, National Security Advisor Chart re Schematic of Bosnia Endgame Strategy,” Clinton Digital Library, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/12505>.

ministar obrane William Perry. Ambasadorica Albright i Antony Lake bili su za snažnije uključivanje SAD-a u bosanski konflikt prema uputama plana „Završnog čina“ dok su ministar Perry i Christopher bili suzdržaniji te su zbog geostrateške nevažnosti BiH smatrali da se treba očuvati status quo u BiH pa čak i po cijenu podijele i nestanka BiH u nekom budućem trenutku.²¹¹ Na ključnom sastanku Vijeća za nacionalnu sigurnost 7. kolovoza 1995. godine predsjednik Clinton odlučio se za provođenje strategije „Završnog čina“. Sama strategija dobila je dodatnu dimenziju dodavanjem elemenata prijašnjeg plana Boba Frasurea i Jamesa Steinberga kao što je bilo uključivanje Hrvatske u mirovni proces te provođenje konačnih pregovora na međunarodnoj mirovnoj konferenciji kojoj bi prisustvovali predsjednici Hrvatske, Jugoslavije i BiH.²¹²

3.5. Početak pregovora – planina Igman – Richard Holbrooke

Anthony Lake, savjetnik predsjednika Clintona za nacionalnu sigurnost bio je jedan od glavnih autora strategije „Završnog čina“. Kako bi upoznao američke saveznike s namjerama SAD-a Lake je obišao London, Bonn, Pariz, Madrid, Ankaru, Rim i Rusiju. Prilikom susreta sa saveznicima Lake nije naišao na veliki otpor, međutim, njegova misija nije bila usmjerena na traženje potpore već na obavještanje saveznika o planovima SAD-a.²¹³ Njegova misija u tome se značajno razlikovala od misije Državnog tajnika Warrena Christophera iz 1993. godine kada je on lobirao za strategiju „podigni i gađaj“. Lake je obavijestio saveznike da je nova mirovna misija SAD-a u BiH morala okončati ne samo rat u BiH već i u cijeloj regiji. Prema tome, dio nagodbe morao je riješiti problem okupacije istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema. Nagodba je morala uključivati međusobno priznanje svih triju republika te prestanak vojnih operacija. Sudbina Goražda nije bila definirana, ali je zato utvrđeno da je BiH morala ostati jedinstvena država s dvoje autonomnih entiteta. U slučaju nagodbe FR Jugoslaviji bi se suspendirale sankcije a nakon uspješne provedbe sporazuma i ukinule. Na kraju, nagodba je morala uključivati i gospodarski program oporavka regije.²¹⁴ Neke od ovih stavki (kao međusobno priznanje npr. Hrvatske i Jugoslavije) nisu postignute, međutim, plan koji je američka administracija predstavila mijenjao se kako se mijenjala stvarnost na terenu. Nakon što je mirovnu misiju preuzeo Richard Holbrooke – američki diplomat i tadašnji

²¹¹Ivo H. Daalder, *Getting to Dayton: The Making of America's Bosnia Policy* (Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2000), 102–105.

²¹²Derek Chollet, *Tajna povijest Dayton: Američka diplomacija i mirovni proces u Bosni i Hercegovini 1995.* (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2007), 85-86.

²¹³Derek Chollet, *Tajna povijest Dayton: Američka diplomacija i mirovni proces u Bosni i Hercegovini 1995.* (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2007), 86.

²¹⁴Derek Chollet, *Tajna povijest Dayton, 90.*

pomoćnik Državnog tajnika za Europu – situacija se odvijala ne uvijek slijepo prateći okvire zadane strategijom „Završnog čina“.

Već 14. kolovoza, nakon dolaska američke delegacije u Split, prilikom večere s ambasadorom Peterom Galbraithom Richard Holbrooke je odbacio ideju zamjene Goražda za teritorij u središnjoj Bosni. Kako bi to postigao prema američkom novinaru Georgeu Packeru i njegovoj biografiji Richarda Holbrookea *Our Man: Richard Holbrooke and the End of the American Century* Holbrooke je postavio taktičko pitanje ministru vanjskih poslova BiH Muhamedu Sacirbeyu. Pitao ga je bi li njegova vlada mogla razmotriti zamjenu Goražda za neki drugi teritorij. Rezigniran idejom Sacirbey je odgovorio negativno i kasnije medijima objavio da mu je Holbrooke obećao da zamjena Goražda neće biti dio pregovora. Na taj način Holbrooke je uspio riješiti pitanje Goražda bez da se izložio kritici Washingtona.²¹⁵ Richard Holbrooke je bio vrlo ambiciozan diplomat koji je, prema Georgeu Packeru, želio postati jedan od „velikih američkih dužnosnika“²¹⁶. George Packer opisao je rivalstvo među dužnosnicima unutar vanjsko političkog sektora Clintonove administracije sljedećim riječima: „Jedini način na koji oni [dužnosnici] mogu biti sigurni da se ističu od svojih vršnjaka je na štetu tih istih vršnjaka. Ako netko osvaja sobu svojim prisustvom, netko drugi ju gubi. Svi gube i dobivaju na vrijednosti svakoga dana, a ako izgube predodžbu o svojoj vrijednosti tada je već pre kasno. Posljedično takvoj atmosferi bitni državni poslovi odvijaju se usred ponižavajuće sitničavosti.“²¹⁷ George Packer opisuje nemilosrdnu borbu za napredovanje unutar hijerarhije te stavljanje vlastitih karijera ispred gotovo svega drugoga. Odličan primjer napisanog je i priča o poznatoj tragediji na planini Igman iznad Sarajeva 19. kolovoza prilikom koje trojica članova američke mirovne delegacije, Robert Frasure, Joseph Kruzal i S. Nelson Drew, poginu prilikom pada njihovog vojnog transportera niz padinu planine Igman. Cijela priča prepričana je na početku knjige Richarda Holbrookea *Završiti rat*. U toj priči Holbrook ističe sebe i generala Wesleya Clarka kao velike heroje koji su potrcali prema vojnom transporteru, spasili preživjele i pronašli mrtve. To je, međutim, laž. Potpukovnik Randall Banky bio je taj koji se tog dana istaknuo herojstvom spasiivši preživjele dok je Holbrooke stajao na cesti iznad provalije.²¹⁸ George Packer opravdava Holbrookovo ponašanje time što je on iskoristio tu priču kako bi stvorio jaču potporu za mirovnu misiju unutar administracije predsjednika Clintona. „Da je Holbrooke rekao Clintonu da je potpukovnik Randall Banky – vojnik koji nije bio primatelj Rhodesove stipendije [kao

²¹⁵Iako George Packer tako predstavlja način rada R. Holbrookea, američka administracija je odustala od ideje zamjene Goražda za druge teritorije tek tijekom rujna 1995.

²¹⁶ Na engleskom jeziku izraz je „great man“ što bi se doslovno moglo prevesti kao „veliki muškarac“ ali implicitno je da Holbrooke ne želi postati bilo kakav „veliki muškarac“ već „veliki muškarac državnik“ ili u najmanju ruku „veliki dužnosnik“.

²¹⁷George Packer, *Our Man: Richard Holbrooke and the End of the American Century* (London: Penguin Random House UK, 2019), 290. Napomena: ove rečenice, kao i sve druge dijelove izvora korištene u radu prema citiranim je djelima na hrvatski jezik preveo autor.

²¹⁸George Packer, *Our Man*, 330-350.

predsjednik Clinton i general Clark], koji tada nije bio na telefonu s predsjednikom te koji nije bio dio mirovne misije – otišao niz planinu, spasio ozlijeđene i pronašao preminule kolege, u pozivu bi nastupila jedva primjetna deflacija i mit o podrijetlu [mirovne misije] nikada ne bi nastao kao ni američki nagon za uspostavom mira u BiH.²¹⁹ Takva interpretacija je neuvjerljiva i previše oportuna da bi bila prihvatljiva. Richard Holbrooke nije samo izostavio Bankya već je u svojoj priči naveo da je potpukovnik „nestao“ u trenutku kada je trebao biti od pomoći. Ironija situacije nalazi se u tome što je Holbrookeova želja da sebe istakne kao heroja kasnije potpukovnika koštala napredovanja u karijeri. Citat Packera o napredovanju nauštrb kolega nije mogao biti prikladniji. Holbrooke je bio „irelevantan“ na planini Igman – nešto nedopustivo za nekoga tko želi biti „velik“.²²⁰

Želja Richarda Holbrookea za slavom djelovala je paralelno s shvaćanjem Richard Holbrookea o potrebnoj strategiji za postizanje mira u BiH. Njegovo stajalište možemo pročitati kada George Packer citira Holbrookove audio memoare iz 1994. godine: „Objektivno, ispravan potez bio bi izvršiti vojni pritisak na Srbe. Oni su agresori i njihovi iredentistički ciljevi prijete cijeloj regiji.“²²¹ Upravo zbog te kombinacije svojeg stava o načinu na koji se može postići mir u BiH i vlastitog karaktera tj. beskonačnog nagona za uspjehom – Richard Holbrooke bio je savršen izbor za voditelja mirovne misije. On je bio spreman napasti vojsku bosanskih Srba, bio je spreman ispasti pristran tj. na strani Bošnjaka i Hrvata ali i, u ime uspjeha mirovne misije, zaustaviti vojni pritisak na bosanske Srbe te ne dopustiti stvaranje pravednog mira unutar BiH.

Prvi kontakt Holbrookeove diplomatske misije s predsjednicima triju republika uspostavljen je s predsjednikom Franjom Tuđmanom u Zagrebu 16. kolovoza. Što se je rečeno na tom sastanku možemo saznati iz tri izvora. Jedan je Richard Holbrooke, drugi je predstojnik ureda predsjednika Tuđmana – Hrvoje Šarinić a treći je američki ambasador u RH (1993.-1998.) Peter Galbraith. George Packer koristi Galbraithova i Holbrookova sjećanja prema kojima je sastanak bio produktivan, ali prepun uobičajenih Tuđmanovih lekcija o hrvatskoj povijesti, sukobu civilizacija te neodrživosti BiH kao jedinstvene države.²²² Hrvoje Šarinić potvrđuje u svojem memoaru *Svi moji tajni pregovori sa Slobodanom Miloševićem* da je predsjednik Tuđman spominjao neodrživost BiH i sukob civilizacija ali da je paralelno s time izrazio i podršku Republike Hrvatske cjelovitosti Bosne i Hercegovine.²²³ Predsjednik Tuđman je često u svojim nastupima spominjao civilizacije i povijest što ga je koštalo puno u smislu poštovanja od strane

²¹⁹George Packer, *Our Man*, 350.

²²⁰George Packer, *Our Man*, 347.

²²¹ George Packer, *Our Man: Richard Holbrooke and the End of the American Century* (London: Penguin Random House UK, 2019), 298.

²²² George Packer, *Our Man*, 325.

²²³Hrvoje Šarinić, *Svi moji tajni pregovori sa Slobodanom Miloševićem: između rata i diplomacije 1993-1995 (1998)*, (Zagreb: Globus International, 1999.), 286.

Amerikanaca. Peter Galbraith je opisao predsjednika Tuđmana kao „krajnje principijelnog čovjeka.“ Međutim, Galbraith je dodao i to da je „problem ...bio u tome što su njegovi principi dolazili iz 19. a ne 20. stoljeća. Mnogi od tih principa bili su u potpunosti neprihvatljivi, ali on od svojega sveobuhvatnog svjetonazora nije odstupao. Na neki način njemu je bilo izrazito teško odigrati lukavi potez [tijekom pregovora] jer je njegov svjetonazor uvijek izbijao na površinu...Kada se ne bi slagao s vama ili kada bi bio ljut, njegovo bi ga lice razotkrilo. Stisnuo bi šake i zube i po tome se moglo predvidjeti da će doći do eksplozije.“²²⁴ Dojam o Tuđmanu često se preslikavao i na cijelu Hrvatsku unatoč tome što ta njegova osobna uvjerenja u tom trenutku nisu diktirala hrvatsku vanjsku politiku. Holbrookeov kolega, Bob Frasure, napisao je Holbrookeu notu tijekom razgovora s predsjednikom Tuđmanom kada je general Wesley Clark pokrenuo raspravu o prekidu ofenzive HV-a i Armije BiH. Ta nota puno govori o tome kako su Amerikanci percipirali Hrvate i njihovu ulogu u mirovnoj misiji: „Dick: Mi smo „unajmili“ ove dečke da budu naši psi rata zato jer smo bili očajni. Međutim, ovo nije trenutak u kojem trebamo postati previše oprezni. Ovo je prvi puta da je srpski val pobjeda prekinut. To je glavni faktor koji će nam donijeti stabilnost kako bi se mogli izvući.“²²⁵ Iako sastanak s predsjednikom Tuđmanom nije predstavljao neuspjeh za Holbrookeovu delegaciju, oni su ga ipak shvatili kao upozorenje. Ponašanje predsjednika Tuđmana podsjetilo ih je na dinamiku iz 1993. godine i hrvatsko-bošnjački rat.²²⁶

Sa druge strane Dunava, u Beogradu, 17. kolovoza Holbrookeova delegacija susrela se s predsjednikom FR Jugoslavije – Slobodanom Miloševićem. George Packer na temelju Holbrookeovih sjećanja opisuje Miloševića kao nekoga „tko nije ostavljao dojam okrutnog diktatora.“ „Znao je biti duhovit, šarmantan i prost. Od sva tri predsjednika on je sigurno bio najzabavniji. Bilo je jako teško procijeniti njegove namjere.“²²⁷ Milošević je na neki način bio prava suprotnost Tuđmanu. Lukav i šarmantan. Hrvoje Šarinić, koji se više puta sastajao s Miloševićem, opisuje u svojem memoaru kako ga je Milošević primio u Beogradu s klasičnom srpskom dobrodošlicom. Miloševićeva srdačnost bila je „toliko naglašena da bi čovjek pomislio kako se, vjerojatno, tako odnosi i s kosovskim Albancima.“²²⁸ U sljedećoj rečenici Šarinić pripisuje takav doček činjenici da Milošević „politički uvažava“ Hrvatsku. Bila to istina ili ne, činjenica je da je svojim ponašanjem Milošević ostavio pozitivan dojam na Šarinića. Sasvim je jasno

²²⁴ „Oral histories,“ Association for Diplomatic Studies and Training, <https://adst.org/wp-content/uploads/2012/09/Galbraith-Peter-W.pdf> (posjet 5.7.2021).

²²⁵ George Packer, *Our Man: Richard Holbrooke and the End of the American Century* (London: Penguin Random House UK, 2019), 326.

²²⁶ Derek Chollet, *Tajna povijest Dayton: Američka diplomacija i mirovni proces u Bosni i Hercegovini 1995.* (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2007), 104.

²²⁷ George Packer, *Our Man: Richard Holbrooke and the End of the American Century* (London: Penguin Random House UK, 2019), 327.

²²⁸ Hrvoje Šarinić, *Svi moji tajni pregovori sa Slobodanom Miloševićem: između rata i diplomacije 1993-1995 (1998)*, (Zagreb: Globus International, 1999.), 227.

da bi efekt tog „šarma“ na neupućene strance bio znatno veći. Miloševićevi pregovori s Bobom Frasureom u proljeće 1995. godine o međusobnom priznanju FR Jugoslavije i BiH neslavno su propali. Milošević je zavladao te u maratonskim sesijama „šarmirao“ Boba Frasurea. Holbrooke je to shvatio nakon Frasureove smrti prilikom susreta s Miloševićem kada je on prepričavao svoje razgovore s Frasureom. Derek Chollet citira Holbrookove memoarske skice: „Ostao sam zaprepašten kad sam čuo Miloševića kako govori o Bobovoj obitelji, njegovoj farmi i snovima o budućnosti. Prvi sam put tada shvatio da su on i Bob mnogo vremena proveli govoreći o osobnim stvarima.“²²⁹ Takav Milošević 17. kolovoza 1995. godine (dok bosanski Srbi još uvijek kontroliraju blizu 70% teritorija BiH) bio je iznimno težak pregovarač. Tijekom sastanka s Holbrookeovom delegacijom Milošević je ponavljao sve ono što je već prošao s Frasureom te razgovarao s Holbrookeom o njujorškim bankarima. Sutradan je Holbrooke to shvatio te je „napravio scenu“ prilikom pregovora zahtijevajući da Milošević shvati da je došao trenutak da pokaže ako je spreman za mir. Prema Holbrookeu Zapad je bio pri kraju strpljenja. Holbrooke je zatražio i to da mu Milošević garantira siguran put u Sarajevo. Milošević je na to odgovorio da će pokušati te je nazvao generala Ratka Mladića. Nakon što je Mladić rekao da bi dolazak avionom na sarajevski aerodrom bio pre opasan te predložio da delegacija sleti u Kiseljaku i nastavi do Sarajeva cestom pod kontrolom vojske bosanskih Srba, Holbrooke je zatražio Miloševićevu garanciju da na putu neće biti zaustavljeni. Nakon što je Milošević rekao da on to ne može garantirati jedina preostala opcija za delegaciju je bila cesta preko planine Igman.

4. Završni čin

4.1. Operacija Hotimična sila, Operacija Maestral i slamanje vođa bosanskih Srba

Nakon tragedije na Igmanu i povratka delegacije u SAD kako bi sahranili svoje kolege, Holbrookeova delegacija vratila se u Europu. Na sastanku s predsjednikom Izetbegovićem u Parizu Holbrooke je dobio vijest o događaju koji će se ispostaviti kao jedna od posljednjih definirajući karika koja će stvoriti pogodne uvjete na terenu za potpisivanje mirovnog sporazuma. Instrument međunarodne zajednice koji će sudjelovati u stvaranju tih pogodnih uvjeta bio je NATO savez (preciznije njegove zračne snage) a okidač koji je ga je pokrenuo bio je masakr na sarajevskoj tržnici Marakale. Vojska bosanskih Srba ponovno je granatirala Sarajevo ne mareći za potencijalne nevine žrtve kojih je ovoga puta bilo trideset i sedam. Taj događaj bio je dovoljan da NATO pokrene vojnu operaciju nazvanu „Hotimična sila“ u noći s 29. na 30. kolovoza. Holbrookeova delegacija krenuti će istovremeno u „shuttle diplomaciju“²³⁰ obilazeći

²²⁹Derek Chollet, *Tajna povijest Dayton: Američka diplomacija i mirovni proces u Bosni i Hercegovini 1995.* (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2007), 137.

²³⁰Riječ shuttle na engleskom jeziku znači vozilo koje često prometuje na kratkoj relaciji. Budući da je Richard Holbrooke koristio avion američke vlade prilikom obilaženja Zagreba, Beograda i Sarajeva takva vrsta diplomacije dobila je ime „shuttle diplomacija“.

glavne gradove Hrvatske, BiH i Jugoslavije. Tijekom rujna i listopada Holbrookeova delegacija dogovoriti će konture Daytonskog mirovnog sporazuma koji će na kraju biti potpisan 21. studenog u Daytonu. U tom razdoblju bilo je više događaja koji su imali veliko značenje. Prvi je bio potpisivanje takozvanog „Patrijarhovog papira“²³¹ tj. dokumenta između bosanskih Srba i Miloševića u kojemu se navodi da Milošević ima pravo predstavljati bosanske Srbe i odlučivati u njihovo ime na mirovnim pregovorima.²³² Sastanak u Ženevi između ministara vanjskih poslova BiH, Hrvatske i Jugoslavije, na kojemu su svi potpisali dokument koji potvrđuje da je BiH jedinstvena država te da će federacija dobiti 51% a Republika Srpska 49% teritorija, također je bio veliki korak ka Daytonu.²³³ Sastanak 26. rujna u New Yorku na kojemu su dogovorene zajedničke ustanove kao predsjedništvo, ustavni sud itd. bio je isto tako veliki korak naprijed prema dogovoru, međutim, niti jedan od spomenutih dogovora i koraka ka Daytonu ne bi bio moguć bez slabljenja moći lidera bosanskih Srba. Neutraliziranje neovisnosti Ratka Mladića i Radovana Karadžića oslobođanjem okupiranog teritorija u BiH tj. stvaranje situacije u kojoj je vođama bosanskih Srba jedina nada za spas postao Slobodan Milošević, bilo je presudno kako bi Milošević preuzeo u potpunosti kontrolu nad pregovorima. Usprkos „Patrijarhovom papiru“ Milošević nije imao kontrolu nad bosanskim Srbima sve do sudbonosnog sastanka Holbrookea, Miloševića, Mladića i Karadžića 13. rujna u Beogradu.

Zračni napadi NATO saveza privremeno su zaustavljeni 1. rujna 1995. godine u iščekivanju da vojska bosanskih Srba ispuni uvjete o povlačenju teškog naoružanja oko Sarajeva, prestane sa svim napadima na „zaštićene zone“ te obustavi sva neprijateljska djelovanja u čitavoj BiH.²³⁴ Iako je vodstvo bosanskih Srba tako obećalo, general vojske bosanskih Srba Ratko Mladić pokazao se još uvijek nespremnim odložiti oružje. Njegovi razgovori s UN-ovim zapovjednikom generalom Bernardom Janvierom opisani su kao „vrlo teški.“ Mladić je i dalje prijetio te nije djelovao kao netko spreman na pregovore. Zbog takve situacije NATO savez je ponovno započeo zračne udare 5. rujna 1995. godine. Ključno pitanje je zašto Slobodan Milošević, koji je tada sigurno htio što prije potpisati mirovni sporazum, nije uspio izvršiti pritisak na Mladića da se ispune uvjeti NATO saveza? „Patrijarhov papir“ predstavljen je Holbrookeu 30. kolovoza, ali Mladić je ipak bio taj koji je odlučivao o prihvaćanju kasnijeg NATO-vog ultimatumu u vezi prekidanja zračnih napada. Derek Chollet piše o tome kako je takav razvoj događaja pobudio sumnju među Amerikancima da Milošević nema dovoljno utjecaja na bosanske Srbe.²³⁵ Jedino je takav zaključak imao ikakvog smisla.

²³¹Dokument je nazvan „Patrijarhov papir“ jer je patrijarh Srpske pravoslavne crkve Pavle bio svjedok potpisivanja.

²³²Derek Chollet, *Tajna povijest Daytonu: Američka diplomacija i mirovni proces u Bosni i Hercegovini 1995.* (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2007), 138.

²³³Derek Chollet, *Tajna povijest Daytonu: Američka diplomacija i mirovni proces u Bosni i Hercegovini 1995.* (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2007), 170-171.

²³⁴Derek Chollet, *Tajna povijest Daytonu*, 142.

²³⁵Derek Chollet, *Tajna povijest Daytonu*, 161.

Trenutak u kojemu je potpisivanje mirovnog sporazuma postala realna mogućnost bio je 13. rujna 1995. godine. Richard Holbrooke i njegova delegacija došli su u Beograd pregovarati s Miloševićem, međutim, nisu se nadali da će imati priliku upoznati (Holbrooke po prvi puta) vođe bosanskih Srba Ratka Mladića i Radovana Karadžića. Na tom sastanku Richard Holbrooke je dogovorio prekid blokade Sarajeva i prekid zračnih napada NATO saveza. Vođe bosanskih Srba su kapitulirali. Potpisali su dokument kojim su se obvezali povući teško naoružanje iz okolice Sarajeva, otvoriti Sarajevsku zračnu luku za humanitarni promet te dopustiti nesmetan promet kopnom do Sarajeva.²³⁶ To je bio početak kraja opsade Sarajeva – najduže opsade jedno glavnog grada u povijesti modernog ratovanja. 1425 dana opsade službeno je završilo u veljači 1996. godine. Derek Chollet je zaključio da je bombardiranje NATO snaga očito ostavilo traga na vođama bosanskih Srba te da je ono zajedno s Miloševićevim vještim manipuliranjem iznudilo dogovor. Takav zaključak ne podnosi teret činjenica. Kako je moguće da su zračni napadi imali toliko utjecaj sredinom rujna kada početkom mjeseca nisu? Bitno je imati na umu da su za vojsku bosanskih Srba pogubniji napadi izvršeni početkom same akcije. Na sastanku Vijeća za nacionalnu sigurnost 11. rujna, kojemu su prisustvovali visoki dužnosnici administracije uključujući i predsjednika Clintona, admiral William Owens i ministar obrane William Perry objasnili su prisutnima da će NATO savez „za dva do tri dana ostati bez ciljeva za udare“ u sklopu opcije dva²³⁷ NATO plana za bombardiranje vojske bosanskih Srba.²³⁸ Činjenica je da se broj ciljeva drastično smanjivao govori u prilog tome da su bombardiranja imala sve manje utjecaja na situaciju na terenu. Koji je to onda faktor utjecao na odluku Mladića o *de facto* kapitulaciji? Operacija Maestral Hrvatske vojske započela je 8. rujna 1995. godine. Tijekom te vojne operacije HV je opasno napredovao prema Banja Luci – gradu u kojemu je živio veliki broj bosanskih Srba i koji je bio jedno od njihovih glavnih uporišta. Zajedno s Armijom BiH i Hrvatskim vijećem obrane, Hrvatska vojska oslobađala je tisuće četvornih kilometara teritorija na zapadu BiH. Zbog prosudbe važnosti uloge Hrvatske vojske treba napomenuti da iako je Armija BiH izvodila vlastite vojne operacije u isto vrijeme, Hrvatska vojska je imala ključnu ulogu. Takvu procjenu za Ured ministra obrane SAD-a napravio je kapetan W. L. Boyd 5. listopada 1995. godine. Napisao je: „Nedavne uspjehe Federacije [BiH] protiv vojske bosanskih Srba ne mijenjaju temeljni sud [da Armija BiH i HVO nisu izjednačili svoje vojne

²³⁶Derek Chollet, *Tajna povijest Daytonu*, 187.

²³⁷ NATO plan za bombardiranje vojske bosanskih Srba uključivao je tri opcije. Opcija jedan je podrazumijevala napade na ciljeve uključene u agresiju na „zaštićene zone“. Opcija dva je podrazumijevala širi spektar djelovanja tj. dodavanje ciljeva koji nisu bili direktno uključeni u napade na „zaštićene zone“. Konačno, opcija tri je uključivala najširi mogući spektar ciljeva u cijeloj BiH te koncentracije vojnika vojske bosanskih Srba. Nakon sastanka Sjeveroatlantskog vijeća 25. srpnja dogovoreno je da će odluke o napadima u sklopu opcije jedan i dva donositi UN-ovi i NATO-ovi vojni zapovjednici dok su napadi u sklopu opcije tri i dalje ostali u nadležnosti Glavnog tajnika UN-a i NATO saveza.

²³⁸ Derek Chollet, *Tajna povijest Daytonu: Američka diplomacija i mirovni proces u Bosni i Hercegovini 1995.* (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2007), 182.

sposobnosti s onima vojske bosanskih Srba] zato jer su ti uspjesi ovisili o hrvatskim naporima i potpori.“²³⁹ Uključivanje Hrvatske vojske izravno u sukob u Bosni i Hercegovini bio je *condicio sine qua non* za uspješno sklapanje mirovnog sporazuma u BiH. Rat u BiH nije prestao 14. rujna s prekidom bombardiranja NATO saveza. Bosanskim Srbima je bio potreban prekid NATO bombardiranja kako bi u miru mogli povući svoje oružje iz istočne BiH i okolice Sarajeva te se suprotstaviti Hrvatskoj vojsci i Armiji BiH na zapadu zemlje. Već krajem rujna počeli su prvi znakovi pregrupiranja vojske bosanskih Srba te čak ponovnog osvajanja izgubljenog teritorija.²⁴⁰ Ključni faktor koji je Ratku Mladiću i Radovanu Karadžiću omogućavao nezavisno ponašanje tj. neposluh prema Beogradu bila je činjenica da su kontrolirali 70% teritorija BiH. Bombardiranje NATO saveza je svakako pomoglo i smanjilo broj žrtava na strani Hrvatske vojske, Armije BiH i Hrvatskog vijeća obrane dok su ratovali na zapadu BiH. Međutim, bez intervencije Hrvatske vojske tj. samo s bombardiranjem NATO saveza mirovni sporazum ne bi mogao biti potpisan jer Milošević nikada ne bi doveo Mladića i Karadžića pod svoju kontrolu.

Hrvatska vojska nastaviti će s vojnim akcijama i u listopadu kada je započela operacija Južni potez. Iako je oslobođeno manje teritorija nego u operaciji Maestral svaki postotak teritorija BiH pokazati će se izrazito bitnim tijekom konferencije triju predsjednika u Zrakoplovnoj bazi Wright-Patterson blizu Daytona. Tijekom pregovaranja na konferenciji kao i tijekom prijašnjih mjeseci bilo je puno prijelomnih ili naizgled prijelomnih trenutaka. Dogovor o istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu između Miloševića i Tuđmana, dogovor o jačanju Federacije BiH između Tuđmana i Izetbegovića, dogovor o kontroli Sarajeva te o odgađanju dogovora o kontroli Brčkog. Svi ti trenutci bili su izrazito bitni, međutim, jedan trenutak izdvaja se od svih ostali budući da je predstavljao jednu od rijetkih stavki na koju srpski predsjednik Milošević nije mogao pristati. Tijekom pregovora predsjednik Milošević je učinio veći broj ustupaka koji su zajedno povećali omjer teritorija kojega je trebala dobiti Federacija BiH. Omjer od 51:49 postao je 55:45. „Sve osim omjera 51:49 nije prihvatljivo“ rekao je Milošević.²⁴¹ U pregovorima s premijerom BiH Harisom Silajdžićem došlo je do pomaka i problem je izgledao kao da je riješen. Međutim, teritorij koji je Silajdžić obećao bio je većinom teritorij kojega su kontrolirale snage HVO-a i HV-a nakon što je oslobođen u rujnu i listopadu tijekom hrvatskih ofanziva. Iako je hrvatski ministar vanjskih poslova Mate Granić u početku odbio takvu mogućnost predsjednik Tuđman je na kraju pristao te je raspodjela teritorija riješena. Površina teritorija koji je predan Republici Srpskoj od strane hrvatske delegacije omogućila je povezivanje Goražda putem koridora s ostatkom Federacije te dodatan teritorij Federacije oko

²³⁹“Sustaining a Peace Agreement in Bosnia Military Stabilization Measure” National Security Council and Records Management Office, “Declassified documents on Bosnia,” Clinton Digital Library, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/47976>, 3.

²⁴⁰ Derek Chollet, *Tajna povijest Daytona*, 224.

²⁴¹ Derek Chollet, *Tajna povijest Daytona: Američka diplomacija i mirovni proces u Bosni i Hercegovini 1995*. (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2007), 379.

Sarajeva i drugdje na istoku. Veliko je pitanje što bi se dogodilo u slučaju da HV nije oslobodio to široko područje oko Mrkonjić Grada koje je na kraju *de facto* zamijenjeno za teritorij koridora do Goražda i ostale većinski bošnjačke dijelove Federacije. Hrvati su došli na pregovore u Dayton kontrolirajući značajan dio teritorija koji je kasnije iskorišten kako bi se bosanski Srbi i Bošnjaci međusobno nagodili. Zanimljivo je primijetiti da su se na sastanku Vijeća za nacionalnu sigurnost 22. kolovoza visoki dužnosnici dogovorili da „za sada“ neće inzistirati na tome da vlada BiH odustane od Goražda kako bi se izbjegli sve veće strahovi o tome da Amerika nije zabrinuta oko mogućnosti pretjerano velikog teritorija BiH pod kontrolom Hrvata.²⁴² Ironija se nalazi u tome da je upravo „pretjerana“ količina teritorija na zapadu BiH pod kontrolom Hrvata omogućila nagodbu bosanskih Srba i Bošnjaka na istoku BiH.

5. Zaključak

Rat u Bosni i Hercegovini bio je najrazorniji rat za Jugoslovensko naslijeđe. Od proljeća 1992. godine do jeseni 1995. godine sukob je uzrokovao smrt najmanje 100.000 ljudi. Ovaj rad prikazao je u povijesnom kontekstu četiri pokušaja sklapanja sveobuhvatnog mirovnog plana prije Daytonskog sporazuma. Najbliže potpisivanju od svih bio je Vance-Owenov plan iz proljeća 1993. godine. Vlada u Sarajevu pristala je na plan kao i bosanski Hrvati. Vođa bosanskih Srba Radovan Karadžić povukao je svoj prvotni potpis na plan skrivajući se iza referendumске odluke bosanskih Srba. Radovan Karadžić i generala Ratko Mladić bili su nakon što im je predsjednik FR Jugoslavije Slobodan Milošević omogućio osvajanje 70% teritorija BiH 1992. godine previše jaki i neovisni. Da je Vance-Owenov plan proveden bilo bi to vjerojatno prvi puta u povijesti da je jača strana u ratu s puno više moći pristala na povlačenje vlastitih snaga s osvojenog teritorija i odustala od svog glavnog cilja – koji je u slučaju bosanskih Srba bio odvajanje od BiH i pripajanje Srbiji tj. tada FR Jugoslaviji. Owen-Stoltenbergov mirovni plan, drugi ozbiljni pokušaj sklapanja mira nakon početka rata, po svojim odrednicama značio je praktički ostvarenje pobjede bosanskih Srba, ali uz odgodu od par godina koliko je prema dogovoru trebalo proći do referenduma za odcjepljenje srpskog entiteta od BiH. Pregovarači su činili sve u njihovoj moći kako bi zaustavili sukob pa su tako pristali praktički na kapitulaciju vlade u Sarajevu. Takvu travestiju pravde onemogućio je stav vlade u Sarajevu o nepotpisivanju tog sporazuma. Planom iz 1994. godine, poznatim pod imenom plan Kontakt grupe, međunarodna zajednica pokušala se vratiti negdje između Vance-Owena i Owen-Stoltenberga. U međuvremenu, riješen je i rat unutar rata između Bošnjaka i bosanskih Hrvata. Bez potrebe podijele zemlje

²⁴²“Summary of Conclusions for Meeting of the NSC Principals Committee,” National Security Council and Records Management Office, “Declassified Documents concerning Bosnia,” Clinton Digital Library, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/36614>, 2.

na tri dijela potencijalni sporazum se pojednostavio, ali realno stanje na terenu, u smislu tko je kontrolirao koliko teritorija, nije se nimalo promijenilo. Mladić i Karadžić i dalje su suvereno vladali nad više od dvije trećine BiH. Međunarodna zajednica ponovno je pokušala, kao i kod potpisivanja Vance-Owena, nuđenjem ukidanja sankcija pridobiti Miloševića da izvrši pritisak na Mladića i Karadžića. Plan nije uspio. Sudbina bosanskih Srba nije ovisila o Miloševiću. Usprkos embargu koji je Milošević nakon toga uspostavio prema Mladiću i Karadžiću, kako bi dokazao svoju dobru volju Zapadu, vojska bosanskih Srba nije ovisila o Jugoslaviji. Potreba za distanciranjem sebe i Jugoslavije od agresije na BiH natjerala je Miloševića da podijeli previše vojne moći s Mladićem i Karadžićem. Oni tu moć nakon ljeta 1992. godine svakim danom sve više koriste do te mjere da samostalno mogu donositi odluke o tome kada će završiti rat koji je Milošević započeo. Niccolò Machiavelli je 1526. godine napisao „Možemo započeti ratove po svojoj volji, ali ih po svojoj volji ne možemo i završiti.“²⁴³ CIA je 13. travnja 1995. godine isporučila obavještajnu procjenu o kvaliteti Miloševićevog embarga. U izvještaju piše o utjecaju koji je embargo imao na civilni sektor tj. na ekonomiju bosanski Srba te zaključuje kako je on puno veći od utjecaja na vojne sposobnosti vojske bosanskih Srba. VBS je ostao „većinom samostalan što se tiče logistike, osim goriva i određene municije.“ Ključni zaključak izvješća je taj da je Milošević morao propuštati određenu pomoć VBS-u kako bi umirio vojne zapovjednike Jugoslovenske vojske koji su bili protiv Miloševićeve blokade bosanskih Srba.²⁴⁴ U tim uvjetima Milošević nije imao dovoljno snage natjerati bosanske Srbe na potpisivanje sporazuma. Jedino kako je Milošević mogao postići prekid sukoba u BiH bilo je da se pojavi kao spasitelj bosanskih Srba koji će im pomoći sačuvati ono što su ratom u BiH stvorili – Republiku Srpsku. Uspostavu kontrole nad vođama bosanskih Srba omogućila mu je međunarodna zajednica tj. prvenstveno Sjedinjene Američke Države i Republika Hrvatska. Porazima VBS u zapadnoj Bosni, gubitkom teritorija te izglednim kompletnim kolapsom s porazom kod Banja Luke Mladić i Karadžić bili su primorani vratiti se u naručje svojeg gospodara iz Beograda.

Navodni saveznik Sarajeva SAD nije bio zainteresiran zaustaviti rat u BiH sve dok se predsjednik Clinton nije doveo u bezizlaznu situaciju davanjem obećanja saveznicima u prosincu 1994. godine da će NATO pomoći UNPROFOR-u prilikom povlačenja. Clintonov slabašni pokušaj 1993. godine kada je Državni tajnik Warren Christopher pokušao pridobiti Europljane za strategiju „podigni i gađaj“ djelovao je samo kao neuvjerljivo ispunjavanje obećanja iz predsjedničke kampanje o snažnijem suočavanju s genocidnim ponašanjem vođa bosanskih Srba. Vrlo brzo nakon Europske odbijenice SAD se prilagodio

²⁴³Niccolò Machiavelli, *The Florentine History*, prev. Ninian Hill Thomson (London: Archibald Constable and Co, 1906), 174. Napomena: ovu rečenicu, kao i sve druge dijelove izvora korištene u radu prema citiranim je djelima na hrvatski jezik preveo autor.

²⁴⁴ “Intelligence Report: Inter-Serbian Sanctions: Assessment #6,” National Security Council and Records Management Office, “Declassified documents on Bosnia,” Clinton Digital Library, <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/47976>.

dotadašnjim prvenstveno francusko-britanskim rješenjima za rat u BiH. SAD je pružao potporu i Vance-Owenovom i Owen-Stoltenbergovom planu. U stvaranju plana Kontakt grupe SAD je direktno sudjelovao i to nakon prvog uspjeha američke diplomacije – Washingtonskog sporazuma. Taj sporazum potpisao se budući da je zahtijevao samo diplomatske napore prema predsjedniku Hrvatske Franji Tuđmanu. Ozbiljna prijetnja sankcijama Hrvatskoj te potreba Bošnjaka za saveznikom stvorili su pogodne uvijete za stvaranje Federacije BiH. S druge strane, diplomatski pritisci i igra „mrkve i batine“ nije urodila plodom kod Miloševića i vođa bosanskih Srba. Milošević jednostavno nije kontrolirao VBS. Nije im mogao u potpunosti prekinuti vojnu opskrbu pa jedino što mu je preostalo bilo je kažnjavanje ekonomije bosanskih Srba. U takvoj konstelaciji snaga nije moglo doći do mira. Čak i uz iskreni angažman SAD-a, koji se probudio na ljeto 1995. godine nakon što je postalo izvjesno da se predsjednik Clinton nalazi pred vanjsko-političkom katastrofom nemjerljivih razmjera, ne bi bilo moguće nanijeti dovoljno poraza VBS-u na terenu te osloboditi potreban postotak teritorija kako bi se mir mogao potpisati u omjeru 51:49. Bez Oluje, bez intervencije Hrvatske vojske na zapadu BiH ne bi bilo uvjeta za mirovni sporazum 1995. godine. Iako je Amerika planirala pružiti potporu BiH nakon povlačenja UNPROFOR-a ta potpora bi trajala najduže godinu dana. Također Rusija i Jugoslavija bi isto tako snažnije pomagale bosanske Srbe što bi vodilo samo ka još većem krvoproliću. Prema dokumentima Clintonove administracije vidljivo je i to da se planiralo izvršiti pritisak na Sarajevo čak i za sporazum koji bi Federaciji BiH davao manje od obećanih 51% teritorija. Što nam to govori? SAD nije tražio pravdu tijekom Daytonskih mirovnih sporazuma. SAD je tražio izlaz iz situacije u kojoj bi američki vojnici bili izloženi vojnom djelovanju na tlu BiH. Iako je Daytonski sporazum daleko od pravednog rješenja sukoba u BiH budući da je ozakonio ratna osvajanja Beograda i genocidnog Ratka Mladića i Radovana Karadžića, onaj stupanj pravde koji u njemu postoji (to što je BiH jedinstvena država, to što je Goražde povezano s ostatkom Federacije, to što nema mogućnosti secesije Republike Srpske itd.) postignut je prvenstveno zbog upornosti vlade u Sarajevu i djelovanja Republike Hrvatske, a u manjoj mjeri zbog diplomacije SAD-a i zračnih napada NATO saveza. Onu strukturu pregovora koju je stvorio SAD, prvo „shuttle diplomacijom“ a zatim i razgovorima u Ženevi, New Yorku i na kraju u Daytonu, pružale su i prijašnje mirovne delegacije. Razlika između pregovora 1992., 1993., 1994. i pregovora 1995. godine bila je razlika primarno u postotku kontroliranog teritorija BiH s kojim su zaraćene snage dolazile na pregovore.

6. Bibliografija

6.1 Izvori:

Report, „Memorandum of Conversation.“ National Security Council and NSC Records Management System. “Declassified Documents Concerning Bosnia.” Clinton Digital Library.

<https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/101138>.

„Memorandum of Conversation.“ National Security Council and Records Management Office.

“Declassified Documents concerning Bosnia.” Clinton Digital Library.

<https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/36589>.

„Summary of Conclusions for Meeting of the NSC Principals Committee May 28.“ National Security

Council and Records Management Office. “Declassified Documents concerning Bosnia.” Clinton Digital

Library. <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/36614>.

Letter, „National Security Council, Roger Cressey, and NSC Transnational Threats Office (1998-2001).“

“Bosnia/Croatia - PC/DC Packages.” Clinton Digital Library.

<https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/72446>.

“Memorandum of telephone conversation with President Chirac.” National Security Council. NSC Cables, and NSC Records Management System. “Declassified documents concerning Bosnia.” Clinton Digital Library. <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/101088>.

“Memorandum of telephone conversation with Prime minister Major.” National Security Council. NSC Cables, and NSC Records Management System. “Declassified documents concerning Bosnia.” Clinton Digital Library. <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/101088>.

Report, "Talking Points for Calls to Members of Congress: Support for Step Two of NATO Prepositioning for UNPROFOR Withdrawal." National Security Council Records and Management Office. “Declassified documents on Bosnia.” Clinton Digital Library.

<https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/47976>.

„Memorandum of conversation with President Chirac.“ National Security Council, NSC Cables, and NSC Records Management System. “Declassified documents concerning Bosnia.” Clinton Digital Library.

<https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/101088>.

„MS Mail.“ National Security Council, European Affairs, and Alexander Vershbow. “Declassified Documents concerning Genocide in the former Yugoslavia.” Clinton Digital Library.

<https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/36593>.

“1996-10-28, Dayton History Project Interview with Madeleine Albright October 28, 1996.” Clinton Digital Library. <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/12627>.

„Memorandum of telephone conversation with President Izetbegović.“ National Security Council and Records Management Office. “Declassified Documents concerning Bosnia.” Clinton Digital Library. <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/36589>.

“Memorandum of telephone conversation with President Chirac.“ National Security Council. NSC Cables, and NSC Records Management System. “Declassified documents concerning Bosnia.” Clinton Digital Library. <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/101088>.

„Memorandum of telephone conversation with Chancellor Kohl.“ National Security Council. NSC Cables, and NSC Records Management System. “Declassified documents concerning Bosnia.” Clinton Digital Library. <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/101088>.

„International meeting on Bosnia, Lancaster house, London Friday, 21 July 1995 – Chairman's Statement.“ National Security Council. Alexander Vershbow, and NSC European Affairs Office. “Bosnia - July 1995 (Mid-July) [1].” Clinton Digital Library. <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/53030>.

„Memorandum of telephone conversation with Prime minister Major.“ July 19th 1995, National Security Council. NSC Cables, and NSC Records Management System. “Declassified documents concerning Bosnia.” Clinton Digital Library. <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/101088>.

“Memorandum of telephone conversation with President Chirac.” August 7th 1995, National Security Council and NSC Records Management System. “Declassified Documents Concerning Memcons and Telcons with French President Jacques Chirac.” Clinton Digital Library. <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/100539>.

“Summary of Conclusions for Meeting of the NSC Deputies Committee.” National Security Council and Records Management Office. “Declassified Documents concerning Bosnia.” Clinton Digital Library. <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/36614>.

“Summary of Conclusions for Meeting of the NSC Principals Committee.” National Security Council and Records Management Office. “Declassified Documents concerning Bosnia.” Clinton Digital Library. <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/36614>.

„Summary of Conclusions for Meeting of the NSC Deputies Committee.“ 1995-07-24, Summary of Conclusions of Deputies Committee Meeting on Bosnia July 24, 1995.” Clinton Digital Library. <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/12504>.

“Intelligence report: Croatia major conflict likely this Autumn.“ 1995-07-21B, BTF Report re Croatia Major Conflict Likely This Autumn.” Clinton Digital Library. <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/12502>.

„Memorandum for the undersecretary of defense for policy” National Security Council, Alexander Vershbow, and NSC European Affairs Office, “Bosnia - July 1995 (Early July) [2].” Clinton Digital Library. <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/53028>.

“Memorandum on Bosnia Endgame Strategy.” 1995-07-20A, NSC Paper re Bosnia Endgame Strategy.” Clinton Digital Library. <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/12499>.

“Schematic of Endgame strategy.” 1995-07-25A, Office of the Vice President, National Security Advisor Chart re Schematic of Bosnia Endgame Strategy.” Clinton Digital Library. <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/12505>.

“Sustaining a Peace Agreement in Bosnia Military Stabilization Measure.” National Security Council and Records Management Office. “Declassified documents on Bosnia.” Clinton Digital Library. <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/47976>.

“Summary of Conclusions for Meeting of the NSC Principals Committee.” National Security Council and Records Management Office. “Declassified Documents concerning Bosnia.” Clinton Digital Library. <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/36614>.

“Intelligence Report: Inter-Serbian Sanctions: Assessment #6.” National Security Council and Records Management Office. “Declassified documents on Bosnia.” Clinton Digital Library. <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/47976>.

6.2 Novinski članci:

The Washington Post, Washington D.C.

The Independent, London.

Jutarnji list, Zagreb.

Los Angeles Times, Los Angeles.

The New York Times, New York.

Narodni list, Zadar.

6.3 Literatura:

Richard Holbrooke, *To End a War* (New York: Random House, 1998).

Wayne Bert, *The Reluctant Superpower: United States' policy in Bosnia, 1991 1995* (New York: Macmillan Press LTD, 1997).

Brendan Simms, *Unfinest Hour: Britain and the destruction of Bosnia*, (London: Penguin Books, 2001).

George Packer, *Our Man: Richard Holbrooke and the End of the American Century* (London: Penguin Random House UK, 2019).

Derek Chollet, *Tajna povijest Dayton: Američka diplomacija i mirovni proces u Bosni i Hercegovini 1995*. (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2007).

Evelyn Farkas, *Fractured States and U.S. Foreign Policy: Iraq, Ethiopia, and Bosnia in the 1990s* (New York: Palgrave Macmillan, 2003).

Ivo Komšić, *Preživljena zemlja: Tko je, kada i gdje dijelio BiH* (Zagreb: Prometej, 2006).

Niccolò Machiavelli, *The Florentine History*, prev. Ninian Hill Thomson (London: Archibald Constable and Co, 1906), 174. Napomena: ovu rečenicu, kao i sve druge dijelove izvora korištene u radu prema citiranim je djelima na hrvatski jezik preveo autor.

Hrvoje Šarinić, *Svi moji tajni pregovori sa Slobodanom Miloševićem: između rata i diplomacije 1993-1995* (1998), (Zagreb: Globus International, 1999.).

Ivo H. Daalder, *Getting to Dayton: The Making of America's Bosnia Policy* (Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2000).

Stephen Graubard, *Predsjednici: Povijest vladanja američkih predsjednika modernog doba*, prev. Gloria Blažanović, Boris Dumančić (Zagreb: Tim press, 2010).

Sean Wilentz, *The Age of Reagan: A History, 1974 – 2008* (New York: HarperCollins Publishers, 2008).

Bill Clinton, *Moj život*, prev. Maša Crnjaković, Danijel Dosegović, Kristijan Lazar, Marko Maras, Silvije Nosić, Mirjana Wurth (Zagreb: Naklada Lijevak, 2004).

6.4 Znanstveni radovi:

Renéo Lukić, "Vanjska politika Clintonove administracije prema ratovima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini (1993.-1995.)" Časopis za suvremenu povijest 38, br. 1 (2006).

Igor Vranić, "The International Community's Peace Plans in Croatia and Bosnia and Herzegovina 1991-1995," Croatian Studies Review 9, br. 1 (2013).

Silvana Marić Tokić, "Mirovni planovi i sporazumi za Bosnu i Hercegovinu" Mostariensia 22, br. 1 (2018).

Gordana Iličić, "Hrvati u BiH 1991.-1995. godine: nacionalni sukobi i uloga međunarodne zajednice u mirovnim procesima" National security and the future 9, br. 3 (2008).

6.5 Disertacije:

Ana D. Petković, „SAD i raspad Jugoslavije: američka diplomatija i balkanski konflikt 1989-1995.“ (Ph.D. diss., Univerzitet u Beogradu, 2013).

6.6 Internet:

You Tube, Dr. Franjo Tuđman u Tomislavgradu 1993.

„Remarks at the United States Air Force Academy Commencement Ceremony in Colorado Springs, Colorado.“ The American Presidency Project.

„Oral histories.“ Assciation for Diplomatic Studies and Training.

Sažetak:

U ovom radu autor analizira potpisivanje Daytonskog mirovnog sporazuma. Nakon uvoda autor razlaže sve mirovne inicijative koje su prethodile Daytonskom sporazumu te analizira razloge zbog kojih nisu uspjeli zaustaviti rat u Bosni i Hercegovini. U tom dijelu rada autor se većinom oslanja na znanstvenu literaturu, ali i na memoarske zapise. U središnjem dijelu rada, koristeći se arhivskom građom, literaturom i ostalim dostupnim izvorima autor detaljno analizira one faktore za koje smatra da su imali prijeloman utjecaj na razvoj događaja. Autor u uvodu izdvaja tri teze koje tijekom rada argumentira. Kako bi ojačao svoju argumentaciju autor koristi nedavno deklasificirane dokumente iz administracije predsjednika Billa Clintona te pomoću njih dodatno rasvjetljava već poznate i opisane događaje koji su stvorili potrebne uvjete za uspješno diplomatsko rješenje sukoba. Odluka Clintonove administracije da pokrene odlučnu mirovnu misiju donijeta je u mjesecu lipnju. Međutim, inicijalni ciljevi drastično su se promijenili promjenom vojne ravnoteže na terenu. Republika Hrvatska bila je ključni faktor u promjeni te ravnoteže. Na kraju autor sažima kompliciranu interakciju velikih sila i regionalnih igrača te proizvodi zaključke koji proizlaze iz analize.

Abstract:

In this thesis the author analyzes the signing of the Dayton peace accords. After the introduction the author presents all peace initiatives which happened before the Dayton accords and analyzes the reason why they failed to end the war in Bosnia and Herzegovina. During this part of the thesis the author uses mostly scientific literature but also memoir records. In the central part of the thesis, using archival material, scientific literature, and all other available sources the author analyzes in detail those factors which he credits with having crucial influence over the events. In the introduction the author specifies three different thesis which he argues for. In order to improve his argumentation, the author uses recently declassified documents from President Bill Clinton's administration. These documents help us understand better already known and described events which formed the necessary conditions for a successful diplomatic solution to the conflict. The Clinton administration made the decision to start a decisive peace initiative in the month of June. However, the initial goals changed dramatically after the change in the balance of military power on the ground. The key factor that produced this change was the Republic of Croatia. In the end of the thesis the author summarizes the complicated interaction between world powers and regional players and produces conclusions that result from his analysis.